

Univerzita Karlova v Praze  
Filosofická fakulta

Ústav politologie

Bakalářská práce

Štěpán Suchý

Postavení prezidentů ve státech Střední Asie

The Role of Presidents in the States of Central Asia

### **Čestné prohlášení:**

Já, níže podepsaný, čestně prohlašuji, že jsem tuto předkládanou bakalářskou práci zpracoval samostatně, uvedl jsem všechny zdroje, s nimiž jsem pracoval, a v textu jsem náležitě vyznačil jejich použití.

Pátek nad Ohří 2010

.....  
Štěpán Suchý

## **Bibliografický záznam**

Suchý, Štěpán, Postavení prezidenta ve Střední Asii, Praha: Univerzita Karlova, Filosofická fakulta, Ústav politologie, 2010, s. 82, Vedoucí bakalářské práce PhDr. Radek Buben

### **Key phrases:**

Informal institution, Informal politics, Neopatrimonialism, Kazakhstan, Tajikistan, Central Asia, president, semi-presidentialism, Transitology

### **Annotation**

The theme of the bachelor thesis deals with the analysis of the role of president in Central Asia, which is studied in the form of two cases-Tajikistan and Kazakhstan. The institution of president is examined from the origin of the institution in 1990 toward the close of 90s. The main effort is to understand the basic trends and factors which help to consolidate the institution of president. The work tries to follow not only formal aspects of presidency, but also informal institutions as well as organizations, when it interprets both institutions, formal and informal, like mutually inseparable. The other factor is psychological, which comes through for example in each of presidential cult of personality.

### **Klíčová slova:**

Neformální instituce, Neformální politika, Neopatrimonialismus, Kazachstán, Tádžikistán, Střední Asie, prezident, semiprezidencialismu, Teorie přechodů

### **Anotace**

Tématem předložené bakalářské práce je analýza postavení prezidenta ve Střední Asii, které je konkrétně ukázáno formou dvou studií k Tádžikistánu a Kazachstánu. Instituce prezidenta je v práci sledováno od počátku vzniku instituce v roce 1990 až ke sklonku 90. let. se snahou pochopit základní trendy a faktory napomáhající při konsolidaci instituce prezidenta. Práce se snaží jít nejen po formální aspektech prezidentství, ale i po aspektech neformálních institucí a organizací, při čemž přistupuje k oběma formám jako k vzájemně neoddělitelným. Současně k těmto dvěma aspektům vstupuje faktor psychologický projevující se například v kultu osobnosti jednotlivých prezidentů.

**Poděkování:**

Na tomto místě bych rád poděkoval panu PhDr. Radku Bubnovi za cenné rady a trpělivost, které výrazně přispěly ke vzniku této práce, a své rodině za stálou podporu, bez které by tato práce rozhodně nevznikal.

## Obsah

<b>1. Střední Asie jako prostor pro podobnosti .....</b>	<b>6</b>
<b>2. Teoretické zakotvení analýzy prezidenta.....</b>	<b>10</b>
2.1. Zakotvení analýzy přechodu a tvorby institucí .....	10
2.2. Uchopení „konsolidované“ instituce.....	16
2.2.1. Rozlišení pojmů a vymezení poloprezidenstkého systému .....	16
2.2.2. Společné znaky napříč Střední Asií a rámec pro analýzu.....	17
2.2.3. Poznámka k rozlišení formální a neformální instituce .....	23
<b>3. Případová studie postavení prezidenta v Kazachstánu.....</b>	<b>26</b>
3.1. Nabytí nezávislosti a koherence elit.....	28
3.2. Typ přechodu a „volba“ instituce.....	31
3.3. Formální aspekty prezidentství a vztah k dalším institucím .....	32
3.3.1. Ústavní postavení prezidenta a charakteristika systému.....	33
3.3.2. Vztah parlamentu prezident a prezidentská strana .....	34
3.4. Neformální instituce a postavení prezidenta .....	37
3.5. Shrnutí.....	40
<b>4. Případová studie postavení prezidenta v Tádžikistánu.....</b>	<b>40</b>
4.1. Nabytí nezávislosti a koherence elit.....	42
4.2. Typ přechodu a „volba“ instituce.....	45
4.3. Formální aspekty prezidentství a vztah k dalším institucím .....	46
4.3.1. Ústavní postavení prezidenta a charakteristika systému.....	46
4.3.2. Vztah parlament prezident a prezidentská strana .....	47
4.4. Neformální instituce a postavení prezidenta .....	49
4.5. Shrnutí.....	53
<b>5. Instituce prezidenta ve Střední Asii .....</b>	<b>55</b>
<b>6. Závěr.....</b>	<b>63</b>
<b>7. Použitá literatura .....</b>	<b>66</b>

## 1. Střední Asie jako prostor pro podobnosti

Budování institucí během přechodu často do značné míry určuje nejen směřování režimu i jeho možnost konsolidace v budoucnosti. Kritika prezidencialismu je v tomto ohledu již rozšířenou politologickou tezí, např. „... *velká většina stabilních demokracií v dnešním světě jsou parlamentní režimy, kde výkonná moc je vytvářena legislativními většinami a její přežití závisí na těchto většinách.*“ (Linz, 1994, s. 52) Jeden z odborníků na poloprezidenstvý systém Robert Elgie ovšem sleduje stejné problémy, které před ním vytyčil Linz pro systém prezidentský, i u systémů poloprezidentských se silným prezidentem (Elgie, 2005). Post-sovětský prostor představuje pro zkoumání nedostatků režimů se silným prezidentem ideální oblast. Z patnácti nástupnických republik pouze Turkmenistán lze označit za čistou formu prezidencialismu a pouze Lotyšsko, Estonsko a Moldávie, s výhradou, můžeme pojmut jako parlamentní republiky, ostatních třináct zemí si zvolilo pro své institucionální uspořádání obměny poloprezidentského systému (bližší definice poloprezidentského systému v následující kapitole). Současně si však pro svou cestu zvolily i silné postavení prezidenta, kdy podle vážení prezidentských vlastností Fryem (Frye, 1997, 547) se známky pohybují v rozmezí 12 (Litva, Rusko-1991)-18,5 (Rusko-1993, Turkmenistán). Z těchto všech institucionálních hledisek se nabízí prostor pro srovnání a hledání podobností napříč oblastí za přihlídnutí k formálním i neformálním zdrojům moci prezidenta.

Finský akademik Peimani jde v hledání podobností dále a napříč asijskou částí bývalého Sovětského svazu nachází šest ekonomických podobností, jimiž jsou nezbytnost modernizace, výstavba infrastruktury, problematika zemědělství, nepřítomnost zahraniční pomoci, rostoucí mezinárodní zadlužení, rostoucí inflace a problém kvalifikované pracovní síly (Peimani, 2002, s. 33). Odkaz k ekonomickým obtížnostem a zároveň podobnostem dále utvrzuje v možnosti srovnatelnosti postavení prezidenta v zemích bývalého Sovětského svazu, resp. z hlediska možných strukturálních, v tomto případě ekonomických, prerekvizit pro potenciální trajektorii režimu. Další z faktorů může být přídomek pro režimy, jelikož v pásu od Běloruska po Tádžikistán nenajdeme stát, který bychom mohli jednoduše označit slovem demokracie. Mimo demokracii zde ovšem najdeme řadu autoritářských režimů s „adjektivem“ nebo režimů pro středoevropskou soudobou politickou kulturu poměrně exotické, např. „sultanismus“ (Turkmenistán za Nijazova). K faktorům nalézajících se na celém území této rozlehlé oblasti můžeme přičíst nedostatečně rozvinutou občanskou společnost (Gill, 2000). Mimo podobností si ovšem musíme být vědomi i rozdílů, namátkou přítomnost krátké tradice samostatného státu, rozdílné mobilizace obyvatelstva, přítomnost či nepřítomnost uvědomělé

národní identity a s tím související heterogenita států v etnickém i geografickém smyslu. Všechny tyto faktory hrají roli při utváření moci prezidenta napříč post-sovětským prostorem.

Práce se prvotně bude věnovat postavení prezidenta ve dvou zemích s na první pohled značně rozdílnou trajektorií Tádžikistánu a Kazachstánu. Jejich vývoj bude sledován z pozice formálních a neformálních aspektů, přičemž zásadní otázkou bude jejich interakce a jejich vliv na případnou konsolidaci systému jako takového. Jelikož ve všech zemích Střední Asie v podstatě dominuje prezident v systému, musím se též zaměřit na volbu instituce, z níž též mohou být patrné příčiny a prvky stabilizace odrážející se v budoucnu, ve smyslu role elit, neformálních institucí a organizací a typu přechodu, i když ho nesmíme chápat příliš v předurčujícím smyslu. Vznik a formování instituce bude sledováno z pojetí tzv. kritického bodu v jeho „generative cleavage“ jako bodu tranzice (viz níže), který tvoří prostor pro reprodukci instituce. Dílčí otázkou proto musí zůstat funkce přechodu pro samotnou volbu instituce a vliv typu přechodu na budoucí způsob konsolidace instituce. Hypotézou lze otázku vyjádřit následovně, typ přechodu pod vlivem radikality rozchodu s předešlým režimem se pojí s budoucím institucionálním uspořádáním. Ovšem do konsolidace instituce promlouvají přítomné nebo nepřítomné neformální instituce, popř. organizace. Podobné pojetí postavení prezidenta bude načrtnuto ve světce kritiky prezidentských systémů podle akademiků jako J. J. Linz, A. Stepan, C. Skatch, J. A. Cheibub nebo R. Elgie. Samozřejmě musíme si být v prvopočátku vědomi toho, že instituce v politickém systému má vliv pouze do určité míry a za určitých okolností.

Při porovnání dosavadního stavu bádání k oblasti Střední Asie a obecně postavení prezidenta se naskytá množství literatury. Mezi literaturou zaměřenou na problematiku prezidentských systémů nelze pominout téměř paradigmatického textu Juana J. Linze (1990) „The Perils of Presidentialism“. Podobnou tezi jako Linz rozvíjí pro poloprezidentský systém Elgie (2005) v článku „Variation on a Theme“. Z tranzitologické literatury jsem se především nechal inspirovat prací Graeme Gill (2000) „The dynamics of democratization : elites, civil society, and the transition process“, která nejen seznamuje se základními tranzitologickými teoretickými pohledy, ale současně vnáší svůj pohled v podobě zdůraznění často opomíjeného prvku společnosti v procesu přechodu. Dále významné příspěvky k problematice tvoření instituce a přechodu jsou z per Elstera (1997), Eastera (1997), Munck a Leff (1997) a McFaula (2002). V českém akademickém prostředí vycházím především z prvotní práce Kunce a Dvořákové (1999) „O přechodech k demokracii“.

Pro každou zemi je nutné zmínit několik prací. Neopomenutelnou odborníci na Kazachstán v anglofonním světě je M. C. Ollcot, jejíž kniha „Kazachstan : neprojdennyj put“

(2003) se zabývá vývojem vnější i vnitřní politiky Kazachstánu v období prvních 10 let nezávislosti. Velmi důkladně empiricky podpořenými studiemi jsou články a knihy Sally N. Cummings a Edwarda Schatze zabývající se politickými elitami, resp. neformálními organizacemi v Kazachstánu a jejich vývojem v době nezávislosti země. Shrnují monografii je práce Luong (2002) zkoumající vyjednávací hru o volební systém v době tranzice v Kazachstánu, Uzbekistánu a Kyrgyzstánu. K. Collins (2006) se zaměřuje na celkový aspekt neformálních organizací v Uzbekistánu, Kyrgyzstánu a Tádžikistánu, když její teze o paktu mezi neformálními organizacemi jako prvku stabilizace v systému se mi stala inspirací. U obou autorek se setkáváme s rozdílným pohledem na problematiku neformální politiky, resp. neformálních institucí a organizací, když Luong zdůrazňuje prvek regionalismu jako určující a proti ní Collins odkazuje k existenci klanu. Je nutné podotknout, že ani ostatní autoři nejsou zcela jistí v terminologii klanu (pro terminologické obtíže při zachycení neformálních organizací viz Roy, 2007, Ilkhamov, 2007).

V českém jazykovém prostředí se oblastí Střední Asie z pozice politických systémů zabývá především Slavomír Horák a Jan Šír z Institutu teritoriálních studií na FSV UK v Praze. Shrnující práce Horáka (2005) podává vývoj politických systémů a jejich částečnou interakci s neformálními organizacemi a zaměřuje se především na odraz klanu v politice. Soudobá politika je v knize rozebírána z vlivů geografických a historických, což představuje užitečný zdroj informací a poznatků o oblasti obecně. Ze spíše etnologického a antropologického hlediska se oblastí zabývají Jan Kokaisl ze Zemědělské univerzity v Praze a Jan Pargáč z Etnologického ústavu FF UK v Praze, jejichž práce mi byly určitou první inspirací a zdrojem podnětných námětů pro směřování práce. Teoretická politologická analýza bohužel v české akademické obci chybí. Dopředu je nutné konstatovat, že jedním z vědomých nedostatků v oblasti zdrojů v předkládané práci je nepřítomnost více pramenů z ruskojazyčné oblasti.

Vzhledem k tomu, že jsem pracoval převážně s literaturou zahraniční, sluší se udělat bližší poznámku o formě transkripce středoasijských jmen nebo názvů a vymezit užití některých politologických termínů. Do určité míry pozici „usnadňuje“ ruská kolonizace, resp. rusifikace oblasti v dlouhé době područí pod carskou a později sovětskou správou. Ve své práci při transkripci jmen se budu řídit přepisem ruských slov a jmen užívaným v české akademické prostředí, tj. např. путь (dráha)-put' a co se týče vlastních jmen např. Nazarbajev. K terminologickému užití v práci se objevuje několikrát slovo přechod a tranzice, které v intencích práce Dvořákové a Kunce (1994) užívám jako synonyma. Dalším termínem je poloprezidentský systém. Nechci se pouštět do otázek vhodnosti a otázky předložky „semi-“



nebo „polo-“, proto užívám termíny poloprezidentský/semiprezidentský jako synonyma, i přestože bychom v akademické literatuře jistě našli plno kritiků podobného užití.

Členění práce vychází nejprve z kapitoly vymezující teoretické zázemí analýzy a upřesnění některých pojmů, především v definice poloprezidentského systému, neformálních institucí, zařazení teoretického rámce tranzice s několika hypotézami pro institucionální tvorbu a nedílnou částí je krátké představení prostoru Střední Asie pro lepší uchopení stylu neformální politiky. Třetí kapitola se zabývá formou případové studie Kazachstánem, v níž ukazují interakci instituce prezidenta s neformálními institucemi, popř. organizacemi. Čtvrtá kapitola též formou případové studie pojímá postavení prezidenta v Tádžikistánu, které se specificky buduje i formou proběhnuvší občanské války. Pátá kapitola představuje do jisté míry shrnutí mých závěrů v teoretickém náhledu společně s pokusem uchopit instituci prezidenta v širší perspektivě napříč celé Střední Asie, ale současně nemá za cíl popsat postavení prezidenta ve zbývajících republikách. Vzhledem k rozsáhlosti tématu jsou mé poznatky v páté kapitole pouze načrtnuty v perspektivě přechodu a prvků neopatrimonialismu a představují teoretické doplnění krátkého představení Střední Asie z druhé kapitoly a určité předznamenání poslední kapitoly, závěru.

## 2. Teoretické zakotvení analýzy prezidenta

### 2.1. Zakotvení analýzy přechodu a tvorby institucí

Přechod není rozhodně hrou s předem jasným koncem, ba naopak spíše se jedná o proces od něčeho k něčemu (O'Donnell, Schmitter, 1986, s. 3). Zformování určitého režimu představuje pouze jednu z alternativ v běhu události (Carothers, 2002). Ovšem přesto můžeme v akademické obci nalézt množství prací hledajících předpokládané proměnné, jež do jisté míry a priori ovlivňují směřování režimu (např. Rustow, 1970, Gill, 2000). Složitost přechodu netkví nejen v jeho neobyčejné nejistotě, ale i v souběžnosti celkové systémové tranzici, kdy musíme započítat jak sféru politickou, ekonomickou tak i sociální, např. koncept trojitě tranzice v rámci zemí střední Evropy (Elster, Offe, Preuss, 1997). Nesetkáváme se pouze se změnou rámce institucionálního, avšak nedílnou částí změny je zároveň transformace rámce vnímání samotného systému jeho aktéry-elitami nebo společnostmi. Některé z vlivů, které směřují následnou tvorbu nového režimu, navíc mohou představovat na první pohled neznatelnou a těžko měřitelnou proměnnou v utváření „nových institucí“. Klasickým příkladem budiž zdůvodnění „vzniku“ za pomoci „návratu historie“, kdy spíše výsledek volby institucionálního rámce je vysvětlen s odkazem ke kulturnímu a institucionálnímu dědictví předkomunistické doby (Elster, Offe, Preuss, 1997, s. 36). Odkaz k minulému se ukazuje jako důležitý prvek v legitimizaci nových institucí ochránivších je proti obviněním z cizího kulturního „dovozu“ (Parrott, 1997, s. 11). Zásadní prostor tranzice není tudíž pouze prostorem čisté tvorby institucí, ale též do budoucna zakládá pro režim nepostradatelné „*velmi odolné dědictví*“ (Leff, Munck, 1997, s. 345).

Ze společenskovedního hlediska se navíc musíme vypořádat v analýze tvorby nových institucí s dilematem náhledu z pozice aktéra či z pozice struktury. Institucionální tvorbu lze tedy z tohoto hlediska pojmout dvěma přístupy. V prvním operujeme s jakýmsi prostorem vakua během tranzice, kdy volba instituce vždy záleží na samotné volbě hráče, tzv. kreativistický přístup (Beyer, Wiegohs, 2001, s. 358), v němž můžeme rozčlenit dvě verze. V první verzi aktér vytváří ústavní/vládní uspořádání/systém jako výsledek nebo důsledek svého jednání a strategií, přičemž jedná racionálně ve svém zájmu v běhu přechodu. V druhé variaci přístupu vysvětluje stvoření instituce, resp. systému, z procesu a průběhu transformace z tzv. typu přechodu. Druhý přístup k tvorbě institucí je případ vycházející z předpokladu jistého dědictví zakotveného v systému určitých hodnot, myšlenkových, kulturních, či strukturálních (např. Elster, Offe, Preuss, 1997, Lijphart, 1992). Specifickým proudem vysvětlení vzniku

instituce je teorie importu, kdy ústava a systém jsou výsledkem ovlivnění formování a tvoření ostatních režimů.

Volba a konstrukce instituce může představovat nezávislou proměnnou ve směřování a volbě režimu. Klasickým příkladem problematičnosti některého z ústavních uspořádání je spor o nevhodnost prezidencialismu (Linz, 1990, Linz, 1994, Stepan, Skach, 1994) a obecně silného prezidenta pro nově se demokratizující země (Elgie, 2005, Fish, 2006)<sup>1</sup>. Změna „nevhodného“ uspořádání se navíc do budoucna může zdát poměrně „nákladná“, pokud budeme chápat politického aktéra z pozice racionální volby a v intencích historického institucionalismu. Hráči se zavírají alternativy volby za předpokladu přítomnosti tzv. „path dependency“, kdy v okamžiku volby instituce a přijmutí určitých pravidel jsou hráči omezeni v jejich schopnosti opustit cestu a uvést na světlo institucionální změnu. Vysvětlení vývoje a tvorby podle Thelen spočívá „... v *preciznějším upřesnění reprodukce a mechanismu zpětné vazby, na kterém konkrétní instituce závisí.*“ (Thelen, 1999, s. 400) Thelen následně rozděluje dvě zásadní změny „změnu na cestě“ (on-path change) a „změnu mimo cestu“ (off-path change), kdy první je pojata jako adaptace a druhá jako nahrazení dané instituce (pro rozpracovanější analýzu nákladů změny viz Linder, 2003). Opuštění předešlé „path dependency“ je možné v závislosti na zlomových bodech, které se objevují především ve chvíli ekonomické nebo politické krize. Míra „přepsání“ cesty se odvíjí od intenzity kritického bodu.

Jelikož analýza formování instituce prezidenta se bude snažit do jisté míry vycházet z historického institucionalismu, proměnnou, kterou budu ve své rozboru načrtávat a kterou bude podrobněji teoreticky uchopovat tato kapitola, bude míra kritického bodu v rámci režimů Střední Asie a její vliv na formování instituce<sup>2</sup>. Musíme vycházet z předpokladu, že instituce prezidenta vznikla v rámci reformy na sklonku existence Sovětského svazu ještě před samotným nabytím nezávislosti států Střední Asie roku 1991. Obecně je kritický bod v odborné literatuře pojat jako okamžik volnosti možností v hráčově rozhodování (výběru instituce), které ustanovují vývoj podle určité cesty (viz Mahoney, 2001, Hogan, 2006, Capoccia, Kelemen, 2007). Pro pochopení kritického bodu v případě přechodu k novému režimu nebo nezávislosti nás budou zajímat „generative cleavages“ a změna definovaná

---

<sup>1</sup> Pro zhodnocení vlivu zvoleného ústavního uspořádání viz závěrečná kapitola práce, kde bude dána do širší souvislosti volba instituce a směřování režimů všech pěti států zemí Střední Asie.

<sup>2</sup> Zde si musíme být vědomi faktu nestejně míry otevření režimu v rámci celého prostoru Sovětského svazu pro ostatní aktéry, podobně jak můžeme chápat rozdílné uvolnění režimů v rámci zemí celého východního bloku (Gill, 2000, s. 212). Státy Střední Asie patřily k nejuzavřenějším systémům a opozice, která se tvoří v rámci režimů patří spíše ke slabším (pro popis opozice viz Allworth, 2002). Klasickým případem je postoj k puči v létě 1991, kdy především aktivně na podporu puče vystoupil soudobý prezident Uzbekistánu Islam Karimov.

velikostí, rychlostí a zahrnutím samotného procesu<sup>3</sup>. „Generative cleaveges“ jsou pojaty jako velké vnější otřesy, např. revoluce, coups d'état apod., které mohou mít za následek další změny. V pojetí Hogana se bude jednat o kritický bod jen a pouze tehdy, jestliže existují „generative cleaveges“ a současně s nimi působí faktory důležitosti, rychlosti a zahrnutí (Hogan, 2006, s. 666). Abychom mohli pojmut změnu, její dopady musí zahrnout určité minimální procento těch, kterých se změna týká. Jaké by takové procento mohlo být, vždy záleží na zkoumaném tématu (Hogan, 2006, s. 664). Samozřejmě kritický bod může zakládat proces path dependency, ale zároveň výsledek v podobně instituce a jejího ne/vývoje do budoucna může předznamenávat stabilizační faktory působícím na danou instituci. V důsledku uchopím kritický bod v definici Capoccia a Kelemen, kteří kritický bod pojímají následovně: *„...kritické body jsou charakterizovány situací, v které strukturální (to je ekonomické, kulturní, ideologické, organizační) vlivy na politickou akci jsou do velké míry uvolněny po krátkou dobu, s dvěma hlavními důsledky, škála možných voleb otvírající se vlivným politickým aktérům se značně rozšiřuje a důsledky jejich rozhodnutí pro výsledek zájmu jsou eventuálně mnohem více závažné. Nahodilost, jinými slovy, se stává prvořadou.“* (Capoccia, Kelemen, 2007, s. 343) Zároveň musím vycházet z vědomí institucionální tvorby jako procesu poměrně krátkého z hlediska velkých makroprocesů a především našeho omezeného a „unáhleného“ vědění (Beyer, Wiegohs, 2001, s. 388) o důsledcích neuzavřeného vývoje instituce v současném okamžiku.

Pojmutí přechodu jako kritického bodu nám umožňuje samotná chápání tranzice politickými vědci jako uvolnění klasických pravidel soutěže a volnosti aktéra, kdy v potaz přichází hodnoty jako štěstěna (Karl, Schmitter, 1994, s. 174). Kritický bod v chápání tranzice můžeme chápat typem přechodu, přičemž lze dále předpokládat hypotézu, že se bude vyskytovat přímá úměra mezi méně radikálním rozchodem s bývalým režimem a větší kontinuitou elit, potažmo institucí. Právě zde se ukrývá otázka po povaze změny instituce, jelikož můžeme předpokládat existenci všech tří zbývajících podmínek, tj. „generative cleaveges“, zahrnutí, důležitosti i rychlosti v rozpadu státu a přechodu k nezávislosti. Případ změny je v rámci analýzy prezidenta ve Střední Asii naprosto zásadní pokud přihlédneme k vysoké míře kontinuity moci elit v rámci celého regionu (Cumings, 2005, Tulegulov, 2000). Přístup k módu přechodu je poměrně bohatý, v mé analýze se zaměřím především na rozložení moci během přechodu a na proces kooptace soudobých nestátních aktérů.

Podobný odkaz nás opětovně vede k pojetí přechodu mnohem méně ovlivněného makrostrukturálními faktory (O'Donnell, Schmitter, 1986, Carothers, 2002, s. 8), což se

---

<sup>3</sup> Zahrnutí vychází ze vztahu instituce k ostatním aktérům v závislosti opětovně na povaze samotné instituci. Operujeme zde s velmi flexibilním rozsahem.

projevuje jak v prvopočátku, tak ve výsledné podobě režimu. Rozhodnutí elit se z tohoto pohledu zdá být naprosto zásadní a předurčující směr daného režimu (Carothers, 2002, McFaul, 2002). Opětovně se tedy dostáváme ke vztahu struktura vs. aktér, kdy zdroje pro změnu a kontinuitu institucionálního rámce někteří autoři hledají ve „hře“ mezi strukturálně-historickým kontextem a bezprostředním strategickým kontextem tranzice (např. Luong, 2002).

Ve své analýze se zaměřím právě tímto směrem, přičemž by vysvětlení kritického bodu v podobě tranzice mělo reflektovat především strategický kontext ovšem odehrávající se na podkladu strukturálních předpokladů, jelikož se působení struktury děje skrze instituce a kontext ovlivňující aktéra v okamžiku přechodu. Ve vztahu k negativnímu vymezení přechodu jihu a východu v rámci třetí, resp. čtvrté vlny, můžeme rozlišit několik obecných strukturálních podobností v procesu tranzice, které nás mohou navést na proměnné. Karl a Schmitter přichází se 4 body - 1. monopolitické sloučení ekonomických a politických sil do stranického aparátu, 2. menší připravenost opozice, 3. mezinárodní kontext a 4. posloupnost tranzice spojenou se slabou centrální autoritou/státem (Karl, Schmitter, 1994, s. 179-184). V celkovém pojetí se střetáváme s ústřední rolí státu, obecně s jeho kapacitou a s mezinárodním kontextem jako prostorem pro možný efekt sněhové koule v případné, když „*princip norem působí na formování institucí a konsolidaci*“ (Karl, Schmitter, 1994, s. 183).

Faktor minulého režimu ukazuje důležitost i ve vztahu k míře jistoty přechodu, kdy v okamžiku slabosti institucí lze předpokládat vysoce nejistý přechod a naopak (Gill, 2000, s. 45). Předpokládaný proces „odstranění“ bývalého režimu může být zpětně hodnocen z předešlého režimu a současně nám prozradí i potenciální rozložení moci. Gill přichází s deseti body umožňující uchopit režimní síly a potenciálně přežítí nebo nepřežítí daného režimu, ve zjednodušenosti se jedná o jednotu režimu/elit a koordinaci zájmů uvnitř režimu, o propojení režimu s ekonomickým a občanským sektorem, míru vnitřní legitimacy, sílu režimu a občanské společnosti a o vztah režimu s donucovacím aparátem (Gill, 2000, s. 40-41). V uvažování o přechodu se dostáváme ke směru teoretizujícím přechod podle povahy odstraňovaného režimu (např. Linz, Stepan, 1996, Kitschelt et al., 1999).

Kitschelt a kol. (1999) rozlišují tři typy režimů, resp. komunismu, napříč „východním blokem“. První patrimonální charakterizovaný převažujícími osobními strukturami vztahů, klientelismus a spojením represe a kooptace, v němž nevzniká silný disent. Jeho vyústěním v podobě přechodu je tzv. preventivní úder, do značné míry podobný řízenému přechodu, v němž udávají tón elity starého režimu. Druhou variantou je národně akomodační komunismus, v němž převažuje kooptace a kooperativní strategie a v režimu existují poměrně

silné opoziční struktury, které není režim schopný potlačit. V rámci přechodu se objevuje forma vyjednaného přechodu, kdy dochází k jednání mezi opozicí a elitami režimu. Třetím typem je byrokraticko-autoritářský komunismus, jenž je spojen s represí spolu s racionalizovanou správou. Opozice v takovém režimu je slabá. V rámci konce režimu se zdůrazňuje imploze, v určitém smyslu podobný procesu kolapsu daného režimu (Kitschelt et al., 1999, s. 19-43). Tři modely přechodu se do „určité míry“ kryjí s modely přechodů podle Linze a Stepana (1996).

Dalším strukturálním faktorem je otázka mezinárodního prostředí, jehož působení oproti přechodům na jihu hrálo mnohem větší roli. Například Levitsky a Way poměrně silně reflektují skutečnost mezinárodního společenství v konceptu spojením nebo působením na režimy označované jako kompetitivní autoritářství. Naopak Gill (2000, s. 24) označuje vliv mezinárodní politiky za druhořadý a vymezuje pouze tři oblasti působící na domácí politiku v podobě ekonomiky, ideologie a politiky. Mezinárodní prostředí nemusí ovlivňovat proces tranzice přímo tlakem na určitý směr, ale spíše právě kontextem rozpadu bloku SSSR a ústupem bipolárního uspořádání světa. Přesto strukturální faktor mezinárodní politiky ponechám stranou, jelikož analýza dopadu a vlivu „hegemonie“ demokracie představuje spíše téma na samotnou práci a značně přesahuje rozsah tohoto příspěvku.

Uchopení režimu a zhodnocení síly nám nejen poskytne obraz o možnostech režimu při přechodu, ale současně nás posouvá k faktoru změny v daném systému, když „... *koncept typu přechodu rozlišuje rozdílné procesy, pomocí nichž jsou pravidla, která určují politický režim, opuštěna.*“ (Leff, Munck, 1997, s. 344) Na druhou stranu musíme k typu přechodu a jeho korelaci s výsledným uspořádáním přistupovat navýsost kriticky<sup>4</sup>. Ovšem typ přechodu nám pomůže napříč Střední Asií klasifikovat dominantní hráče a tudíž rozložení moci, jelikož „... *struktury staré elity, jak se objevila po fázi zhroucení, ovlivňuje institucionální volbu.*“ (Easter, 1997, s. 189) Přesto musíme být opatrní s čistě elitistickým vysvětlením institucionální volby, protože až samotné strukturální předpoklady umožňují vysvětlení dominantního postavení elity.

V prvním okamžiku pro určení módu přechodu je důležité rozložení moci mezi účastníky opozice vs. režim a zároveň styl strategie jednání relevantních aktérů, tj. konfrontace vs. jednání (Leff, Munck, 1997, Dvořáková, Kunc, 1994, Schmitter, Karl, 1991), jejichž variací se odvíjí samotný typ přechodu. V kombinaci s určení povahy režimu a stylu tranzice se dostáváme k vymezení rozložení síly jednotlivých hráčů a jejich zasazení do určitých strukturálních souvislostí. Výsledek této charakteristiky nám pomůže určit samotný

---

<sup>4</sup> Pro kritiku korelace mezi modelem tranzice a trajektorií, resp. výsledným režimem, viz např. práce McFaul (2002)

„kritický bod“, resp. možnost uchopit kontinuitu v rámci daného režimu. V případě Střední Asie se navíc ztrácí v rámci přechodu masy, jelikož ani v jednom z režimů nehrála společnost zásadnější význam, z tohoto důvodu využiji pro svoji analýzu práci Munck a Leff (1997), která se zaměřuje na jednání aktérů z pozice elit.

Podle Munck a Leff (1997) se v podstatě dostáváme ke čtyřem „ideálním“ strategiím v rámci přechodu podle výše zmíněného rozložení sil a strategie daných elit a současně s možností kombinace akce a elity. Elity jsou buď elity režimní, či proti-elity s možností kombinace strategie kompromisu nebo konfrontace v typu přechodu. Výsledkem kombinací jsou posléze čtyři varianty - revoluce z vrchu (režimní elity a konfrontace), revoluce zdola (proti elity a dohoda), sociální revoluce (proti elity a konfrontace) a konservativní revoluce (režimní elity a kompromis)<sup>5</sup>. Revoluce z vrchu je „jednodušší“ i z důvodu agendy čistě v rukou režimních elit, ale i „... díky schopnosti určitého segmentu režimních elit rozejít se se starým řádem a jednostranně definovat agendu tranzice z vrchu.“ (Munck, Leff, 1997, s. 359) V revoluci z vrchu je základním cílem elit získat nebo více kontrolovat formování změn a tento typ je přechodu též spojen s politickým otevřením (Munck, Leff, 1997, s. 359). Podobný postup se přibližuje řízenému přechodu nebo preventivnímu úderu a byl zdůrazněn právě pro jeho častý výskyt v rámci oblasti Střední Asie. Předpokládané rozdělení moci nám posléze poskytne prostor pro uchopení tvorby instituce, pokud ji chápeme jako ve smyslu vytvoření „pro“.

Moje hypotézy v podstatě korelují s předpokladem řady autorů (specificky k volebním systémům např. Colomer, 1995, Schmitter, Karl, 1991, Easter, 1997), když aktéři se snaží využít svého postavení pro posílení moci. Tudíž, jak již bylo zmíněno výše, větší kontinuita elit přináší nastavení udržující výhodu pro danou kontinuitu a naopak. Z podobného hlediska vycházíme z pozice teorie vzniku instituce z průběhu přechodu.

1. Prezidentské systémy vznikají v zemích, kde je tranzice v rukou starých elit.
2. Semi-prezidentské systémy vznikají v zemích, kde dochází k rozdělení moci mezi starými a novými elitami, neboť ať zastánci nového režimu nebo starého nedisponují dostatečnou silou pro samostatnou ústavní agendu.
3. Parlamentní systémy vznikají v zemích, kde tón přechodu udávají nové elity a staré nemají síly nebo jsou naprosto zdiskreditované.

Samozřejmě pole působnosti sociální vědy pro určení přesných zákonitostí a pravděpodobností není natolik jasné jako u přírodních věd a z tohoto důvodu musíme přistoupit k podobné klasifikaci, která je navíc značně schématická, jako k ideálním typům.

---

<sup>5</sup> Přestože zanechám původní termín „revoluce“, kterou užívají Munck a Leff (1997), její označení pro obecné označení přechodů v rámci východního bloku a bývalého Sovětského svazu je značně problematické.

Do formování a institucionální volby promlouvá daleko více faktorů než pouze relativní síla daného aktéra, jak bylo již naznačeno během této podkapitoly. Z těchto tří hypotéz se v současnosti pokusíme vyjít. V rámci specifičnosti oblasti Střední Asie a rozpadu SSSR mohou být hypotézy dále modifikovány o nejrůznější prvky, či naopak mohou být potvrzeny nebo vyvráceny.

## **2.2. Uchopení „konsolidované“ instituce**

Analýza postavení prezidenta bude pojata na několika pozicích. Samostatnou pozici bude mít formální postavení prezidenta, jehož obrysy částečně načrtnu již v analýze budování instituce. Ve formálním uchopení prezidenta se ovšem zaměřím nejen na samotné pravomoci, ale současně i na vymezení prezidenta proti ostatním institucím např. parlamentu a zároveň na roli jakou hraje v politickém systému. Formální sílu můžeme poté kvantifikovat pomocí dvou typologií určujících sílu jednotlivých center ústavní moci, konkrétně legislativní, při jejím zhodnocení síly užiji poznatky Fische (2006), a exekutivní moci, kterou číselně vyjádřím za pomoci typologie Frye (1997). Ve vztahu k parlamentu samozřejmě musíme operovat s ideou přítomnosti nebo nepřítomnosti stran a jejich poměrem k prezidentovi, což nám též pomůže dále vymežit vztah prezidenta a parlamentu. Ve vztahu k parlamentu nás bude zajímat povaha parlamentní většiny k prezidentovi. V druhé části bude nutné uchopit systém odlišným způsobem a jít za formální rámec k rámci neformální politiky.

### **2.2.1. Rozlišení pojmů a vymezení poloprezidenstkého systému**

Pro samotnou analýzu je nutné nejprve vymežit několik základních pojmů spojených s politickým systémem jako takovým. Ačkoli ani jeden z režimů států Střední Asie nemůžeme během vývoje od nezávislosti od roku 1991 označit jako „demokracii“, představuje pochopení právního zakotvení jejich moci jeden z důležitých faktorů. Právě popsání a pozdější kvantifikace moci prezidenta umožní totiž vidět rozdíl mezi situací *de facto* a *de jure*, což napomůže osvětlit praxi daného režimu i popřípadě navede k lepšímu pochopení zdrojů prezidentské legitimacy spolu s možností prezidentské působnosti v daných systémech. Současně ony „*mapy moci*“ (Anderson, 2003, s. 81) poskytnou zázemí pro lepší uchopení nejrůznějších neformálních institucí a postupů v rámci zkoumaných zemí.

Všech pět prezidentů je voleno přímou volbou lidem, ovšem pouze prezident Turkmenistánu je současně předseda vlády. V čele vlád ostatních čtyř zemí stojí premiér. Situace je tím složitější, že např. Kazachstán v ústavě z roku 1995 sám sebe popisuje jako unitární stát s prezidentskou formou vlády. Též v některé odborné literatuře jsou země často



řazeny pod systémy prezidentské (např. Horák, 2005). Už jen úvodní načrtnutí postačí k dalšímu řešení otázky povahy a bližší definice systému.

Poloprezidentský systém je v politické vědě spojen s množstvím definic a protichůdných názorů na jeho povahu. Ustanovující variantou je definice Duvergera: „*1. president je volen všeobecným hlasovacím právem, 2. vlastní dost významné pravomoci a 3. má proti sobě ovšem premiéra a ministry, kteří vlastní výkonnou a vládní moc a mohou zůstat v úřadu jen, pokud jim parlament neprojeví opozici (nedůvěru).*“ (Duverger, 1992, s. 142)

Jakkoli je definice a pojetí Duvergera průlomové, mezi akademickou obcí vzbudily množství diskuse (viz Sartori, 2001, s. 131), proto se pokusím vystoupit z jiného vymezení. Problémem je především otázka dost významných pravomocí, i přestože máme možnost prezidentské pravomoci kvantifikovat (např. Hellman, 1998, Frye, 1997, Metcalf, 2000). Odkaz k pravomocím vnáší do exaktní definice pojmu čistě subjektivní rámeček úvahy o rozsahu moci. Z tohoto hlediska se z množství definic nabízí neutrální, ale i všezahrnující definice Elgieho, který se nezaměřuje na sílu prezidenta, ale pouze na strukturální vlastnosti samotného ústavního rozvržení daného systému. Poloprezidentský režim je tedy, když „... *všeobecným hlasovacím právem a na pevnou dobu volený prezident je vedle premiéra a kabinetu, kteří jsou odpovědní legislativě.*“ (Elgie, 2007a, s. 6) Právě Elgie ve svých odborných pracích řadí systémy Střední Asie, s výjimkou jednoznačně zařaditelného Turkmenistánu, k poloprezidentskému systému (Frische-Roche, 2007, Elgie, 1999, Elgie, 2005). Definice dvou zbývajících systémů nám vlastně vystoupí negativně. Prezidentský systém vlády nazýváme takový, v kterém je exekutivní a legislativní moc oddělena a prezident je zároveň i předsedou vlády, dochází tedy k sloučení dvou pozic. Nesetkáváme se s principem odpovědnosti výkonné moci zákonodárné a zároveň prezident je přímo volen na pevně stanovenou dobu. Parlamentní systém je takový systém, kde není přímo volený prezident, výkonná moc se musí obracet k podpoře a přímo závisí na podpoře zákonodárné moci. V čele kabinetu stojí premiér.

### **2.2.2. Společné znaky napříč Střední Así a rámeček pro analýzu**

V rámci Střední Asie se setkáváme s několika fenomény v politickém systému, jež mohou naši cestu k uchopení prezidenta osvětlit. Jedná se především o slabý stát (Tsygankov, 2007) s nedostatečnou kapacitou, která se v určitých okamžicích blíží až selhávajícímu státu nebo ho dosáhl (Šmíd, Vaňura, 2009). Busse a Luong pojímají stav slabé státní kapacity v okamžiku přechodu následovně: „*Žádný jeden aktér nemá jednolité vliv nebo autoritu přes všechny státní sektory a státní akce není centralizovaná ani koherentní. Rozšiřující se státy v postkomunistickém světě jsou, posléze nejlépe charakterizovány jako vlastníci nesčetná*

*střediska vznikající autority, každé s rozdílnými sektorovými schopnostmi a stupněm vlivu.*“ (Busse, Luong, 2004, s. 533) Právě z takového důvodu je nutné obrátit pozornost k neformálním institucím, aby mohl být správně analyzován daný systém, jelikož nedostatečná kapacita státu vytváří společně se silně tradičním založením společnosti prostor pro neformální instituce.

Navenek působí systém jako vysoce centralizovaný a personalizovaný při pohledu k formálním institucím. Jen jako příklad uveďme číselně vyjádřenou ústavní sílu nejslabšího prezidenta ve Střední Asii podle Frye (1997), který byl v Tádžikistánu s hodnotou 13 bodů, což se rovná hodnotě polského případu podle Frye nejsilnějšího prezidenta ve východní Evropě. Navíc postavení prezidentů se často posiluje pomocí neformálních praktik v daném systému. S tím souvisí určitý společný projev patronáže nebo klientelismu, který zároveň není projevem pouze současné doby. Ba naopak celý sovětský systém prožívá poměrně silné období utužování patronáže a klientelismu (Maslowski, 1996) a nejpříkladnější dobou je „vláda“ Brežněva, kdy Moskva „... našla nové jméno pro politickou deviaci postavenou na lokální tradici klanů a klientelismu „Rašidovšina“.“ (Roy, 2007, s. 126) Projevy patronáže a klientelismu se velmi často dějí skrze místo původu (Luong, 2004) nebo skrze velmi akademicky reflektovanou klanovou příslušnost (Schatz, 2004, Collins, 2006). Tradiční struktury, klany aj., mohou být chápány jako zdvojení státu při pohledu k pojmu sovětského národa a republiky, protože „... klany jsou sociálně vytvořené skupiny, zatímco etnicita a národnost jsou obvykle konstruované státem.“ (Collins, 2004, s. 234) Klan, patronáž a klientelismus představují úhelný kámen pro pochopení neformálních institucí. V jistém weberovském chápání může být klan projevem nemoderní společnosti, i proto ve zkoumání byl často opomíjen nebo naprosto ignorován jako primordiální (Collins, 2003, s. 175).

Klan představuje spojení ne na základě jazyka v pevném smyslu, spíše se jedná o složku sítě příbuzenských pout. Pouto je vedeno jak horizontálně, tak vertikálně při spojení elit vs. ne-elit. Oboustranný prospěch funguje ve směru podpory politické elity výměnou za materiální podporu pro ne-elity. Dochází k překrytí etnických linií i státu, dokonce mnohdy k nahrazení státní struktury. Collins funkci klanu chápe následovně: „Klan v semimoderních či zvláště v zemích v přechodu vlastně slouží jako alternativa k formálním institucím trhu a státní byrokracie. Jejich konkrétní spojení a opakovaná interakce buduje racionální důvěru a mnohonásobnou oboustrannou výměnu.“ (Collins, 2004, s. 176) Obdobné načrtnutí představuje stvoření odstředivé tendence ve státě tj. dichotomie centrum vs. regiony s dominancí regionálních vůdců. Proto můžeme hovořit o klanu a regionu jako o prostoru, odkud přichází hlavní podpora předáků, tj. skrze region původu spíše než na základě

nacionality (Luong, 2002, s. 56). Hlavní výzva pro centrální vůdce vychází od regionálních vůdců, i protože obecným trendem v 90. letech jsou slabé politické strany napříč celým středoasijským regionem a teprve postupné budování tzv. prezidentských stran. Neformální instituce představují ve střední Asii hlavního protivníka pro současný stát a jeho aparát. Klasickým případem prolnutí státu a neformálních organizací se ukazuje Uzbekistán, kde byly po roce 1991 pravomoci samosprávy částečně dány do rukou „starších“ v pospolitosti „mahalla“. Z akademického pohledu bude lepší spíše o klanu hovořit o „*solidárních skupinách*“, jež užívá Roy (2007, s. 12-15). Do solidárních skupin spadá každodenní praxe a zároveň se promítají do politiky v nejrůznějších obměnách např. klientelismus, patronáže nebo mafie (Roy, 2007, s. 12).

Jak již bylo načrtnuto výše, otázkou zůstává samotný původ těchto neformálních struktur. Luong (2002) dokonce vznáší tezi o dvojaké sovětské podpoře „národností struktury“, tj. zvýhodňování určitých skupin, z něhož participují právě neformální skupiny. Politika podpory SSSR ve skutečnosti podle Luong zvýhodňovala regionální struktury a ne národní, což přímo útočí na teorii o existenci titulárních národností. Politika podpory, vzájemné pomoci a hierarchická struktura umožnila lepší přístup ke zdrojům a tím pádem utužení již existujících spojení postavených na regionální, popř. klanové identitě (Luong, 2002, Collins, 2006). A právě proto může být klan spolu s jeho projevem systémem patronáže do určité míry pojat v kontrastu k načrtnuté hranici států, tj. tradiční společnosti střední Asie proti uměle vytvořeným státům „... ve smyslu, že byly načrtnuty na základě hlavních etnických skupin a jakým způsobem byly definovány ruskými a sovětskými etnografy a ne nutně dominantními etnickými skupinami z lokálního pohledu.“ (Luong, 2002, s. 64) Při bližším pohledu ke společenské struktuře napříč celou střední Asií před příchodem sovětské správy lze hovořit o dvou typech společností - nomádských a usazených. K první kategorii patřili Kazachové, Kyrgyzové a Turkmeni, naopak druhou skupinu vyplňují Uzbekové a Tádžikové. Sovětské republiky následně vznikají jako projev možných jazykových příbuzností. Faktem zůstává existence klanu i regionu a jeho důležitost pro dobu přechodu a pro vytvoření budoucích struktur nezávislých států (především ve smyslu uzavření paktu jako prostředku stability viz níže).

Pokud pohlédneme na většinu zemí okolo Kaspického moře k jižnímu Kavkazu a Střední Asii nenajdeme v současné době žádný ze států, který by mohl snést kritéria demokracie. McFaul přichází v návaznosti na podobnou trajektorii s provokativní tezí o vlně diktatur po postkomunistické zkušenosti v souvislosti s procesem přechodu k nezávislosti a demokracii (McFaul, 2002). Při hodnocení režimů podle McFaula snese nálepkou „*částečná*

*demokracie s mocí pro vyzyvatele*“ pouze Arménie a Gruzie. Zbylé státy jsou McFaulem označovány „*částečná demokracie s mocí stabilní či nejistou*“ nebo „*diktatury*“ pro představitele ancien régime (McFaul, 2002, s. 219).

Dalším společným měřítkem napříč Střední Asií je samozřejmě minulost spojená se specifickou historickou zkušeností kolonialismu, jehož období je děleno dvakrát nejprve pod vládu carského Ruska a podruhé pod zkušenost Sovětského svazu (Gammer, 2000, s. 124). Historická zkušenost kolonialismu je posléze velmi často spodobňována se zkušeností africkou pod vládou evropských koloniálních mocností (Stayer, 2001)<sup>6</sup>. Za nejsilnější pozitivní vliv, zanechaný ve Střední Asii sovětskou, resp. ruskou kolonizací, lze považovat obecným termínem modernizaci, jejíž projevy jsou např. alfabetizace a částečná industrializace (Sunny, 1993). Státy nevstupují do nezávislosti jako „tabula rasa“, proto může konstatovat Luong následující: „*Nově vznikající vztah mezi novými státními aktéry a jejich příslušnou multietnickou společností ve střední Asii není vybudován na zelené louce. Spíše byly tyto rodící státy naplněny dobře vyvinutým souborem formálních a neformálních institucí, které byly vytvořeny a zesíleny společnou zkušeností pod vládou SSSR.*“ (Luong, 2004, s. 2)

Ovšem daleko závažnější projev představuje na střeoevropské poměry vcelku pozdní vstup národa do oblasti Střední Asie se sovětskou správou, kdy národ byl prvkem spojeným s tzv. „pohybující se hranicí“, tj. vytyčení národa na základě jazykové příbuznosti (Collins, 2006). Sovětský stát z tohoto hlediska fungoval jako aktivní hráč v institucionalizaci jednotlivých národů, které „... nejen pasivně toleroval, ale aktivně utvářel existenci mnohých národů a národností jako konstitutivních prvků státu a občanství.“ (Brubaker, 1994, s. 49) Nacionalismus ve své formě poté hraje napříč Střední Asií velmi malou roli, např. Abdelal rozděluje působení nacionalismu v rámci elit napříč SSSR do tří skupin. Nejslabší roli hraje idea nacionalismu v prostoru soudobých středoasijských republik, konkrétně zde užívá termín „marginalizace nacionalismus“ v procesu přechodu (Abdelal, 2002, s. 402). Podobná „marginalizace nacionalismus“ by mohla do jisté míry souviset s hledáním ospravedlnění pomocí nacionalismu při vstupu nových hráčů do procesu. Vstup nových aktérů se mimochodem v Střední Asii udál naprosto minimálně, což opětovně souvisí s typem tranzice<sup>7</sup>.

---

<sup>6</sup> Ve své práci se primárně nezaměřím na problém spojitosti určité formy režimu a kolonialismu, spíše bych v této pasáži zdůraznil některé prvky vnesené do oblasti režimem, konkrétně pojem národa, prvek modernizace nebo alfabetizaci. Pro zhodnocení nebo „znehodnocení“ vlivu určité formy kolonialismu a pozdějšího vývoje viz Bernhard, Reenock, Nordstrom (2004).

<sup>7</sup> Podobné vysvětlení předkládá i Beissinger (1998), který přímo uvádí: „*Exponenciální vzestup nacionálního násilí, které doprovázelo rozpad SSSR, může být sledováno s bojů nových sporů mezi následnickými skupinami o vytvoření kontroly nad teritoriem a populací. V těchto bojích se násilí stalo hlavním nástrojem samozvaných států v jejich snaze chránit autoritu a konsolidovat suverenitu. Nacionalistické násilí se stalo institucionalizovaným*

Ve Střední Asii je tedy vcelku možné hovořit o národu z hlediska pokusu o jeho konstrukt z vrchu, ale ne o národu jako reálné entitě, protože „... výroba národní identity shodující se s nově nezávislými státy byla spíše širší věcí elit, které napodobovaly sovětský konstrukt národa a ponechaly sovětskou definici národa jako spojení jazyka stejně jako sovětské chápání nacionalismu.“ (Luong, 2004, s. 2) Konstrukt, či pokus o konstrukt může být doložen na několika příkladech skrze Střední Asii. V tomto smyslu je užita zejména „tradiční“ historie odkazující mnohdy k velmi vzdáleným dějinným úsekům. Slavomír Horák ukazuje pokus o konstrukci za pomoci eposu Manas v Kyrgyzstánu, či na nejrůznější oslavy v středoasijských republikách spojené se založením měst a dávnou historií těchto měst (Horák, 2004). Též Starr odkazuje k záměrnému vytvoření nacionalistické ideje a podpoře prezidenta pomocí oné představy. V okamžiku pochopení a uvědomění si „... jejich vlastní autority, všichni z prezidentů povýšili nacionalismu (Rakhmanovův kult Samanidis, Karimův kult Timura, Niazovův kult sebesamého, Akajevův kult Manase a Nazarbayevovo nové město Astana) a zavázali se populistickou politikou, která se dostala přes bloky hlavních sil přímo k lidem.“ (Starr, 2006, s. 13) Příznačné jsou přívlastky, tj. jména prezidentů, jež užil Starr pro označení jednotlivých kultů dokládající „umělost“ snah v prostoru střední Asie.

### 2.2.3 Neopatrimonialismus jako neformální instituce

Z krátkého výčtu vychází jistá podobnost s osudem, projevy politiky a s výzvami, jímž čelily a čelí země Afriky. Zde se dostáváme k weberovskému, resp. Eisenstadtovu konceptu neo/patrimonialismu, velmi výstižně pasujícímu na jednotlivé projevy daných systémů ve Střední Asii. Původní termín Max Weber je pod-typem tradičního panství, které se odlišuje existencí tradice v prvcích loajality a věrnosti, společně s jejím ohraničením administrativním aparátem (Weber, 1997, s. 92-100). Patrimonialismus slouží jako rámec pro uchopení zemí především třetího světa a nese v sobě negativní konotace rozvojové společnosti. Velmi často se však samotná podstata konceptu ztrácí a nabývá podoby všezahrnujícího pojmu (např. Roth, 1968, pro kritiku např. Theobald, 1982)<sup>8</sup>. Neopatrimonialismus představuje vlastně sloučení, resp. „symbiózu“, mezi patrimonialismem a racionálně-byrokratickou vládou, „... v kterém formální instituce politické demokracie (například parlament, stranický systém, volební soutěž) podléhají a adaptují se nepatrimonialní logice týkající se fungování politického systému jako celku.“ (Fisun, 2003, s.

---

v objevujících se státních strukturách přesně, jak se tyto struktury snažili oprávnit prohlášení teritoriální kontroly.“ (Beissinger, 1998, s. 412)

<sup>8</sup> Specifickým způsobem se chtějí s problémem „catch-all“ konceptu vypořádat Erdmann s Engelem (2006, 2007), kdy z jejich operacionalizace vyplývá uchopení neopatrimonialismem pouze byrokracií.

3) V režimech se setkáváme s formálními institucemi, které jsou ovšem „naplněny neformálními“, dokonce bychom mohli skloňovat pojem institucionalizované neformálnosti (Erdmann, Engel, 2007, s. 106), s níž je spojen prvek nevypočítatelnost chování instituce.

V neopatrimonialismu podle de Walla a Brattona (1994) šéf exekutivy udržuje autoritu skrze systém patronáže spíše než skrze právo nebo ideologii, právo vládnout je spojeno s osobou spíše než s úřadem, loajalita a závislost prostupuje formální politikou a administrativním systémem a šéf exekutivy působí spíše pro osobní bohatství než pro veřejné blaho. Velmi často dochází k setření veřejného a soukromého, přičemž klasickým projevem je klientelismus a patronáž<sup>9</sup>, jelikož lidské zdroje jsou mobilizovány v souvislosti s možnou odměnou, ať již v státní nebo soukromé sféře (de Walle, Bratton, 1994, s. 458-459). Dokonce Ilkhamov (2007) a Ishiyama (2002) odkazují k autoritě těchto režimů skrze systém patronáže nebo klientelismu.

Z krátkého výčtu je jasné, že se setkáváme s vysokou personalizací moci, v určitém smyslu s pyramidovitou strukturou, v čele s „velkým mužem“, k němuž jde loajalita vertikálně od nejnižšího okrsku (Geiss, 2006, s. 27, Cummings, 2005, s. 21). Na první pohled se jedná o velmi centralizovaný systém, kde můžeme docházet k jakési „soutěži“ o představitele režimu mezi skupinami. Centralizovaná struktura pomáhá vytvářet v okolí prezidenta „klan“ nebo „rodinu“ (Horák, 2006, s. 205), která ve skupině moci drží hlavní pozici s kontrolou nad nejrůznějšími sektory ekonomiky. Ústředním prvkem podobné společnosti je opětovně osobní pouto, zaměřené na prezidenta a postavené prvně a především na regionální a etnické jednotě (Fisun, 2003, s. 4). V každém případě se setkáváme se slabou státní strukturou, pod níž se rozvíjí prvek patronáže, resp. neformálních struktur.

Při operacionalizaci neopatrimonialismu se v odborné literatuře objevuje operacionalizace beroucí v úvahu neopatrimonialismus jako celý politický systém včetně administrativní části (de Walle, Bratton, 1994, Ishiyama, 2002, Fisun, 2003) nebo omezující použití neopatrimonialismu na administrativní část (Erdmann, Engel, 2006, 2007). Ve svém uchopení režimů přízviskem neopatrimonální se zaměřím na celý systém, jelikož jeho projevy negativně prostřednictvím neformální politiky (např. patronáž, klientelismus) ovlivňují celý politický systém (Collins, 2009, s. 254). Prvním znakem reflektovaným napříč akademickým spektrem je vysoký stupeň neformality politiky, skrze níž získává aktér přístup ke zdrojům (Erdmann, Engel, 2007, s. 107, Collins, 2009, s. 255) oproti čistě formálním postupům. Neformalita se v podstatě stává normou (Collins, 2009, s. 255). Z toho vychází velká

---

<sup>9</sup> Přesto nesmíme podlehnout mylné představě o čisté negativnosti podobných vztahů, ba naopak v některých případech představuje vztah patron-klient určitý prvek sociální koheze (Erdmann, Engel, 2007, s. 107) a je spojeno se situací nedostatku, kdy přirozeně nahrazuje formální instituce (Ishiyama, 2002).

koncentrace moci a personalizace politické moci na osobu prezidenta a jeho okolí a existence tzv. nezadatelných zájmů ostatním aktérům (Ishiyama, 2002, Roth, 1968, s. 194). Logicky se z tohoto hlediska jeví jako jasná spojnice mezi méně institucionalizovaným prostředím a nezadatelnými zájmy. Odměnou za loajalitu k systému se posléze naskýtá možnost těchto zdrojů, ovšem moc „velkého muže“ není absolutní, ale omezená částečným formálním rámcem (Roth, 1968, s. 204). Vyplývajícím bodem personalizace politiky je silný prezident a presidentialismus, když dochází k „... *systematické koncentraci politické moci v ruce jedné osoby, která se téměř brání svěřit většinu nejzákladnějších rozhodovacích úkolů.*“ (Erdmann, Engel, 2007, s. 110) Projevy neopatrimonialismu můžeme najít mimo demokracie v demokraciích s přívlastkem, hybridních režimech i v autoritářských režimech (Erdmann, Engel, 2007, s. 113).

Po provedení vymezení pojmu se musíme zaměřit na metodologické uchopení neopatrimonialismu<sup>10</sup> s důrazem na několik prvků v první řadě samozřejmě prezidenta. Částečně personalizaci systému mi pomůže vyjádřit výpočet formálních prezidentských pravomocí, dále jeho moc „přesouvat“ osoby s konkrétními soudobými příklady, tvoření prezidentských a jiných klik (tj. dominance jednoho regionu). S tím spojený systémem patronáže, popř. klientelismu a prezidentská role. Specifickou částí bude role „prezidentských“ stran načrtnutá již v první části s určením její povahy.

### **2.2.3. Poznámka k rozlišení formální a neformální instituce**

Pokud chápeme formálně načrtnutý systém metaforou vnějšího obalu, musíme v naší analýze postoupit dále a pohlédnout na reálnou praxi systémů, která je velmi často výrazně ovlivněna neformálním stylem politiky a užití tzv. neformálních organizací a institucí, ať již skloňujeme regionalismus (Luong, 2002), klanovou politikou (Schatz, 2004, Schatz, 2000, Collins, 2000, Collins, 2006) nebo prvek chování patron-klient (Ikhalmov, 2007). Ústavní rámec je jednoduše stále více nedůležitý a reálné rozdělení moci se děje pod formální stránkou systému. Ovšem v souvislosti s regionalismem a klanovou politikou lze hovořit o roli spíše „tradiční struktury“, kdy některé staré instituce a organizace jsou přeměněny v nové rámce a funkce, např. Uzbekistán a povýšení některých správních a administrativních funkcí na tradiční komunity. Právě zaměření se na tento styl nám poskytne opravdový pohled do systému, jelikož „... *neformální instituce také utváří výsledky formálních institucí mnohem*

---

<sup>10</sup> Zajímavý příklad uchopení neopatrimonialismu ve Střední Asii poskytuje Ishiyama (2002), jenž vychází z práce o africkém případě neopatrimonálních režimů Brattona a de Walleho (1994). Jeho postřehy budu reflektovat více ve svém krátkém srovnání prezidentů Střední Asie.

*méně zřejmým způsobem, tvořením nebo posilováním podmětů vyhovujícím formálním institucím.*“ (Levitsky, Helme, 2004, s. 726)

Proto je nutné udělat poznámku o pojetí instituce a rozlišení formální a neformální instituce. Instituce, bez rozlišení formální a neformální, ze sociologického hlediska představuje určitý regulátor ve společnosti, který zároveň působí v rámci společnosti s předpokladem autority a vkládá prvek očekávanosti do běhu událostí. Ze sociologického pohledu instituce mají vlastnost řídit lidské chování, když z několika možností vybírají jednu. Instituce vlastně představuje „... *regulovaný vzor interakce, který je známý, praktikovaný a přijímaný (jestliže ne schvalovaný) aktérem, který očekává vzájemné ovlivňování pod pravidly sankcionované a podporované vzorcem*“ (O'Donnell, 1996, s. 36). Společným znakem obou definic je autorita a normativní rámec, jež instituce sdílí a vytváří navenek i uvnitř. Pokud se odkloníme od přímo náhledu na obrys a projev, druhou formou uchopení institucí je samotná osoba, resp. elitistický pohled, jelikož instituce lze pojmout „... *jako formálně vytvořené ustanovení lidí, kteří sdílí společný cíl, podporu, pravidla (právní status) a strategie a kteří mohou být oslovováni jako členové viditelné státní struktury s nějakou kolektivní identitou, hmotným umístěním (úřad) a jednající v daném sociálním prostředí.*“ (Meyer, 2008, s. 19) V politickém životě ovšem musíme rozlišit formální a neformální instituce sdílející též stejné atributy jako instituce společenské, ekonomické aj.

Naprosto zásadní je do budoucna též poznámka o funkci institucí, jelikož ve vysvětlení racionálního institucionalismu vznikají a existují instituce z důvodu snížení transakčních nákladů (Hall, Taylor, 1996) a z jejich koordinační funkce (Thelen, 1999, s. 382). Nutné je též rozlišení mezi neformálními institucemi a psanými a nepsanými pravidly, protože „... *nepsaná pravidla jsou vědění potřebné k „nasměrování“ mezi formálními a neformálními soubory pravidel a mezi pravidly a jejich vynucením.*“ (Ledeneva, 2001, s. 6) Na druhou stranu někteří autoři slučují neformální pravidla s neformálními institucemi (např. Geľman, 2004). Nepsaná i psaná pravidla v podstatě naplňují a předpokládají obecně existenci institucí<sup>11</sup>. Neformální instituce skrývají partikularistický nárok v nerozlišení mezi soukromím a domácím ve smyslu „naplnění zájmu pro“, přičemž operujeme s institucemi načrtnutými hranicemi takového zájmu při zastávání určitého veřejného úřadu.

Do jisté míry se tu dostáváme k Weberovi (1998) a jeho rozlišení racionálně-byrokratického a tradičního panství, které je spojeno právě s formálními pravidly, resp. s pojmem práva (O'Donnell, 1996, Geľman, 2004, Bratton, 2007). Z tohoto hlediska jsou

---

<sup>11</sup> Ukázkovým příkladem je definice politické instituce podle Meyera, když politické instituce jsou pojaty jako „... *vytvořený, organizovaný a viditelný tvůrce, jsoucí kolektivní nebo individuální tvůrce, v politickém systému následující psaná a nepsaná pravidla.*“ (Meyer, 2008, s. 20, zvýraznění Š.S.)



neformální instituce často ve sloučení s neformálními organizacemi chápány jako projev tradiční společnosti (Weber, 1998, Collins, 2006) tj. forma residuální kategorie, která s příchodem modernity zmizí ze společnosti, např. Lauth právě dělí neformální instituce dle kritéria moderní vs. tradiční (Lauth, 2000)<sup>12</sup>. Ve vztahu k právní zakotvenosti formálních institucí vlastní neformální instituce většinou nepsaný charakter sdílený napříč společnostmi a jejichž síla se ukazuje především v souvislosti se slabými institucemi logicky v okamžiku selhávajícího státu a jeho nedostatečné kapacity nebo otevřením prostoru v rámci formálních institucí. Do jisté míry můžeme skloňovat jakousi substitutivní funkci neformálních institucí při nefunkčnosti nebo nedostatečnosti formálních institucí, resp. v obecném okamžiku nejistoty ve společnosti<sup>13</sup>. Příkladem načrtnuté situace je sovětská praxe tzv. blat. Substitutivní linie je tedy v přímém vztahu se slabým státem a jeho nedostatečnou kapacitou.

Ze všeho výčtu a charakteristik vystupuje pojetí neformálních institucí jako sociálně sdílených, všeobecně přijímaných a nepsaných vzorců, které jsou vytvořeny i komunikovány mimo prostor formálních institucí omezených a oficiálně sankcionovaných psanými zákony (O'Donnell, 1996, Levitsky, Helme, 2004, 2006). Z výše uvedené definice nám do neformální instituce spadají mimo jiné i projevy patronáže, klientelismu a celkově neopatrimonialismu. Jejich funkce se kryjí nebo nahrazují funkce formálních institucí. Současně může být chování nenásledující neformální instituce též podobně sankcionováno, ovšem definice a pojetí sankcionování u neformálních institucí pro sociální vědce představuje poměrně těžko uchopitelnou a ne vždy vnímatelnou skutečnost. Zároveň k bližší specifikaci nám pomůže oddělení od některých projevů v rámci společnosti, jež provedli Helme a Levitsky (2004, s. 727). Oddělení probíhá ve 4 liniích:

1. Oddělení od slabých institucí (klientelismus vs. zneužití instituce)
2. Oddělení od neformálních pravidel chování (viz Ledenava, např. smeknutí klobouku)
3. Oddělení od neformálních organizací (např. klan, mafie)
4. Oddělení od neformální kultury (např. sociální normy)

Pro naši analýzu jsou důležité především body 1 a 3, kdy konkrétně výskyt klanu a klientelismu ve Střední Asii, resp. jejich frekvence v literatuře, je poměrně velmi častým

---

<sup>12</sup> V evropském kontextu je takové dělení naprosto markantní, kdy neformální instituce a organizace jsou reflektovány např. ve Skotsku do 17. století nebo Itálii.

<sup>13</sup> V intencích snižování nejistoty musíme počítat se vstupem neformálních institucí a organizací do procesu tranzice, který je ideálním prostorem pro podobnou nepsanou praxi již svým charakterem (viz Luong, 2002, Collins, 2002, 2004, 2006, Gel'man, 2004).

jevem. Vztah mezi formálními a neformálními institucemi lze právě pojmut z funkce institucí. Podle Levistky a Helme (2004) rozlišují čtyři možné vztahy institucí a současně nám takové vztahy odkazují k síle formálních a neformálních institucí. První z neformálních institucí jsou tzv. „doplňující neformální instituce“, které posilují formální instituce. Druhé jsou „úslužné neformální instituce“, které se umožňují chovat v jiném smyslu než podle formálních institucí, ale nedochází k narušení formálních institucí. Jednoduše jdou proti duchu, ale ne proti písmu. Třetí jsou „soutěživé neformální instituce“ existující spolu s neefektivními formálními institucemi, když dochází přímo a jednoznačně k porušování a narušení formálních institucí. Poslední jsou „nahrazující neformální instituce“, jež působí a přímo vyměňují nefunkční formální instituce. Z tohoto analytického rámce bude vycházet analýza

Při pohledu zpětně k přechodu musíme rozlišit současně mezi historicko-institucionální „path dependency“ a obyčejnými faktory stability instituce v budoucím vývoji. V celkovém hodnocení je nutné přistoupit k instituci z takové pozice, abychom pochopili, jak sama sebe reprodukuje v rámci systému společně s prvky její stability. Až z takové kombinace pohledů můžeme pochopit samotné formování instituce (Thelen, 1999) a ovlivnění chodu celého systému institucí např. v podobě přítomnosti a charakteru politických stran, či míry otevření/uzavření systému. Postupné kroky, které budou v analýze dělány, musí též vycházet z představy, že systém, proti kterému stojíme, není demokratický, ale představuje v nejslabší rovině hybridní režim, např. kompetitivní autoritářství a v nejsilnější rovině sultanismus.

### **3. Případová studie postavení prezidenta v Kazachstánu**

Na úvod se sluší učinit poznámku o samotném Kazachstánu, povaze vlády SSSR a jejich dopadech na správní systém v rámci režimu. Při pohledu na minulý režim je nutné vidět Sovětský režim a specificky režimy ve Střední Asii jako patrimonální komunismus. Jeho

charakteristikou jsou 1. převažujících osobních vztahů spíše než racionálních<sup>14</sup> (Maslovski, 1996, Collins, 2006, Luong, 2004), 2. klientelismem (procesem patronáže viz tvoření sítí za Kunajeva a celkový přístup SSSR správě ve Střední Asii (Melvin, 2001,)), 3. korupcí (viz například tzv. bavlnová aféra a snaha centra přerušit vztahy pomocí změny kádrů) a 4. spíše agrární země (viz rozorání celin za Chruščova). Specificky se pro Střední Asii v akademické obci prosadil termín orientální komunismus. Linz a Stepan (1996) hovoří o prvcích sultanismu v chování prvních tajemníků středoasijských republik SSSR, kteří „své“ země chápou spíše jako údělná knížectví. Symptomatickým vyjádřením je situace dlouhé vlády Dinmucharmeda Kunajeva, který byl jako jeden z mála středoasijských předáků členem politbyra (další ze středoasijských předáků např. Rašidov). Kunajevova vláda v rozmezí let 1964-1986 je symbolem brežněvské politiky stability kádrů, která pomohla k prosperitě silným místním sítím patronáže na území tehdejšího Kazachstánu i na území celého Sovětského svazu (Olcott, 1997a, s. 205, Luong, 2002 s. 57, Collins, 2006, Schatz, 2004, Dave, 2007). Po téměř čtvrt století vlády Kunajeva se v zemi vyvíjí téměř „nacionalizovaná“ síť patronáže. Nárůst etnických Kazachů ve funkcích se projevuje například, když poprvé v historii za vlády SSSR získávají etničtí Kazachové v mocenských strukturách republiky většinu<sup>15</sup>.

V roce 1986 se setkáváme s prvními nacionálními nepokoji na území Sovětského svazu, které jsou reakcí na odvolání tajemníka Kunajeva a jeho nahrazení Rusem Kolbinem, člověka bez předešlých vztahů k patronačním sítím v zemi. Reakce v podobě nepokojů stály podle oficiálních čísel úřadů dva lidské životy, podle neoficiálních čísel se počet obětí mohl vyšplhat až k číslu 200 (Olcott, 1997a, s. 206). Podmětem pro odvolání Kunajeva sice byl podle úřadů ekonomický propad. Jedním z neoficiálních důvodů mohla být všeobecná rozšířenost nepotismus, patronáže a korupce, problémů trápících však celý sovětský systém napříč všemi republikami (Maslovski, 1996). Po krátkém intermezzu se opětovně do pozice tamějšího prvního tajemníka dostal etnický Kazach Nursultan Nazarbajev. Ovšem nepředstavoval návrat k politice Kunajeva, jelikož si byl vědom nutnosti ekonomických reforem a současně představoval jednu z vedoucích osobností v útocích na tehdejšího prvního tajemníka Kunajeva v létech 1985 a 1986. Nazarbajev se otevřeně v tehdejší době stavěl za Gorbačovovy reformy.

---

<sup>14</sup> Přesto musíme být vědomy omezenosti pojetí na SSSR jako neopatrimonálního systému, jak to činí Maslovski (1996).

<sup>15</sup> Na počátku 80. let čítali etničtí Kazaši 60% republikových ministrů a přes polovinu členů Ústředního republikového politbyra. Současně si musíme uvědomit, že v roce 1979 čítá procentuální poměr v republice mezi Kazachy a Rusy 36 % proti 40,8 % (Murphy, 2008, s. 533).

První krok k upevnění svého postavení v rámci republiky představuje jeho volba prezidentem Nejvyšším sovětem v roce 1990 jako součást celostátních reforem (mimo jiné vytvoření postu prezidenta). Konsolidaci svého postavení provedl nejen povyšováním svých vlastních kádru, ale současně i „mírem“, „paktem“, se staršími kádry z vlády Kunajeva a v neposlední řadě s Kunajevem samotným v dubnu 1991. K upevnění jeho postavení přispívá i nevstup silnějších nacionalistických sil do politického systému (Abdelal, 2002, s. 402)<sup>16</sup>. Pokud bychom ho měli zařadit mezi zastánce nebo přívržence rozpadu Sovětského svazu, Nazarbajeva by patřil mezi pragmatické zastánce přetrvání existence svazu, jelikož samotná nezávislost by představovala „ekonomickou sebevraždu“ (Olcott, 1997a, s. 209). Vlastně až do rozpadu svazu operuje s myšlenkou redefinice impéria.

### 3.1. Nabytí nezávislosti a koherence elit

Žádný z představitelů sovětských republik ve Střední Asii nesdílel ideu nabytí nezávislosti na Sovětském svazu (McFaul, 2002, s. 232), například právě Nazarbajev v dnech nedlouho po neúspěšném konzervativním puči v srpnu 1991 představil narychlo přepracovanou novou unijní dohodu rychle shromážděným zákonodárcům SSSR. Paradoxem zůstává, že oficiální dohoda o rozpuštění SSSR byla tzv. „Almaatská deklarace“ podepsaná v tehdejší hlavním městě Kazachstánu roku 1991. Kazachstánskou situaci vystihuje Olcott následovně: „*Jedna z hlavních složitostí na cestě vytvoření státu v Kazachstánu byla v tom, že nezávislosti bylo dosaženo ne výsledkem boje za ní národem. Nezávislost byla „přisouzena“ Kazachstánu za nesouhlasu Nazarbajeva na schůzce vůdců sovětských republik.*“ (Olcott, 2003, s. 31)

Do procesu dosažení nezávislosti nevstupuje občanská společnost, i přestože se objevují hnutí mající původ v občanské společnosti. Starr přičítá nepřítomnost občanské společnosti spíše obecným kulturním předpokladům v dané společnosti pocházejících z tradiční struktury a nepodporující individualismus (Starr, 2006, s. 30) Naopak Luong a Weitnhall (1999, s. 1281) přičítají slabost občanského sektoru nerovnoměrnému vztahu mezi státem a společností, tedy režimním faktorům. Občanská společnost z důvodu své slabosti se

---

<sup>16</sup> Demografické složení Kazachstánu je v značném nepoměru pro „jádrový národ“ (Brubaker, 1994) Kazachů. Podle sovětského sčítání lidu z roku 1989 čítá etnické složení Kazachstánu poměr 39,7 % Kazachů proti 50,1 % Rusům a ostatních rusky hovořících slovanských národů (Olcott, 1997, s. 207, Cummings, 2002, s. 61, Koltso, 1996, s. 120). V roce 1999 představují Kazachové většinu pouze v 7 ze 14 regionů Kazachstánu (Schatz, 2004, s. 114). V průběhu devadesátých let se poměr pro Kazachy zdá o něco příznivější i díky nelehké ekonomické a sociální situaci zapříčiňující migraci ze země. Poměr Kazachů a ne-Kazachů se postupně dostává k vyrovnanému procentuálnímu číslu nebo mírně zvýhodňující Kazachy (Cummings, 2006, s. 1999). Podobné etnické rozvrstvení můžeme přisoudit velké nucené migraci, osídlování a kolektivizaci republiky v době SSSR. Velká heterogenita je spojena v posledku s určitou možnou „krizí občanské identity“, kterou někteří autoři chápou jako možný problém pro transformaci a budování státu (Akhmetzhbova, Sadykov, 2000, s. 242).

nemá možnost stát oním „utvářečem procesu“ (Gill, 2000, s. 174-175, Cummings, 2002, s. 68) nebo tlakem v procesu (Schmitter, O'Donnell, 1986). Kontrola společnosti režimem v době před tranzicí se v Sovětském svazu spolu s Bulharskem ukazuje jako střední<sup>17</sup>, což je výsledek „délky vedení“, protože „... *brežněvský režim spotřeboval páru v počátku 70. let a jako důsledek nechal věci posunout s výsledkem, že se ústřední kontrola v praxi stala mnohem volnější, než byla.*“ (Gill, 2000, s. 213-214)

Proces získání nezávislosti je spojen s vysokou mírou koherence a především stability elit a současně se neseťkáváme s rozpadem na „hard-liners“ a „soft-liners“, resp. procesu dominují především „soft-liners“ z prezidentského okolí. Vysoká kontinuita daného režimu se projevuje v oblasti elit, ať již zdůrazňujeme elity v okruhu nejvyššího vedení nebo na úrovni regionálních administrativ. Specifikum republiky spočívá v „ne-odchodu“ elit dostávajících se do mocenských postavení v 70. a 80. letech (Cummings, 2005, Tulegulov, 2000, Murphy, 2008).

Elity v devadesátých letech můžeme rozdělit do tří skupin na základě jejich první zkušenosti. První tvoří 64,4 % z celkového počtu a jedná se o tzv. „starou nomenklaturu“, která se do pozice politické elity dostává za vlády Brežněva. Druhou skupinou, jež se dostala do pozice elit v době „liberalizace“ sovětského systému za Gorbačova, tvoří 9,7 % celkových elit. Poslední skupina, lidé dostávající se k statusu politické elity po nezávislosti, zabírá celkové číslo 25,9 % z celkového počtu (Tulegulov, 2000, s. 262)<sup>18</sup>. Tulegulov tudíž v roce 2000 píše o počáteční době celkové změny struktury společnosti v republice (Tulegulov, 2000, s. 255). Otázka kontinuity elit může při nejmenším ukazovat na určité trendy ve společnosti a ekonomice, při čemž pád komunismu není obecně spojen s vysokou výměnou elit. Vysoká míra kontinuity a priori představuje problém pro možnou demokratizaci a konsolidaci (Higley, Kullberg, Pakulski, 1996, s. 133). Ovšem musíme si uvědomit, že elity na konci komunistických režimů byly již přeorientovány do podoby technokratů s malou loajalitou k ideologii (Highley, Kullberg, Pakulski, 1996, s. 136, specificky spojení s typem režimu viz Linz, Stepan, 1996).

Opozice v podstatě hraje spíše minimální roli a obecně není rozšířená ve Střední Asii, např. Roy o charakteru demokratické opozice poznamenává následující: „*Opravdoví demokraté jsou většinou izolovaní intelektuálové a ne členové strany, často se základnou v městské (a velmi často Rusové) inteligenci, často marginalizováni.*“ (Roy, 2007, s. 131)

---

<sup>17</sup> Střední mezi silnou kontrolou a nejmenším uvolněním, např. ČSSR, a slabou kontrolou a největším uvolněním, např. Maďarsko.

<sup>18</sup> Tulegulovův výzkum politických elit z roku 1998 v Kazachstánu po nezávislosti vychází z analýzy biografii politických elit. (Tulegulov, 2000, s. 255-267).

Tematicky můžeme opozici v letech 1987 (doba, kdy se objevuje první politické hnutí)-1992 kategorizovat podle tří charakterů-antitotalitní, autonomistické a antirepublikánské, ve smyslu další existence svazu (Chebotarev, 1998, s. 219). Objevují se skupiny, jejichž požadavky jsou především jazykové, ekonomické a ekologické (Luong, Weinthal, 1999, Mashan, 1998). Kazachstán v důsledku postrádá silnou nekomunistickou i též komunistickou patriotickou opozici (Furman, 2005, s. 223). Z ruských skupin se jako opoziční tvoří především „Organizace za autonomii východního Kazachstánu“, podporující kandidáty v komunálních volbách do místních sovětů v pěti regionech, nebo hnutí „Jednota“, s podobným cílem. Mezi kazašské organizace patří například Zheltoskan (tzv. Prosinec, tvořící se už po nepokojích v roce 1986, k jejím předákům patří Kozhahmetov) a Azat (Svoboda), které má od počátku velmi silné protiruské tendence.

Postupné otvírání režimu se děje spíše na podněty z centra než z vlastní iniciativy, i přestože se centrum obrací většinou o pomoc k předákům republik (viz výše Nazarbajev, Gill, 2000, s. 208-211). Po tlaku z centra byly kazachstánské elity nuceny přijmout zákon o suverenitě, ústupek v podobě voleb, kdy do Nejvyššího sovětu bylo zvoleno 90 kandidátů z hnutí, a volbu prezidenta republiky Nejvyšším sovětem v roce 1990. Určitý stupeň legitimacy získává prezident před nabytí nezávislosti roku 1991, kdy probíhají v Kazachstánu volby s výsledkem 98 % hlasů pro prezidenta Nazarbajeva, jediného kandidáta. Problematičnost volby ukazuje případ Kozhahmetov, vůdce hnutí „Prosinec“ z roku 1986, kterému někdo z yurty v centru hlavního města ukradl dokumenty s požadovanými sto tisíci podpisy nutnými pro možnost kandidatury ve volbách. Komunistická strana, v jejíž čele až do své volby stál Nazarbajev, se po roce 1991 přetvořila v Socialistickou stranu a představovala jeden z počátečních neúspěšných pokusů o vytvoření prezidentské strany. Bezprostředně po své volbě v roce 1991 prezident jmenoval členy komunistické vlády členy prezidentského aparátu a Kabinetu ministrů, kteří sloužili jako hlavní zdroje pozdější legislativní iniciativy v Kazachstánu (Luong, 2002, s. 139)

Celkově pokračující linie se projevuje například v prezidentském aparátu, kdy 16 z 55 bývalých členů republikového politbyra je součástí prezidentského aparátu, při čemž pracovali jako poradci nebo regionální zástupci prezidenta (Muprhy, 2008, s. 539). O stabilitě během přechodu vypovídá v Kazachstánu i vládní stabilita během let 1991-1994, tj. v době od počátku tranzice, přičemž ke změně vlády za celých 69 měsíců nedošlo ani jednou. Hellmana ukazuje na spojitost mezi vysokou mírou stability a pomalými nebo žádnými ekonomickými reformami, když „... *pomalý reformátoři mají všeobecně politické vedení s nejdělsím a nejlépe zabezpečeným držením v regionu.*“ (Hellmann, 1998, s. 214) Při tvorbě ústavy, přijaté

Nejvyšším sovětem v roce 1993, se opětovně setkáváme s dominancí prezidentova okolí. Dokonce sám prezident Nazarbajev nejen nominuje své zástupce, ale se i účastní jednání a podílí se na tvorbě ústavy (Bodio, Mołdawa, 2007, s. 67-69). Nazarbajevův úspěch byl ve vyjednání a schválení silné prezidentské republiky. Úspěšně argumentoval pro vytvoření značných prezidentských pravomocí, které by ho uschopnily překonat problémy doby tranzice vyžadující podstatné a bolestné ekonomické reformy v multietnickém státě (Cummings, 2005, s. 24).

### 3.2. Typ přechodu a „volba“ instituce

Dominance režimních aktérů je jedním ze základních společných parametrů při tvorbě instituce (Frische-Roche, 2007). Strukturální faktor v podobě občanské společnosti se prakticky neobjevuje, nesetkáváme se se silným nacionálním ani opozičním hnutím<sup>19</sup>, jehož agenda by byla reflektována v politice. Naopak elity projevily velkou míru koheze, když nepouštějí žádného významnějšího hráče do hry, čemuž napovídá i charakter bývalého režimu. V podstatě zde můžeme mluvit o řízeném/kontrolovaném přechodu a v intencích Leff a Munck o tzv. konservativní revoluci, jelikož strategie, na níž padá volba je shoda, resp. vyjednávání a současně s přítomností pouze režimních elit (Leff, Munck, 1997). Luong a Collins v podstatě v jiných intencích mluví o paktu mezi neformálními organizacemi v zemi, regiony (Luong, 2002) nebo klanovými strukturami (Collins, 2003, 2004, 2006).

Faktem zůstává, že napříč akademickou obcí probíhá shoda o rozložení síly a o jednotě přechodů v rámci Střední Asie s výjimkou Tádžikistánu (Frische-Roche, 2007, Easter, 1997, McFaul, 2002, Luong, 2002, Collins, 2003, 2004, 2006). Jednoty a rozložení síly bylo dosaženo především vysokou mírou koheze elit, procesem kooptace a současně formou směru patronáže, klientelismu apod. vycházejícího již od prezidenta, což do budoucna dalo prostor pro teze o „paktu klanů“, resp. „paktu neformálních struktur“. V nespolední řadě musíme operovat s formou patrimonálního komunismu, jehož samotná forma napomáhá podobnému charakteru „změny“. Z hlediska fáze přechodu bychom mohli hovořit o nepřítomnosti demokratizace, ale existenci liberalizace systému, což obecně platí i pro centrum země (Linz, Stepan, 1996, s. 370-386). V konečném důsledku v tranzici nepozorujeme viditelný rozchod s režimem předešlým. Olcott jednoduše vyjadřuje situaci označením nezávislosti jako „náhodné“ (1997a, 1997b, 2003).

Dominance starých elit se tudíž projevuje i v načrtnutí budoucích ústavních institucí v režimech. Podobná konstalace ovšem nepotvrzuje původní hypotézu „*Prezidentské systémy*

---

<sup>19</sup> Nacionální hnutí pocházející z roku 1986/7 představuje určitou odezvu nacionalismu a událostí roku 1986, ovšem podobné hnutí se nebylo schopno přetvořit nebo odrazit do politických institucí.

vznikají v zemích, kde je tranzice v rukou starých elit“, jelikož vznikající režim má rysy poloprezidentské. Easter volbu prezidentialismu, v našem případě poloprezidentský systém avšak s velmi silným prezidentem, přičítá konsolidovaným elitám (Easter, 1997, s. 190). Volba silného prezidenta v politickém systému Kazachstánu dále podporuje tezi o politické hře tranzice „win-or-lose affair“ na území bývalého Sovětského svazu (McFaul, 2001, s. 88). Easter se vyjadřuje podobně, když volba prezidentského systému značí hru s nulovým součtem, jejíž hlavním cílem je zamezit vstupu nebo naprosto marginalizovat soupeře (Easter, 1997). Existenci poloprezidentského systému můžeme vysvětlit spíše s prvku kontinuity režimu, protože podobné ústavní načrtnutí bylo již v posledních okamžicích SSSR. Současně musíme spíše modifikovat původní předpoklad na: „Kde je tranzice v rukou starých elit, vznikají politické systémy se silným prezidentem, když bližší uspořádání záleží na míře kontinuity režimu.“

Zajímavý vhled spíše k situaci vytváření ústavy přináší Elster (1997). Vznik silného prezidenta vymezuje do situace, kdy proces tvoření ústavy vzniká pod vlivem prezidenta, konkrétně „by the tailor for the tailor“, naopak v případě dominance parlamentu se logicky situace obrací (Elster, 1997, s. 225-237). Prezident Kazachstánu hrál ve hře právě podobného krejčího sám pro sebe především v situaci vzniku ústavy v roce 1995 i v postupném posilování svých pravomocí. Zásadní roli pro režim hrály především neformální struktura a prvek neopatrimonialismu, který napomáhal ke konsolidaci instituce prezidenta a celého politického systému. Do určité míry bychom mohli hovořit o stabilitě skrze neformální struktury (Isaacs, 2010, Collins, 2006, Luong, 2002).

### **3.3. Formální aspekty prezidentství a vztah k dalším institucím**

Ústavní postavení prezidenta Kazachstánu prodělalo během celých devadesátých let velkou řadu změn směrem k posílení pravomocí na úkor dalších institucí republiky, na čemž se shoduje většina analytiků (např. Olcott, 1997b, Borisov, 2005, Cummings, 2005). Postupné posilování prezidenta se projevuje ve směru k vládě, která je mu de facto i de jure podřízená. Ve vztahu k parlamentu se setkáváme se základní otázkou existence většiny ve prospěch prezidenta a charakteru stran, které mohou i v ne zcela svobodném režimu ztížit vládnutí prezidentu, jak se ukazuje během let 1993-1994. Mimo prezidenta a exekutivy dochází navíc k posílení i tzv. regionálních samospráv a instituce prezidentských pověřenců (Luong, 2004, s. 141-142).



Během nezávislosti republika operovala pod třemi ústavami, sovětskou do roku 1993, od roku 1993 do 1995 pod ústavou přijatou Nejvyšším sovětem roku 1993 a od roku 1995 s úpravami do současnosti platí ústava přijatá celostátním referendem v roce 1995. Poslední ústava je výsledkem „krize“ republiky v letech 1994-1995 mezi více aktivním parlamentem a prezidentem. V podstatě s první ústavou vidíme určité známky rozkolu v rámci elit (Olcott, 1997b, Bodio, Mołdawa, 2007, s. 75). Wojtaszczyk zdůrazňuje některé sporné body již v ústavě roku 1993 vedoucí ke krizi jako například postavení jazyka, charakter vlády atd. (Wojtaszczyk, 2000, s. 166). Ve vztahu k celému systému lze podle Cummings (2002, s. 64) rozdělit období do tří částí 1. 1991-1994, jakési období liberalizace systému, 2. 1994-1995, institucionální boj a 3. po roce 1996, kdy už můžeme hovořit o „konsolidované moci prezidenta“.

### **3.3.1. Ústavní postavení prezidenta a charakteristika systému**

Podle ústavy z 29. ledna 1993 byl prezident hlavou státu. Oproti ústavě z roku 1995 byly některé jeho pravomoci částečně vyváženy poradní funkcí jednokomorového parlamentu, který měl reálné legislativní a rozpočtové pravomoci. Prezident podle ústavy představuje hlavu státu a nejvyššího představitele výkonné moci. Prezident se souhlasem Nejvyšší rady Kazachstánu jmenuje premiéra, prezidentovi podléhal Kabinet ministrů Kazachstánu, ale vládní odpovědnost byla dána parlamentu. Institut rozpuštění Nejvyšší rady Kazachstánu náležel pouze jí samé, přičemž dále ona jediná mohla rozhodnout o změně ústavy nebo o schválení rozpočtu. Mezi další pravomoci patřilo možnost za konzultace parlamentu vyvolat celorepublikové referendum, navrhopvat kandidaturu na post všech tří nejvyšších soudů a centrální bankovní rady. Prezidentský mandát byl časově omezen na dvě volební období, přičemž přímá volba probíhá současně s volbou jeho viceprezidenta. Bodio a Mołdawa (2007, s. 72) řadí na základě typologie Schugarta a Carneyho tuto formu pod premiérsko-prezidentské systémy, kde jsou ohraničené pravomoci prezidenta parlamentem. Naopak na základě definice poloprezidentského systému Elgiem (1999, 2005, 2007) můžeme hovořit o systému poloprezidentském, podobně se o formálním kazachstánském politickém systému zmiňuje ruský politolog Borisov (2005, s. 21).

Po „ekonomických“ bojích s důsledkem rozpuštění nejprve Nejvyššího sovětu zvoleného roku 1990 a posléze nového parlamentu zvoleného v březnu 1994 dochází k dalšímu posilování prezidentské vlády v ústavě z roku 1995 schválené referendem. Posílení vlády proběhlo i prostřednictvím dekretů v mezičase od rozpuštění do znovuzvolení tentokrát dvoukomorového parlamentu. K oslabení pozice parlamentu přispívá následně i vytvoření

čistě prezidentského poradního a v ústavě nijak vymezeného orgánu tzv. „Lidového shromáždění“ jmenovaného prezidentem. Posílení prezidentské pozice v ústavě dokumentuje právo přehlasovat místní autority nebo jeho nejasně formulované odvolání nadpoloviční většinou oběma komorami parlamentu a pouze při obvinění z vlastizrady. Dekrety spolu s možností předkládat zákony jsou dalším vybavením ve vztahu k parlamentu. V poměru k parlamentu získává prezident silnou pozici veta, když jeho veto je možné přehlasovat pouze dvou třetinovou většinou v obou komorách, stejná většina je nutná i pro vyslovení nedůvěry vládě premiéra. Současně získává pravomoc rozpustit parlament při dvou vysloveních nedůvěry vládě jmenované prezidentem nebo v jakémkoli okamžiku státní krize. Kontrolu druhé komory senátu mu zajišťuje jmenování 7 ze 42 senátorů, jejichž volba je navíc nepřímá skrze místní úřady. K posílení pravomocí v zemi přispívá i jeho jmenování tzv. hakimů, prezidentských pověřenců pro každý region.

Podle formálních pravidel představuje ústava i po reformě z roku 1995 poloprezidentský systém, přesto někteří analytici vidí v posílení prezidenta příklon k prezidentskému systému (např. Jakubowski, Zaleski, 1998, s. 170, Bodio, Mołdawa, 2007, s. 88). Současně jsou po reformě spatřovány již de facto znaky autoritářské vlády přímo v ústavě (Bodio, Mołdawa, 2007, s. 88). Kvantifikace prezidentských a parlamentních pravomocí naprosto dokládá silnou pozici prezidenta v zemi. Při kvantifikaci pravomocí prezidenta Kazachstánu Fryem (1997) na jeho škále od 0-20 (nejnižší-nejvyšší) dosáhl prezident pro ústavu z roku 1993 čísla 15.5. Podobnou situaci tentokráte z pozice parlamentu ukazuje Fish (2006), když při jeho zhodnocení pravomocí dosahuje parlament Kazachstánu pod ústavou z roku 1993 čísla 0.31 (0.1 nejslabší-0.9 nejsilnější). Obě tyto čísla svědčí o původně slabé pozici legislativy ve vztahu k exekutivě ještě před reformou v roce 1995, která zpevnila postavení prezidenta. Zákonitě musíme operovat s neformálními pravomocemi, které posilují nebo oslabují postavení prezidenta v závislosti na tradici a praxi v daném politickém systému. Ve vztahu k ruské menšině na území byla první ústava 1993 více etnická a naopak ústava z roku 1995 více internacionalistická, což zároveň odráželo diskuzi o možnosti dvojího občanství a dvou oficiálních jazyků (Cummings, 2003, s. 28).

### **3.3.2. Vztah parlamentu prezident a prezidentská strana**

Pozice parlamentu v Kazachstánu se odvíjí, jak lze vyčíst z výše napsaného textu, od síly prezidenta republiky. V důsledku čehož můžeme rozlišit dvě období v zemi podle 1. počtu komor a současně podle 2. souladného nebo nesouladného chování parlamentu k prezidentovi a jeho vládě. Do roku 1995 byl Kazachstán unikamerální zemí, od roku 1995 bikamerální. Přestože Kazachstán nemůžeme rozhodně označit za zemi svobodnou, co do

politické soutěže, parlament částečně problematizuje existenci prezidentské vlády. V Kazachstánu se do roku 1995 jednalo o tzv. rozdělenou vládu (blíže viz Elgie, 1999, s. 209-225). S tím samozřejmě souvisí tvorba nového stranického systému a potenciálně pokusy o vytvoření prezidentské stran společně s charakterem volby.

První rozpuštění nastane v listopadu roku 1993, kdy skupina prezidenta přesvědčuje poslance o „samorozpuštění“ 18 měsíců před koncem funkčního období. Mezi rozpuštěním v prosinci a volbami v březnu 1994 disponuje prezident pravomocemi zmocněnce za legislativu na základě tzv. „Zákona o přenesení dodatečné moci prezidentovi“, který poskytl rozšíření moci celé exekutivě. Až do dalšího rozpuštění, resp. anulování výsledků voleb ústavním soudem, v roce 1995 se vztah prezidenta a parlamentu dá označit termínem „rozdělné vlády“. Rozpuštění pomocí ústavního soudu někteří analytici chápou jako samostatnou iniciativu soudu pokoušejícího se ospravedlnit svou nákladnou a neproduktivní existencí (Olcott, 1997b). Opozice starého parlamentu a posléze nově zvoleného parlamentu proti exekutivě se projevuje v otázkách především ekonomické reformy a privatizace<sup>20</sup>.

Paradoxem, v otázce nesouladu mezi parlamentem a prezidentem, je i velká přítomnost původně proprezidentských předáků a staré nomenklatury čítajících okolo 90% v novém parlamentu (Olcott, 1997a, s. 221). Cummings vztah chápe v růstu sebevědomí některých parlamentní stran a jejich předsedů s vidinou oslabení prezidentova postavení se zhoršující se ekonomickou situací (Cummings, 2005, s. 25). Proti tomu Olcott poněkud idealisticky popisuje vstup určité identity odpovědnosti do parlamentních řad a současně pojetí parlamentu jako místa poskytujícího možnost vykládat a prosazovat svoje názory (užívá anglický termín „bully pulpit“, Olcott, 1997b, s. 113). Ústředními motivy v prezidentsko-parlamentních bojích v rozmezí 1994-1995 jsou oslabení prezidenta ekonomickou krizí, současně vzrůstající ambice některých původně proprezidentských členů parlamentu (např. předseda parlamentu) a vidina blížících se prezidentských voleb v roce 1996.

I přes snahu o nesporný gerrymandering a existenci tzv. státní listy, 42 členů, které vybral prezident, představoval druhý parlament po volbách 1994 fragmentované těleso, při existenci 13 stran nebo hnutí a se 62 poslanci zvolenými jako nezávislí. Opozice se v letech 1992-1994 v parlamentu formuje v hranicích poměrně heterogenního hnutí „Republika“, jejíž

---

<sup>20</sup>Ve srovnání s Kyrgyzstánem a jeho poměrně radikální cestou reform je možné použít tezi Hellmanna (1998) o pomalosti reformu v Kazachstánu. Kyrgyzstán si dokonce za svou liberalizaci vysloužil označení „Švýcarsko Střední Asie“ (Anderson, 1997). Při srovnání s Uzbekistánem můžeme ovšem hovořit o postupných reformách v Kazachstánu, jejichž nutnosti si je vědoma vláda i prezident Nazarbajev. V privatizaci zvolila vláda prezidenta cestu České republiky tzv. kuponovou privatizací. Její průběh značí započetí trendu patrného v celých 90. letech, tj. přesun moci a dominance etnických Kazachů v republice, když ovšem dochází k soustředění majetku a kontroly republiky v rukách úzké skupiny lidí. Opozice parlamentu 1994-1995 se projevila např. v návrhu o Nové ekonomické politice, který by býval zpomalil samotnou privatizaci.

aktivita, resp. její části, šla až k vytvoření stínového kabinetu. Posléze se opozice transformuje v blok „Otan“, „Vlast“. Sílu opozice v letech 1992-1994 dokumentuje snaha o odvolání premiéra Tereščenka a současně se objevuje několik výzev k odvolání prezidenta. Tlak na premiéra, jehož někteří ministři byli spojeni s několika aférami v privatizaci, nakonec vyústil v jeho odvolání a částečnou rekonstrukci vlády. Chování parlamentu v tomto okamžiku můžeme pojímat jako směr k opravdovému kontrolnímu orgánu. K anulaci voleb z března 1994 ústavním soudem musí být dodáno, že se anulace vztahovala i na všechny kroky, které podnikla nová legislativa. K stranám je nutné poznamenat, že jejich charakter je často spojen s jednou osobou nebo regionálním zázemím. Potíže se vyskytovaly při utváření stran s postupným ztěžováním registrace stran, např. zákaz čistě etnických stran apod. V druhé polovině 90. let dochází k pokračující koncentraci a marginalizaci moci parlamentu, když již otevřeně zásadní úlohu hraje prezident a jeho aparát. Následující volby vyhlášené na prosinec 1995 se uskutečnily do obou těles, přičemž v nich dominovali nezávislí kandidáti se ziskem 44 křesel. Zásadní rozdíl byl ovšem v možnosti přístupu ke zdrojům, v nichž jsou zvýhodněny pro-prezidentská uskupení (Schatz, 2004, s. 87)

Po zákazu komunistické strany se na jejím místě nachází vakuum. Prvotní pokus o vytvoření prezidentské strany z Komunistické strany Kazachstánu, soudobě se změněným názvem na Socialistickou stranu neuspěl (ve volbách roku 1994 získává strana pouze 7 křesel). Jedním z důvodů byla zřejmě i prezidentova snaha podporovat vytvoření čistě kazašské organizace, ale Socialistická strana byla převážně ruská (Luong, 2002, s. 145). Druhým pokusem bylo vytvoření tzv. Lidového kongresu existujícího již od října 1991, které bylo vedeno lidmi z Nevada-Semipalatiského hnutí. Pokus neuspěl pro osobní ambice a nakonec vyústil paradoxně v kritiku prezidenta. Třetím pokusem byla Unie lidové jednoty Kazachstánu, k níž se prezident otevřeně přihlásil v roce 1993 a která získala ve volbách 1994 nejvíce postů ze stran, 33 křesel. Výsledná snaha vyústila ve vytvoření určité koalice proprezidentských stran „Otan“, jejíž předsedou se již stal pro senátní volby 1999 Nazarbajev a která se ziskem 23 křesel byla nejsilnější uskupení v senátu v roce 1999. Ke konsolidaci Nazrbajevovy pozice přispělo i vítězstvím v odložených prezidentských volbách (volby odloženy z roku 1996 do roku 2000, resp. 1999) se ziskem 81%. Jeho nejsilnější protivník Akežhan Kazhegeldin nebyl připuštěn k volbám z důvodu trestního stíhání započatého těsně před volbami (podle ústavy nesmí být kandidát trestně stíhán).

### 3.4. Neformální instituce a postavení prezidenta

Ve svém důsledku představuje neopatrimonialismus jednu z forem neformální instituce v politice (O'Donnell, 1996), která ovlivňuje celý systém a chování jednotlivých aktérů. Zásadní otázkou v této podkapitole bude, jakým způsobem se projevuje neopatrimonialismus v Kazachstánu, kde hledat jeho kořeny a současně jakou roli hraje v postavení prezidenta. Při načrtnutí formálních aspektů systému nám vychází několik znaků, jež mohou pomoci při odhalování neopatrimonialismu-1. není znatelný rozchod s předešlým režimem, resp. s praxí nomenklatury, 2. postupná centralizace politiky v prezidentově okolí<sup>21</sup>, 3. slabá opozice (kupř. volby roku 2007 eliminují všechnu opozici v parlamentu, prezidentská strana získává 88 % hlasů) a 4. forma vysoké koheze mezi elitami. Proces koncentrace moci v rukou jedince a větší kontrola republiky probíhá např. skrze kontrolu médií (např. bulvární list Karavan byl v roce 1997 posledním z novin, který byl tištěn samostatně).

První aspekt neopatrimonialismu představuje koncentrace moci v rukou jedné osoby (Erdmann, Engel, 2007, Fisun, 2003), které dokládá postupné posilování pozice čistě ústavní cestou s budoucí oslabující se pozicí opozice v systému. Samozřejmě se nejedná pouze o formální aspekty, ale především o vytváření koncentrace moci v okolí prezidenta. Fisun (2003) zdůrazňuje existenci „rodiny“ v neopatrimoniálních státech. Rodina prezidenta Nazarbaeva a její kontrola určitých odvětví státu se projevuje především po konsolidaci moci po roce 2000, např. média (nejstarší dcera Dariga) nebo stavebnictví (mladší Aliya, mimo jiné provdaná za syna prezidenta Kyrgyzstánu). Další výraznou osobou byl zeť prezidenta Rahat Alijev, manžel Darigy, kontrolující potravinářský průmysl, zastávající některé důležité posty ve státní správě nebo vysoké úřednické posty, např. na ministerstvu zahraničí, Kazachstánský velvyslanec v Rakousku, Almaatský daňový úřad apod. Druhý zeť prezidenta Timur Kulibayev, muž třetí dcery Dinary, hrál důležitou roli v ropném průmyslu, do roku 2005 v Kazmunaigaz. Prezidentovy dcery a jejich manželé (Nazarbaev nemá syna) tvoří úhelný kámen patrimoniální prezidentské rodiny (Alakbarov, Gawrich, Franke, 2009, s. 115) tvořící jádro celého systému.

V širší spojitosti v rámci společnosti pozorujeme vztah patron-klient a určitou míru loajality a odpovědnosti k „velkému muži“ (Geiss, 2006, s. 28), kdy vláda je vedena skrze osobní spojení, vztah má vertikální charakter a dochází k vyvažování soupeřících skupin. V Kazachstánu dochází ke kontrole místní situace institucionálně podchycené ústavou z roku 1995 prostřednictvím prezidentského jmenování tzv. hakimů, pověřenců odvolatelných pouze

---

<sup>21</sup> Luong v této souvislosti mluví o pomalém charakteru centralizace moci, který se nejlépe projevoval v oblasti médií a jejich počáteční liberalizací. Dokonce kritici a obhájovatelé režimu z řad novinářů se těšili stejnému zacházení. Uvolnění scénář se postupně mění během roku 1993. (Luong, 2004, s. 143).

prezidentem. V letech 1995-1999 se vyvažuje moc mezi politickými skupinami, kdy postupně vstupují do procesu ekonomické elity (Satpeav, 2009, s. 284-288), které nahrazují starou nomenklaturu v systému dominující do roku 1995. Současně do systému patronáže vstoupil i přesun z Almaty do Astany dále zužující vládní skupinu (Cummings, 2005, s. 39). Vertikální charakter patronáže a moci tedy vycházel z vrcholu v čele s prezidentem, jeho rodinou a s jeho nejbližšími klienty, následovaný administrativní vrstvou (Dave, 2007, Cummings, 2005, Geiss, 2006). Satpeav (2009, s. 291-296) rozlišuje skupiny na základě vzdálenosti k prezidentovi následovně - 1. vnitřní okruh (prezidentská rodina), prezidentovi společníci (nejednotná skupina, lidé z prezidentovy administrativy), 2. jmenovaní (technokraté a vysocí státní úředníci), 3. vzdálený okruh (nové ekonomické elity) a regionální elity. Cummings nachází mezi elitami společné prvky-Kazachtánizaci, město a příslušnost k okolí prezidenta Nazarbajeva, které jsou sjednocující vlastnosti elit v zemi (Cummings, 2005, s. 143). Vztah patronáže, který se objevuje v Kazachstánu, je možný pouze díky vysoké centralizaci a personalizaci rozhodnutí v zemi. Centralizace může být zahrnuta pod pojem tzv. prezidentské vertikály, když prezident jmenuje všechny důležité osoby (Schatz, 2004, s. 88). V důsledku se setkáváme s existencí tzv. „selectoratu“, tradičně ruský zvaného „bolšaja semja“ (velká rodina). Na druhou stranu vztah region a centrum představuje poměrně vyvážený prvek, který se projevil např. v jednání o volebním systému (Luong, 2004). Region představuje samostatný „polo-uzavřený systém“ pomocí dalších neformálních svazků na nižší úrovni (Melvin, 2001, 2004). Ovšem stále silněji se projevuje prezidentská snaha o centralizaci (přesun hlavního města) pomocí měnění teritoriálního členění země (z 19 na 14) a procesu jmenování svých lidí spojeného navíc s vysokou mírou přemísťování elit (Cummings, 2002, s. 77) a etnickou homogenizací, tj. kazachstánizací, centrální a regionální politiky.

Ve vztahu mezi centrem a regionem udržuje kontrolu prostřednictvím jmenování místních předáků, ačkoliv kontrola regionu není tolik silná jako v Uzbekistánu. Určitou autonomii regionů je možné vysvětlit téměř většinovou přítomností Rusů v zemi a snahou o vstřícnější kroky k této menšině (Melvin, 2001, s. 17). Praxe byla pevně stanovena v „Zákonu o místních samosprávách“ z roku 1992 (přepracován roku 1993) a ústavou z roku 1995. V nich prezident nejenže udržel prostor pro místní předáky, ale „... vytvořil větší autoritu a odpovědnost místní správy (*hakim*) za vytváření a provádění politiky v jejich oblasti.“ (Luong, 2002, s. 140). Právě v rozchodu mezi centrem a regionem a politickými a ekonomickými elitami spatřuje Melvin hlavní rozštěpení systému (Melvin, 2001, s. 21).

Mimo dělení v zemi mezi etniky-Rusy a Kazachy, které současně až do 90. let znamenalo současně dělicí linii město vs. venkov, se naskytá další tradiční dělení země tzv.

žus (horda)<sup>22</sup>. V rámci země existují tři skupiny starší, střední a mladší, které se ovšem dělí i vnitřně a rivalita se objevuje též vně i navenek. Na základě tohoto tradičního dělení můžeme rozčlenit elity dle dvou subkultur. Za prvé podle hord, které mají určitý primordiální charakter (Schatz, 2004) a jejichž projevy lze sledovat především v nižších patrech systému, regionech. Za druhé na základě onoho vztahu bývalých komunistických politických a ekonomických elit a nových podnikatelů (Alakbarov, Gawrich, Franke, 2009), když tyto struktury jsou povětšinou poměrně nezávislé na tradičních sítích (viz Cummings, 2005, Dave, 2007, Alakbarov, Gawrich, Franke, 2009). Nutno podotknout, i přestože opozice kritizuje vládu za „klanovou“ politiku, akademici se v podstatě shodují (Cummings, 2005, Schatz, 2004), že k jejím významnějším projevům nedochází a rekrutace elit především ve vyšších patrech politiky má jiný charakter než postavený na tradiční klanové sounáležitosti podle mnou vytyčené definice<sup>23</sup>.

Rozsáhlé kompetence prezidenta ve jmenování např. senátorů a volení senátorů místními správami dává opětovně systému rozměr větší centralizace. Odpovědnost vlády prezidentu a obtížnost přehlasování prezidentského veta vnáší do systému silný prvek personalizace a především centralizace, poskytující prostor pro možnou patronaci. Naproti tomu bychom v jiném smyslu mohli hovořit o počátečním posilování pozice prezidentské, tj. starší, hordy v systému Kazachstánu, ke které dochází prostřednictvím jmenování. Její větší přítomností mezi elitou navazovala na původní politiku Kunajeva (Schatz, 2004, s. 99).

Proces vypořádání se s výzvou, resp. opozicí, na rozdíl od Uzbekistánu není postaven na konfrontaci, ale spíše se v Kazachstánu setkáváme s kooptací elit (Murphy, 2008, Cummings, 2005). Přesto se i v Kazachstánu najdou příklady kriminalizace protivníků. Soudobě se objevuje dominance jednoho z regionů, nejprve jižního, spadajícího do tzv. starší hordy (Melvin, 2001, s. 177) a posléze s přesunem hlavního města posílení prvků střední hordy (Cummings, 2005). Opozice užívá termínu „čemolganizace“ země (Čemolgan je rodištěm prezidenta). Opoziční skupiny bychom mohli charakterizovat na základě tří znaků liberální, kulturní (povýšení kazachstánské identity) a technokratická (příprava na mezinárodní ekonomickou soutěž). Základním problémem opozice je vysoká míra fragmentace a špatná institucionalizace ve stranách.

Další prostor pro uplatňování prvků neopatrimonialismu představuje tzv. „rent-seeking“ chování v souvislosti se značnými nerostnými surovinami, např. kontrola ropného průmyslu zetěm prezidenta (blíže viz Alakbarov, Gawrich, Franke, 2009, Ishiyama, 2002).

---

<sup>22</sup> Pro historický výklad a genezi hord např. viz Dave, 2007, Pargáč, 2006, Roy, 2000, Schatz, 2004

<sup>23</sup> Naproti tomu Collins (2006) nebo Sanglibev (2010). Sanglibev se přímo zmiňuje o projevech klanu v rámci Kazachstánu a především zpodobňuje projevy rodiny prezidenta s projevem klanu.

Z dosavadních výzkumů je vidět, že neopatrimonialismu představuje logiku fungování systému. Proces patronáže v Kazachstánu probíhá pomocí dvou prvků-tradičních svazků z minulosti a současně novou politikou osobního jmenování.

### 3.5. Shrnutí

Postupná konsolidace prezidenta v Kazachstánu má charakter marginalizace moci parlamentu. Určujícím bodem pro vývoj postavení prezidenta byl typ přechodu, kdy nedochází k rozchodu s praxí minulého režimu. Neformální instituce v podobě neopatrimonialismu, jehož znaky je možné spatřovat v rámci předešlého režimu, převažují v systému. Neformální instituce nepředstavují pouze znak jakési residuum, ale současně slouží jako náplň nefunkčních institucí v době SSSR (Maslovski, 1996, Luong, 2004, Collins, 2006) a především shoda napříč režimem o jejich povaze a projevech umožňuje instituci prezidenta konsolidovat svoji pozici, ať již zdůrazňuje formální prostředky (rozpuštění parlamentu, nová ústava apod.) nebo prostředky neformální (kontrola zdrojů). Do posílení pozice promlouvá i nepřítomnost politicky silného aktéra, prvek opozice nebo občanské společnosti. Faktor stability prezidenta je možné spatřovat v především dvojnásobném rozpuštění parlamentu, během něhož dokázal prezident stabilizovat a posílit svou pozici a obzvláště v případě rozpuštění roku 1995, které mu poskytuje obrovský prostor pro posílení své pozice v systému. Prvek loajality a patronáže v Kazachstánu napomáhá i tzv. prezidentská vertikála umožňující jmenovat regionální předáky a poskytnutí jim svobody v jejich politice. Klasickým prvkem patronáže je existence „velké rodiny“ v prezidentově okolí a tvoření navzájem soupeřících okruhů blízkých prezidentovi. Neformální instituce podle Levistkyho a Helmeho (2004, s. 730) pomáhají dosáhnout cílů, které nejsou všeobecně přijímané. V případě Kazachstánu pomáhají udržet moc prezidenta za formální strukturou demokracie a mají charakter „*soutěživých neformálních institucí*“.

## 4. Případová studie postavení prezidenta v Tádžikistánu

Podobně jako ostatní státy získává Tádžikistán nezávislost s posledními dny roku 1991, avšak okamžiky jeho následné nezávislosti jsou dramatičtější než v případě zbývajících středoasijských států. Současný prezident Tádžikistánu Imomali Rachmanov se do funkce nedostal ani jako představitel komunistické strany nebo jako znak rozchodu s ní (např. Kyrgyzstán). Jak píše Atkin o Rachmanovi, jeho výhodou byla jeho neviditelnost (Atkin,



2002, s. 97). Do úřadu se dostává s rokem 1994, ač pod kontrolou nemá zemi až téměř do konce 90. let. Paradoxem pádu komunismus bylo a je přetrvání mocenských struktur a neformální institucí v zemi, přestože už komunistická strana nedržela monopol moci a první tajemník Rahmon Nabijev mezi lety 1982 až 1985 se stal pouze nakrátko tádžickým prezidentem (od vytvoření institutu prezidenta v roce 1990 post zastávalo pět lidí). Atkin (1997) zdůrazňuje velkou stálost politických procesů v zemi i po rozpadu SSSR, které jsou postaveny na patron-klientských vztazích a které přežívají rozpad SSSR a výraznějším způsobem se od nich neliší (Atkin, 1997, s. 277). Celé postavení prezidenta a jeho pozdější konsolidace moci v zemi, o níž můžeme hovořit až v prvním desetiletí 21. století, byly značně ovlivněny válkou, v jejímž důsledku se do pozice prezidenta dostává soudobý prezident Tádžikistán.

Opětovně pro pochopení postavení prezidenta je nutné vrátit se k sovětskému stylu správy a určit základní rysy systému země. Současná hranice republiky Tádžikistán představuje umělý produkt vytvořený sovětskými etnografy ve 20. letech 20. století. Země byla původně vytvořena roku 1929 oddělením od Uzbeké SSR, což je interpretováno jako vliv tádžických intelektuálů apelujících na centrum. Země rozhodně podobně jako Kazachstán nepředstavuje etnicky homogenní celek, naopak „... byla poskládána z několika značně nesusoudných regionů s rozdílnou sociálněpolitickou organizací a ekonomickým potenciálem.“ (Horák, 2005, s. 139) Zároveň si musíme uvědomit, že pojem národa, národní identity a vědomí nepředstavuje prvotní a přirozenou identitu v Tádžikistán, spíše operujeme s identitou místní, regionální atd., které se navíc překrývají. I pro samotné specialisty na dané území je uchopení identit značným problémem (viz Roy, 2007, s. 12-22). Roy k tomu poznamenává následující: „... atypický případ je ten Uzbeků a Tádžiků. Tyto dvě kultury jsou velmi blízké, smíšené manželství mezi nimi je velmi časté, a jejich populace jsou značně promíšeny a často bilingvní. Mnoho lidí by shledalo těžké říci, zda jsou Tádžiky nebo Uzbeky. Není řídké nalézt rodiny, v kterých bratr říká, že je Uzbek a sestra tvrdí, že je Tádžička-a naopak“ (Roy, 2007, s. 177).

S obdobnou situací jako v Kazachstánu se setkáváme v případě dominance Rusů ve stranických funkcích v zemi před pádem SSSR a s dominancí ruského jazyka. Během Gorbačovova obrodného procesu země pomalu přistupuje k reformám. Opatrnými kroky se začíná režim otevírat roku 1989, např. jazyková stránka (Tádžičtina státním jazykem roku 1989)<sup>24</sup> a větší volnost v praktikování islámu. Ačkoli podle Atkina byly změny spíše taktickým ústupkem pro budoucí zachování moci (Atkin, 1997, s. 283). Určitý příklad

---

<sup>24</sup> Opětovně si ovšem musíme uvědomit, že v podstatě současný tádžický jazyk vznikl zásahem sovětů a jejich nacionální politiky zjednodušeně národ-jazyk-teritorium (Roy, 2007, s. 74-78).

pokračující silné kontinuity před perestrojkou ukazují volby v roce 1990, v nichž vítězí kandidáti Komunistické strany ziskem 96% mandátů v místním Nejvyšším sovětu. Současně v zemi existuje rozsáhlejší kontrola médií v poměru s Kazachstánem i Kyrgyzstánem, ale menší v poměru k Turkmenistánu a Uzbekistánu.

Problémem obecně správy a politické praxe v zemi byla i je vysoká členitost a nedostupnost území, s nimiž se potýkala nejen sovětská správa, ale historicky i emiráty často držící moc pouze formálně skrze místní předáky (Jonson, 2006, Horák, 2005). Sovětská praxe vlády v zemi v nejvyšších patrech politiky počítala s prosazováním jednoho regionu (severní Tádžikistán) proti ostatním. Oblast severního Tádžikistánu s centrem Chodžent (Lenninabád), z něhož se především rekrutovala vládní elita, dominovala v politice v době SSSR až do roku 1994. Sovětská správa, např. KGB, byla úzce svázána s lidmi z této oblasti, jeho jádrem bylo spojení tzv. šesti rodin často napojených na sousední uzbecko-tádžické oblasti (Horák, 2005, s. 141). Politika v Tádžikistánu se vyznačuje značnou regionalizací se silnými místními identitami, resp. regionálními, které představují faktor v tvorbě politiky (Roy, 2007, Atkin, 1997). Horák (2005, s. 139-148) rozčleňuje v zemi na pět zásadních regionů-tzv. severním Tádžikistánu, Kuljóbské oblasti, okolí hlavního města Dušanbe<sup>25</sup>, Pamírskou oblast a Kurgan-tjubskou oblast, jež všechny specifickým způsobem přispívají v tvorbě politiky a de/stabilizaci politického systému v zemi (blíže k dělení podle tradiční struktury viz Kokaisl, Pargáč, 2007, s. 218-221).

#### **4.1. Nabytí nezávislosti a koherence elit**

Na rozdíl od všech ostatních zemí Střední Asie se v Tádžikistánu setkáváme s růstem opozice a výzvou pro současný režim. McFaul (2002) hovoří o moci nejisté a o existenci významnější opozice. Pod vlivem perestrojky se počínají v 80. letech objevovat určité alternativní proudy proti vládnoucí skupině, např. islámské a nacionální, jejichž hlavní centrum podpory se nacházelo v oblasti regionů. Současně se v několika oblastech setkáváme s demonstracemi spojenými především s demokratickými hesly a útoky na dosavadní vládní garnituru (především osoby ze severního Tádžikistánu). Zvýšení radikality situace a zároveň

---

<sup>25</sup> Hlavní město Dušanbe představuje sice v současné době i v době SSSR centrum země, ovšem přirozené a kulturní centrum země spadá k Buchaře a Samarkandu, které ovšem politikou vytyčování hranic v době SSSR byla přidělena Uzbekistánské SSR. Naopak k Tádžikistánu byla v roce 1929 uměle připojena soudobě „oblast“ (administrativní jednotka) Lenninabád (převážně uzbecká). Jednalo se o způsob jak udržet ekonomicky životaschopnou samostatnou Tádžickou SSR. V roce 1930 se navíc hlavním městem Uzbecké SSR stal Taškent místo Samarkandu, což obecně přispělo k uvolnění svazku mezi Uzbeky a Tádžiky a ztrátě jejich ideje společného dědictví. Do budoucna to přináší potíže v podobě tádžické nostalgie po Samarkandu a uzbeckou představu dělení území z vrchu (Roy, 2007, s. 61). Paradoxem podobného dělení byla nepřítomnost celoročně schůdné cesty mezi hlavním městem Dušanbe a Chodžentem.

podpory pro oba tábory, vládní i opoziční, přinesla navíc vězeňská amnestie. V únoru roku 1990 proběhly první demonstrace, jejichž účastníky byla především reformě laděná inteligence. Již v roce 1990 a na sklonku 80. let se počaly formovat první opoziční struktury, lidové hnutí Rastokhez (Obrození), Demokratická strana Tádžikistánu a Islámská renesanční strana Tádžikistánu, jejíž počátky sahají až k 80. letům a která představuje nejkontroverznější stranu vzhledem ke spojnici náboženství se státem (idea tzv. íránského modelu vztahu státu a náboženství). Oficiální povolení působení stran na území země poskytl tzv. Zákon o polických organizacích z prosince 1990. Ústupkem vlády bylo krátké uvolnění tzv. „Dušanbské jaro“, kdy získaly opoziční síly relativní prostor pro svobodné působení. Později došlo k opětovnému vyhrocení situace s ustanovení postu prezidenta. Volbu Nabijeva (reprezentant Leninabádu) prezidentem v roce 1991 totiž opozice neuznala a odmítla porážku svého kandidáta Davlata Khudonazarova (reprezentant malé Gorno-Badakhshánské oblasti) v prezidentských volbách. Snaha o konsolidace nejisté pozice prezidenta vedla k opětovnému utužení režimu, jehož následkem opozice trvalé obsadila náměstí před Nejvyšším sovětem. Protiakce prezidentova okolí byly neúspěšné, když dochází k ozbrojeným potyčkám, kterými započala válka trvající v rozmezí let 1992-1997 (k popisu konfliktu např. viz Jonson, 2006, Heathershaw, 2009).

Názory na příčinu války se různí (netradičně např. „válka kolchozů“, Roy, 2007, s. 94). Ve své práci nebudu popisovat jednotlivé operace, spíše načrtnu předpokládané příčiny, které nám pomohou pochopit problematiku přechodu v zemi. Heathershaw (2009) shrnuje čtyři vysvětlení konfliktu reflektovaná v akademické obci. 1. pojímá válku jako válku regionálních - solidárních skupin, 2. naopak zdůrazňuje roli ideologie, resp. reformátoři vs. zastánci tvrdého jádra, 3. vidí zdroj konfliktu mezi elitami a jejich boje o zdroje a 4. vychází z instrumentálního pohledu, v kterém elity hledají osobní výhody v slabém institucionálním prostředí (Heathershaw, 2009, s. 21-22). Nehledě na příčiny války se analytici shodují na přenosu moci z regionů po válce<sup>26</sup>, což především svědčí o nereálnosti dominance jednoho regionu v okamžiku nezávislosti na centrálních strukturách SSSR<sup>27</sup> a o neexistenci paktu mezi elitami v době nastoupení nezávislosti (Collins, 2006, Luong, 2002).

Pro naši analýzu je důležitý především moment rozchodu elit, kdy proti sobě stojí vláda (Leninabád a Kuljób podporované Uratjubinci, Gissarci a etnickými Uzbecky) a

---

<sup>26</sup> Při pohledu na místo původu prvních prezidentů mimo současného prezidenta Rachmanova, který je z Kuljóbské oblasti, ostatní prezidenti a před tím i první tajemníci od roku 1946 pochází z oblasti Leninabád.

<sup>27</sup> Podoba závislosti na centru nepředstavuje nejen prvek politické podpory jednoho regionu, ale například i oblast ekonomickou, jelikož Tádžikistán byl nejhudší republikou SSSR, např. v roce 1991 pocházela vysoká část jeho příjmů (47%) z centrálního rozpočtu SSSR (Horák, 2005, Heathershaw, 2009). Dalším vypovídajícím znakem je podíl oblasti Leninabád (dominantní průmyslové oblasti) na HDP země, jež činil v době SSSR 70% HDP Tádžikistánu (Horák, 2005, s. 141).

různorodé skupiny uspořádané v Spojené tádžické opozici. Hesla vlády zdůrazňovaly především modernizovanou postkomunistickou ideologii. Opozice vznikuvší v roce 1993 se zaštitila regionální sounáležitostí a hesly o politickém islámu a liberální demokracii. Regionální podporu opozice představovaly především Garm a Pamír. Tádžická společnost v podstatě rovnoměrně rozdělila podporu mezi oba tábory, přestože existuje velká propast mezi společností a režimem v konci existence SSSR (Collins, 2006, s. 135-169, Atkin, 1997, s. 284). Další důležitý moment vypovídající o systému v budoucnu bylo působení polovojenských oddílů v regionech. Dokonce několik let po konci války velká část republiky, vyjma okolí hlavního města a prezidentské oblasti, zůstala mimo kontrolu prezidenta nebo jeho vojáků (Abazov, 2003, s. 61).

Za mezník můžeme označit prezidentské a parlamentní volby v listopadu 1994, při nichž zvítězil současný prezident Rachmanov<sup>28</sup>. Z roku 1994 pochází i změna, resp. vytvoření, současné tádžické ústavy. Od jara 1995 počíná jednání mezi opozicí a vládou, což bylo zapříčiněno i tlakem Ruska, resp. změnou ruské zahraniční politiky k oblasti, Íránu a Uzbekistánu s výsledkem konečného podepsání příměří v červnu 1997. Mírová smlouva poskytla „záruku“ 30% zastoupení opozice ve vládních funkcích, záruku nových prezidentských a parlamentních voleb na rok 1999. Mnohem zásadnější důsledek představoval však fakt, že se mírových jednání ani výsledné dohody o sdílení moci neúčastnili zástupci regionu Leninabád, i přestože se jeho představitel Abdullodjanov pokoušel vytvořit z regionu třetí síly při dělení mezi opozicí a vládou během mírových jednání (Jonson, 2006, s. 46). Vládu zastupoval původně předválečný „menší chránělec Leninabádu“ Kuljóbská oblast reprezentovaná prezidentem.

Ještě před volbami v roce 1999 došlo k doplnění a pozměnění některých pasáží ústavy, např. vytvoření prostoru pro strany v politice a posílení postavení prezidenta (blíže viz část o ústavním postavení prezidenta). Volby v roce 1999 přinesly očekávané výsledky-vítězství vládních struktur a především prezidentské Lidově demokratické strany. Zproblematizování prezidentské volby ukázalo především původní neposkytnutí registrace třem opozičním kandidátům. Na následek tlaku zahraničí získal registraci jediný opoziční kandidát Davlot Usmon, který však neměl dostatečnou podporu (pocházel z politicky slabé oblasti Kurgan-tjubská). Výsledkem byl při 98.91% účasti ziskem 96.71 % pro prezidenta Rachmanova a pouhých 2.11 % pro opozičního kandidáta. Dominantní postavení následně přinesly i parlamentní volby se ziskem 64.5 % pro prezidentskou stranu, 20.6 % pro Komunistickou

---

<sup>28</sup> Poprvé byl ovšem Rachmanov zvolen v hektickém čase roku 1992 parlamentem ovládaným tzv. Lidovou frontou (zformovaná vládní strana).

stranu a 7.48 % pro Islámskou renesanční stranu, ostatní uskupení nebyly schopny překročit 5% volební klausuli.

## 4.2. Typ přechodu a „volba“ instituce

Na rozdíl od poměrně jednoznačné situace v Kazachstánu do procesu tranzice a formování instituce prezidenta, resp. celého politického systému, v Tádžikistánu promlouvá celá řada faktorů-mezinárodní angažovanost v podobě mírových rozhovorů a zahraniční podpory jednotlivých stran v době války, aktivizace opozičních uskupení i s náboženskými požadavky, slabý vstup občanské společnosti do procesu, resp. tlak na režim a především slabost soudobé vlády, která rozhodně nekontroluje zemi. Tádžikistán je extrémním příkladem konfrontačního stylu tranzice bez přítomnosti shody mezi opozicí a bývalým režimem, při čemž neshoda pochází především z regionů (Collins, 2006, McFaul, 2002). Neshody dále vycházejí z přesvědčení režimu o pevnosti jejich postavení a možnosti tzv. kontrolovaného přechodu a z nízké vnitřní legitimacy prezidenta chápaného jako dosazeného Moskvou, případ prvního prezidenta Makchamova (Collins, 2006, s. 130). Určitý proces kontinuity probíhá v úspěšné snaze značně protireformačně naladěných elit udržet si formální pozice ve vládě. Konfrontace jako důsledek představuje zároveň nesoulad při předpokládaném konci patrimoniálního komunismu (Roy, 2007) tzv. preventivním úderem. Přestože se v Tádžikistánu setkáváme s pokusem o preventivní úder, odmítnutí kooptace proti-elit přináší válku. V podstatě se setkáváme se stylem tranzice jako „revoluce z vrchu“ (Leff, Munck, 1997), pokud vezmeme v úvahu přechod končící až parlamentními volbami roku 2000 ovšem s výsledkem, který je dán strategií elit tzv. převažující logikou politické hry „vítěz bere vše“ ve snaze zamezit vstupu opozičních struktur k moci (Easter, 1997, McFaul, 2001, Fisun, 2003).

Nejednota v přechodu a nejistota výsledku je ústřední znakem celého procesu a je dána rozpadem politiky dle regionů, když jediný region není schopen bez podpory zvenčí kontrolovat celý proces tranzice (Jonson, 2006, Collins, 2006). Základní otázkou zůstává načrtnutí tzv. semiprezidentského systému ústavou v roce 1994. Jeho volba nám potvrzuje hypotézu o vzniku semiprezidentského systému v zemích, kde elity nedisponují silou pro samostatnou akci. Musíme si uvědomit, že ústava z roku 1994 nenačrtá prezidenta jako vyloženě silného v rámci systému (viz Fish, 2006, Frye, 1997) a k jeho posilování dochází samozřejmě později v konci občanské války a především v roce 1999, tj. opětovně „by the tailor for the tailor“ (Elster, 1997, s. 225-237). Tudíž výslednou ústavu z roku 1994 lze

chápat jako reakci režimu na potenciální možnost kooptace elit a vědomí vlastní slabosti pro prosazení prezidentského systému. Podobně se vyjadřuje i Bodio a Moldavan (2007, s. 298), kteří o ústavě hovoří jako o kompromisu.

### **4.3. Formální aspekty prezidentství a vztah k dalším institucím**

Ústava Tádžikistánu pochází z roku 1994, kdy byla její výsledná verze schválena parlamentem. Atkin zdůrazňuje vznik ústavy z inspirace ruskou ústavou z roku 1993 (Atkin, 2002, s. 106) a současně do jejího vzniku promlouvají i mezinárodní odborníci. Její vznik byl spojen s konstituční komisí působící na půdě parlamentu od roku 1993, když skupina zhotovila dva formáty ústavy tzv. presidentskou a parlamentní (Bodio, Moldava, 2007, s. 291). Okolo ústavy se objevuje mnoho diskuzí především ohledně témat jako unitární nebo federativní stát, prezidentská nebo parlamentní republika, sekulární nebo náboženský stát atd. V konečné podobě se změnami byla přijata prezidentská verze v listopadu 1994 parlamentem, resp. Nejvyšším sovětem, a následně schválena v celonárodním referendu (90 % pro z 95 % hlasující). Samozřejmě můžeme rozlišit ústavní období tj. od roku 1991-1994 fungování podle sovětské ústavy, 1994-1999 fungování podle nové, resp. pozměněné, ústavy a poslední od roku 1999 fungování podle ústavy posilujícího prezidenta až s otázkou po znerovnoprávnění politické soutěže přímo v ústavě.

#### **4.3.1. Ústavní postavení prezidenta a charakteristika systému**

Druhé období ústavy 1994-1999 formuje postavení prezidenta v kapitole 4. Prezident je nejvyšším představitelem exekutivy, vlády, a státu a současně garantem svobod a zákonitosti v zemi. Volební období prezidenta bylo pětileté a volba probíhá podle dvoukolového většinového systému. Mezi kontrahované pravomoci prezidenta patřilo především jmenování vlády a odvolání vlády se souhlasem parlamentu, vydávání dekretů se souhlasem parlamentu. Prezident mohl vytvářet svůj prezidentský aparát, nominovat se souhlasem parlamentu členy bankovní rady, iniciovat referendum (iniciace i v případě 1/3 zástupců parlamentu), jmenovat nejvyššího místního představitele administrativy (hlavní město, regiony, města, autonomní oblasti) a nominovat kandidáty na posty nejvyššího a ústavního soudu. Zavedla též unikameralismus. Parlamentu náležela možnost určovat zahraniční i vnitřní politiku státu a např. rozhodovat o administrativním členění země. Podle Horáka (2005, s. 122) se ústava vyznačovala na první pohled relativní vyvážeností všech tří mocí v systému (viz níže Frye, 1997, a Fish, 2006).

Pozměnění ústavy provedl parlament v červnu 1999 a ústava byla navíc posvěcena referendem v září 1999 (71.8 % hlasujících pro, 23.6 % proti, 4.6 % neplatné). Jednalo se především o změny 25 článků ze 100 tádžické ústavy. Mezi nejvýznamnější formální změny patřilo vytvoření bikameralismu s druhou komorou jako rovným reprezentantem všech regionů a hlavního města, když třetina členů druhé komory byla jmenována prezidentem. Další změny vzhledem k prezidentovi bylo prodloužení prezidentského volebního období z pěti na sedm let, prezidentovi byly uděleny pravomoci v oblasti vlády (jmenování a odvolávání ministrů bez souhlasu parlamentu), určování zahraniční politiky země. Ve vztahu k vládě se jeho dominance projevuje po prezidentské volbě, když se vláda vzdá moci před nově zvoleným prezidentem. Poměrně zásadní ovlivnění politické soutěže představuje možnost jmenovat členy Ústřední komise pro volby a referenda v Tádžikistánu. Ústupkem pro opozici (Abazov, 2003, s. 61) bylo nové čtení článku 28, tj. vytváření politických stran dávající možnost občanům vytvářet politické strany náboženského, demokratického a ateistického charakteru.

V důsledku opět můžeme hovořit o poloprezidentském systému v definici Elgieho (specificky zařazení Tádžikistánu mezi poloprezidentské systémy viz Elgie, 2005). Například Bodio a Moldavan (2007, s. 296) a Ishiyama (2008, s. 33) naopak zdůrazňují blízkost pojetí celého systému tzv. superprezidencialismu již pod ústavou z roku 1994. Při kvantifikaci pravomocí prezidenta Tádžikistánu Fryem (1997) na jeho škále od 0-20 (nejnižší-nejvyšší) dosáhl prezident pro ústavu z roku 1993 čísla 13. Podobnou situaci tentokrát z pozice parlamentu posléze ukazuje Fish (2006), když při jeho zhodnocení pravomocí dosahuje parlament Tádžikistánu pod ústavou z roku 1994 čísla 0.4 (0.1 nejslabší-0.9 nejsilnější). Obě čísla hovoří o vyváženější pozici legislativa-exekutiva ještě před reformou v roce 1999, která posílila postavení prezidenta. Podobně jako v případě Kazachstánu a ostatních semiprezidentských systémů musíme operovat s místní tradicí a reálnými pravidly politické soutěže.

#### **4.3.2. Vztah parlament prezident a prezidentská strana**

Pozice parlamentu v Tádžikistánu se odvíjí od míry konsolidace moci prezidenta a jeho okolí. Podobně jako v Kazachstánu můžeme rozlišit dvě období-unikameralismus (1991-1999) a bikameralismus (1999-). K marginalizaci moci parlamentu přispěly především občanská válka a existence „stálé prezidentské většiny“. Určitým paradoxem v reálně slabém postavení parlamentu je vysoká míra kontinuity stranictví v Tádžikistánu a poměrně ustálené strany. Ani Tádžikistán nemůžeme rozhodně označit za zemi svobodnou v politické soutěži (v

indexu Freedom House země v rozmezí 1991-1998 dostává průměrně známku 6.25, viz Ishiyama, 2008).

První parlamentní volby v nezávislém Tádžikistánu probíhají v roce 1995, až do té doby dosluhuje Nejvyšší sovět zvolený v roce 1990. V obou parlamentech zasedalo 180 poslanců volených dvoukolovým většinovým systémem v jednomandátových obvodech. Parlamentní volby vzhledem k neúčasti opozice a v situaci občanské války v podstatě potvrdily linii prezidentské politiky, když většinu tvoří poslanci Komunistické strany a Lidově demokratické strany společně s 64 nezávislými kandidáty proti pouze 6 křeslům opozičních stran. Po reformě a ukončení občanské války<sup>29</sup> se Tádžikistán přiklání k bikameralismu. Dolní komora tzv. Shromáždění představitelů má 63 zástupců, když 41 je voleno v jednomandátových volebních obvodech dvoukolovým většinovým systémem a 22 voleno poměrným zastoupením ze stranických listin. Pro zvolení v kandidátní listině je nutné překročení 5% volební klauzule. Horní komora tzv. Národní shromáždění má 33 členů, 8 poslanců je jmenováno prezidentem a 25 nepřímo voleno místními zastupitelskými orgány z pěti oblastí Tádžikistánu. Vzhledem k jmenování prezidentských zastupitelů do oblastí, tj. v podstatě kontrola oblastí prezidentovými klienty, se ukazuje vytvoření nepřímé volby a druhé komory jako jasný krok k oslabení opozice. V obou případech bylo dosaženo v podstatě souhlasných proprezidentských většin s postupným marginalizováním opozice v zemi a dominujícím postavením prezidentské strany (postupný zisk prezidentské strany ve volbách 38 %/2000, 52 %/2005)<sup>30</sup>.

Paradoxem postavení stran v Tádžikistánu je jejich velká důležitost v politickém systému, když má „... nejvyšší procento míst kontrolovaných většinou stálých stran (v parlamentu a ve srovnání s Ázerbájdžánem a Kyrgyzstánem, pozn. Š.s.), nejvyšší procento kandidátů, kteří se hlásí k stranické identitě, a nejnižší číslo nezávislých v legislativě v průměru let 1995 až 2005.“ (Ishiyama, 2008, s. 52) Mezi hlavní strany patří především 4 strany-proprezidentská Lidově demokratická strana (dříve Lidová strana a pouze regionální strana v Kuljóbské oblasti, od roku 1997 je prezident oficiálně v čele strany), Tádžikistánská komunistická strana (nejprve zakázána a později ještě pod vedením Nabijeva v roce 1991 opět obnovena), Islámská renesanční strana a Demokratická strana Tádžikistánu (jejíž původní zakladatel se v polovině 90. let nechal kooptovat vládní stranou). Charakter stranictví

---

<sup>29</sup> Na základě mírové dohody a 30% kvóty pro opoziční zastoupení ve vládních strukturách byly do parlamentu kooptováni zástupci opozice v roce 1997.

<sup>30</sup> Podobná tendence se ukazuje ve volbách od roku 1999. V posledních parlamentních volbách v roce 2010 se do parlamentu nedostala ani jediná opoziční strana a prezidentská strana získala 70 % hlasů. Slabost opozice se ukazuje i v předešlých letech, když v roce 2000 a 2005 získává jediná opoziční strana „Islámská renesanční strana“ 2 mandáty, i protože ostatní opoziční uskupení nezískají registraci pro zakládající volby v roce 2000.



v Tádžikistánu odráží praxi politiky regionů, když jednotlivé strany se tvoří okolo domovských regionálních center, z nichž především odvozují své postavení. V podstatě komunistická strana působí přes spojení svého předsedy jako klientská strana prezidenta (Ishiyama, 2008, s. 49). Ač komunistická strana se v době konfliktu stavěla neutrálně nebo podporovala soudobého prezidenta, v roce 1998 se nevyhnula státnímu zásahu v podobě konfiskace majetku státem (Atkin, 2002, s. 109). Činnost opozičních stran byla po zákazu v roce 1993 opětovně povolena roku 1999. Zbylé dvě strany jsou nejsilnějšími „pozůstatky“ Spojené tádžické opozice. Především Islámská renesanční strana na počátku 90. let představovala poměrně silný element ve srovnání se zbylou opozicí ve Střední Asii, když se její členská základna odhadovala na 20 tisíc členů na počátku 90. let (Atkin, 1997, s. 286). Ovšem v 90. letech po skončení občanské války se potýkala s problémem poskytnutí příliš exklusivní sítě napříč zemí neschopné oslovit voliče (Collins, 2007, s. 89). Dalším problémem představuje objevení stran s beztvarem strukturou, např. Socialistická nebo Sociálně demokratická strana, které se blíží elitistickým stranám.

Opozice i díky určitému stupni fragmentace, např. neschopnost postavit jednoho kandidáta do prezidentských voleb v roce 1999 (Jonson, 2006, s. 47), nesvobodnému prostředí a postupně větší kontrole prostoru prezidentem, především regionů, (viz další podkapitola) ztrácí pozici v zemi, k čemu podle Horáka (2005, s. 126) do určité míry přispívá i formát volebního systému. V důsledku se stranický systém ustaluje na formátu pouze existence relevantních proprezidentských stran po roce 2000, které současně mají určitou základnu ve všech regionech země, což se opozici nedaří (Olimova, 2004, s. 99). Příkladem je komunistická strana s poměrně pevnou stranickou strukturou. Dominance a kontrola v parlamentu potvrzuje postavení prezidenta a jeho kontrolu země.

#### **4.4. Neformální instituce a postavení prezidenta**

Oddělení formálních a neformálních institucí představuje někdy zásadní problém, jelikož se navzájem prostupují ve státě (Bratton, 2007, s. 98), přesto je možné najít určité znaky ve formálních institucích odkazujících k instituci neopatrimonialismu. Podobně jako v části o neformálních institucích a postavení prezidenta v Kazachstánu budou i zde ukázány konkrétní projevy a zdroje neformálnosti a jeho vliv na postavení prezidenta. V případě neopatrimonialismu byly již skloňovány postupná centralizace politiky v prezidentově okolí a slabá opozice, obdobné jako v Kazachstánu. Centralizace politiky ve formálních aspektech, viz ústava, se projevuje především v prezidentském chování jako „sólová správa“ (Bratton, 1994, s. 8), které může být spojeno s jednoznačnou, ovšem ne v Tádžikistánu, arbitrárností

v rozhodování prezidenta (Bratton, 1994, s. 8). Jedním z aspektů koncentrace moci v rukou prezidenta je i slabost opozice, jež ztrácí reálnou sílu postupně ve volbách od roku 1999, i přes garantované zastoupení mírovou dohodou. Další projev patrný v načrtnuté části je dominance prezidentova okolí, resp. klik, klanů či spíše solidárních skupin, v oblasti politiky a ekonomiky (Fisun, 2004, s. 4). V Tádžikistánu je postaveno prezidentovo okolí na regionální spřízněnosti (viz projev dominance regionu Kuljób nebo Leninabád), která je spojená s nepříliš vysokou kohezí elit při pohledu na politickou hru jednoho regionu, resp. alianci regionů, a při srovnání s rozdílnou strategií v Kazachstánu. Oproti poměrně celistvým skupinám elit v Kazachstánu představují skupiny v Tádžikistánu mnohem fragmentovanější jednotku. Současná lokální dělení v zemi podle tádžické akademičky Olimove probíhá podle „*etno-regionálních skupin a jejich vedoucích klanů*“ (Olimova, 2004, s. 113), když v dominanci skupin se velmi silně odráží tradiční struktury země z doby před SSSR a i skupin dominujících v době SSSR.

Tradiční dělení Tádžiků je dáno podle rodo-klanových struktur, při čemž většina obyvatel se hlásí k rodovým občinám tzv. avlodům odvozujícím svůj původ patrilineárně. Akademici se v podstatě rozcházejí v názoru na jejich fungování v době SSSR, když jejich funkce byla spíše reformulována pro zisk prostředků v okamžiku nedostatku jakožto funkce vzájemné pomoci (Collins, 2006, s. 335-337) a zároveň došlo k částečnému umenšení jejich důležitosti<sup>31</sup>. V důsledku se setkáváme se silnou místní identitou spíše než s národnostní identitou postavenou na přátelství, patronáži nebo rodu a ne na jazyku nebo etnicitě (Collins, 2006, s. 278). Spojení republiky Tádžikistánu proto může být pojato spíše z pozice administrativních mechanismů (Kokaisl, Pargáč, 2007, s. 209) a vzájemná spojitost může být v současnosti spíše vytvářena nejrůznějšími prostředky (viz Horák, 2004, Beeman, 1999). Příkladem silného tradičního lokalismu a dominance regionální politiky bylo vyhlášení, v tradičně režimně opoziční oblasti Pamíru, v roce 1992 Pamírsko-badachšánské autonomní republiky.

Prvním znakem neopatrimonialismu je koncentrace moci v rukou prezidenta, resp. jedné osoby, jenž má podobně jako v ostatních státech Střední Asie legální vyjádření. Podle Fisuna (2003, s. 4) se ovšem musí zaměřit na další projevy koncentrace moci uvnitř „strany síly“, která kontroluje výnosný obchod, politiku a je postavena na osobním spojení, etnické a regionální jednotě. V Tádžikistánu rozhodně nemůžeme mluvit o existenci „prezidentské rodiny“ v podobě Kazachstánu (Nazarbajevovy dcery), ale naopak silněji se setkáváme

---

<sup>31</sup> Kokaisl hovoří o „... částečném omezení vlivu těchto struktur sovětskou politikou“ (Kokaisl, Pargáč, 2007, s. 209). Proti tomu Collins zdůrazňuje spíše proces ústupu klanu, resp. tradiční struktury, ve smyslu jejich „neviditelnost“ (Collins, 2003, 2004, 2006).

s kontrolou prostřednictvím dominance regionu, osobní oddaností spojenou se jmenováním apod. Mezi osoby náležící do sféry prezidentských patron-klientistických vztahů patří např. Ubajdullojev, Miralijev, klan Davlotových, Kuvatov nebo Safarov, který mimo jiné pomáhá ze své pozice významného kuljóbského vůdce dosadit do pozice stávajícího prezidenta (Horák, 2005, s. 148). Podle Collins (2006, s. 294) už v roce 2000 42 % prezidentského aparátu a 31 % vládních funkcí bylo obsazeno lidmi pocházejícími z Kuljóbské oblasti a Dangharinu. „Rodinné“ jmenování se objevuje především až v době 1999-2004.

Dominance jednoho regionu se objevuje již v době sovětské správy, která byla postavena na trojstupňovitém dělení mezi prvním tajemníkem, tradičně z oblasti Leninabádu, předsedy Nejvyššího sovětu, později z Garmu, a předsedy rady ministrů, tradičně z Kuljóbské oblasti (Roy, 2007, Atkin, 1997, s. 298). Především Leninabád a Kuljóbská oblast dominovaly prostoru pro rekrutaci, na níž byla též postavena síť patronáže<sup>32</sup>. Atkin postavení a výzvu pro staré elity hodnotí následovně: „... nejsilnější frakce Tádžických elit čelila dvojí výzvě proti jejich privilegované pozici. První byl boj o moc mezi členy patron-klientských sítí většinou síly soupeřících s ostatními, zahrnující jak nejvyšší představitele Komunistické strany, tak osoby mimo tyto kruhy. Druhá výzva, která byla pro politiku lidí u moci, následovala, tj. zda ekonomický a politický systém zděděný ze sovětské doby zůstane značně nezměněn nebo bude nahrazen demokratizací a tranzicí k tržní ekonomice.“ (Atkin, 2002, s. 98)

Z těchto výzev lze i interpretovat příčiny a výsledky občanské války, resp. post-sovětského konfliktu, představující přenos moci z oblasti Leninabádu do Kuljóbské oblasti, při čemž je nutné načrtnout, v čem spočíval přenos moci<sup>33</sup>. Přesun moci v pravém slova smyslu probíhá spíše na základě několika osob, resp. patron-klientských sítí, které nezahrnovali obecně pouze Kuljóbce<sup>34</sup>, ale patřili mezi ně i Uzbeki z jihozápadní části Tádžikistánu. Konkrétně podle Collins (2006, s. 281) Rachmanov spoléhá na „jeho“ dagharinský klan. Přesun moci v zemi dokládá složení první vlády po ukončení občanské války, v jejímž čele sice byl Adumalik Abdullojonov z Leninabádu, ale 16 z 23 nejvyšších představitelů vládních úřadů pocházelo z Kuljóbské oblasti. Zajímavý osud má i nejvyšší

<sup>32</sup> Dokonce Atkin odhaduje, že ještě v roce 1992 ¼ klíčových pozic v Komunistické straně Tádžikistánu byly obsazeny lidmi z Leninabádu a ti pokračovali ve jmenování nebo zvýhodňování svých vlastních příbuzných nebo klientů (Atkin, 1997, s. 292). Složení země podle etnografických skupin je následující: Kulháneci 30 %, Leninábádci 7 %, Zeravšánci 7 %, Pamírci (Badachšinci) 7 %, Uratjubinci 7 % a Gissarci 5 % (Kokaisl, Pargáč, 2007, s. 219).

<sup>33</sup> Přesto nesmíme dělení země podle oblastí chápat jako neměnné a nepřekročitelné, např. Narzullo Dustov, viceprezident pod prezidentem Nabievem do května 1992 pocházel z Badachšinu, který je pojímán jako určitá bašta a základna opozice. Tohir Abdujabbor, představitel opozičního hnutí Obroda, pocházel z dominující oblasti Lenninabád (Atkin, 1997, s. 293).

<sup>34</sup> Což je opětovně dáno i vnitřním dělením každé oblasti, kde dochází k dalšímu soupeření i uvnitř.

představitel země, prezident, jenž se do pozice dostává z kolchozu několik měsíců po vstupu do politiky, jelikož „... *nebyl brilantním politikem, ale protože představoval ty Kuljóbce, kteří chtěli uchránit sovětský monopol moci a privilegií pro jejich vlastní užití*“ (Atkin, 1997, s. 295).

Konsolidace moci prezidenta nabyla v 90. letech podobu poměrně exkluzivní sítě, z které jsou vyloučeny ostatní skupiny (Collins, 2006, s. 277), ale současně prezident nejen v důsledku občanské války není jediným hráčem v zemi. Spíše se jedná v Tádžikistánu o jakousi improvizovanou rovnováhu klanů<sup>35</sup> nebo podpůrných skupin, tj. přihlídnutí k doménám zájmům ostatních regionů. Jedním z projevů patronáže je přístup ke zdrojům. V Tádžikistánu je tento způsob značně limitovaný praktickou neexistencí významnějších nerostných surovin, což bylo zvýrazněno ekonomickým propadem během a po občanské válce. Přesto lze spatřit v chování spřízněných aktérů tzv. „rent-seeking“ chování, např. kontrola prezidentské strany lidmi z Kujlóbské oblasti a Dagharinu, převzetí Orientbanky bratrem prezidentovy ženy, kontrola výnosných závodů na zpracování bavlny zetěm prezidenta a aluminiových a vodních elektráren prezidentovým okolím. Navíc do systému promlouvá malý prostor pro podnikání, což nás opětovně vrací k jmenování prezidentem jako k určujícímu prvku možnosti získat ekonomické zdroje, které společně s politickým statutem „... *byly udrženy a rozšiřovány sítěmi vytvořenými okolo veřejných vůdčích osob nebo důležitých rodin, často zpečetěných smíšeným manželstvím.*“ (Heathershaw, 2009, s. 72)

Olimova určuje kadrovou politiku prezidenta jako „... *opatrné vyvažování vztahů mezi klany z ostatních etno-regionálních skupin, aby dosáhl určitého stupně stability.*“ (Olimova, 2004, s. 117) Příklady pokusu o kooptaci opozice a ostatních klanů, většinou v okamžiku zjištění přílišné síly podpůrné skupiny za vůdcem skupiny, jsou osudy bývalých předáků po občanské válce končící jejich kooptací nebo kriminalizací<sup>36</sup>. Ovšem většinou podobné pokusy v následujících letech ústí v odsunutí předáků po dostatečném zesílení moci prezidenta a zeslabení vzdor-skupiny, když jedinou výjimkou byl starosta Dušanbe Ubajdullojev podporující prezidenta proti opozici (Collins, 2007, s. 291). Horák (2005, s. 148) uvádí jako příklad jmenování Karimova ze severních klanů. Olimova (2004, s. 106-107) strukturu organizace moci ve státě popisuje dvěma směry, horizontální klanovou strukturou, jejíž vůdci jsou klanový představitelé a ne nutně státní pracovníci, a hierarchickou vertikální strukturou,

---

<sup>35</sup> Collins (2006, s. 278) zdůrazňuje klany v Tádžikistánu, které „... *jsou složeny z rozsáhlých příbuzenských nebo pomyslných příbuzenských sítí, typicky vedených jednou osobou.*“ Podobnou vizi předkládá i Horák (2005). Pro antropologickou kritiku užití klanu ve Střední Asii viz především práce Kokaisla a Pargáče (2007) nebo pro politologickou kritiku užití klanu ve Střední Asii viz práce Ilkhamova (2007).

<sup>36</sup> Jejich dráhy se značně lišily: Turajonzoda-premiér, Usmon-ministr hospodářství, Ziyoev.ministr pro krizové situace, Iskanderov-ministr ropy a zemního plynu.

jejíž součástí jsou úředníci přímo jmenovaní prezidentem. Jmenování prezidenta představuje jistý kontrolní mechanismus, kterým v důsledku lze zkrotit „odbojný“ regionu a donutit je ke spolupráci, při čemž podobná praxe je ve Střední Asii poměrně častá (Melvin, 2001, Luong, 2002).

## 4.5. Shrnutí

Regionalizace politiky v Tádžikistánu byla v 90. letech mnohem větší než v případě Kazachstánu, což v důsledku představuje zásadní problém pro postavení prezidenta a možnosti konsolidace úřadu. Důkazy regionalizace politiky v Tádžikistánu představuje typ přechodu nesoucí znaky kontrolované, leč v tomto smyslu neúspěšné, tranzice s konfrontační taktikou od obou táborů. Dalším příkladem regionalizace je konflikt po nabytí nezávislosti, ať již hovoříme o občanské válce nebo o post-sovětském konfliktu, jehož důsledkem je přenesení zdrojů moci z regionů. V systému lze spatřit znaky neopatrimonialismu v přítomnosti vztahů patron-klient, existencí prezidentské vertikály, kdy prezident osobně jmenuje důležité osoby administrativy v regionech, a současně v existenci podpůrných skupin v systému s nezadatelnými zájmy vycházejících z regionálních ambicí. Neformální organizace v podstatě přetrvávají z doby SSSR<sup>37</sup> (Roy, 2007) a podobně neformální instituce obecně jako ve zbytku SSSR představují náplň pro nefunkční instituce. Při určení vztahu mezi formálními a neformálními institucemi, které rozlišil Levitsky a Helme (2004, 2006) musíme přihlídnout ke dvěma obdobím během a po SSSR a současně vnímat neformální instituce prezidenta. Ve vztahu k instituci prezidenta můžeme pojmut neformální instituci neopatrimonialismu po pádu SSSR jako „soutěživé neformální instituce“, které nahrazují neefektivní formální instituce. Na druhou stranu obdobná praxe vychází z doby před rozpadem SSSR, když v současnosti „... pozorujeme vytváření jakéhosi hybridního systému, v němž se spojují prvky „tradiční“ sociální struktury a „moderních“ institucí a mocenské hierarchi.“ (Horák, 2006, s. 202).

Ve vztahu k prezidentovi se neformální instituce projevují v počáteční rovnováze, např. náznaky kooptace po občanské válce (Collins, 2006) trvající až do doby větší pevnosti postavení v době po roce 2000. Přesto potenciál odstavených opozičních vůdců, ač v současnosti roztržštěných, zůstává výzvou (Horák, 2005, s. 157), s níž se režim vypořádává až v roce 2003-2004 zatčením (Jonson, 2006, Collins, 2006). Posilování pozice prezidenta se

---

<sup>37</sup> Horák k charakteru sovětské správy například poznamenává: „Sovětská moc pouze využila pozdně feudální struktury. Kolektivizace a budování kolchozů bylo přizpůsobeno strukturám místních avlodů.“ (Horák, 2005, s. 141).

uskutečňuje formální cestou skrze rozšiřování pravomocí úřadu prezidenta v ústavě v roce 1999 a skrze kontrolu parlamentu kontinuálně probíhající od doby po konci válčeného konfliktu v zemi. Faktor různorodosti zájmů každého regionu pak podle Horáka předpokládá vytvoření silné centrální vlády, která by vyvažovala a umírňovala často protichůdné zájmy z regionů (Horák, 2005, s. 147).

## 5. Instrukce prezidenta ve Střední Asii

Formování instrukce prezidenta v Tádžikistánu a Kazachstánu ukazuje několik proměnných, které jsou obdobné i pro zbytek států Střední Asie a v jistém zevšeobecnění některých znaků i pro ostatní státy světa. V případech dvou zemí, jejichž proces „konsolidace“ instrukce probíhal na první pohled jiným způsobem a přece do značné úrovně podobně, nám vystupuje několik zásadních proměnných. Prvotně mohou být vlivy rozděleny na makrostrukturální a mikrostrukturální proměnné, když v případových studiích jsem se zaměřil na typ přechodu jako makrostrukturálního předpokladu pro formování instrukce. K typu přechodu navíc vstupují při procesu konsolidace vlivy „kulturní“, v pojetí neformálních instrukcí, slabé občanské společnosti, které na druhou stranu mohou být přisouzeny jako závislá proměnná proměnné v podobě typu předcházejícího režimu (Maslovski, 1996, Gill, 2000, Gretskey, 2002). V intencích předcházejícího režimu jako vlivu na tvorbu instrukce, lze přiřadit neformální instrukce pod akademický všezahrnující termín „*dědictví minulosti*“ zdůrazňující unikátní historický odkaz v tomto případě Leninismu v post-komunistickém světě (Lijphart, Crawford, 1997, s. 4). Lijphart a Crawford se problematice dědictví minulosti vyhýbají elegantním odkazem na kontext procesu jakožto určovatele existence nebo neexistence vlivu minulého na současnost (Lijphart, Crawford, 1997, s. 34). Naopak Frye (1997) pojímá tento kulturní přístup v intencích tzv. path dependency jakožto předznamenání určitého směru vývoje. Pokud se vrátíme k předpokladu minulého režimu a při předurčení typu režimu a typu přechodu (Kitschelet et al., 1999, Linz, Stepan, 1996), jako proměnné nám vystupují i složky v režimech-úroveň konsolidované elity, občanská společnost, noví aktéři společně s mírou jistoty a nejistoty výsledku tranzice na základě přihlídnutí k rozložení moci elit (McFaul, 2002) a povaha dominující ideologií v procesu.

Právě strategický kontext v případě Střední Asie hraje zásadní roli při tranzici, jelikož v podstatě v každé ze zemí se setkáváme s kontrolovaným<sup>38</sup>, resp. v Tádžikistánu s pokusem, přechodem, který prezidentovi poskytuje jistotu ve formování ústavního prostoru pro sebesama. Podle Frye (1997, s. 524) nejistota „... *redukuje schopnost silného hráče přenést jejich současné privilegované pozice do výrazu v nových instrukcích na individuálním základě.*“ Podobný argument podporuje tezi Elstera (1997) „*by the tailor for the tailor*“ a v jistých obměnách se s ní setkáváme např. u Frincho-Roché (2007, s. 60). Ústavní pozice ve

---

<sup>38</sup> Samozřejmě můžeme uvažovat i v intencích vytyčených Kitscheletem (1999) a pojmout typ přechodu z pozice patrimoniálního komunismu jako tzv. preventivní úder. Zřejmě nejnázornější příklad neúspěšného pokusu o preventivní úder poskytuje Tádžikistán, i přestože v ostatních středoasijských republikách bychom mohli užít podobného termínu.

výsledku přináší jeden z prvků legitimacy do systému, z něhož může prezident čerpat svoji sílu. Princip ústavní legitimacy navenek není navíc pro režim zanedbatelný, jelikož např. posilování postavení prezidenta nebo prodlužování a rušení omezení doby mandátu byl a je celostředoasijský jev.

Ovšem tento ústavní parametr není jediný, ale zároveň není méně důležitý než ostatní z faktorů. Další faktory umožňující konsolidaci postavení prezidenta jsou projevy neopatrimonialismu v kombinaci s formálním rámcem. Např. Ilkhamov (2007, s. 67) o Uzbekistánu v intencích kombinace poznamenává: „*Ačkoli současný politický režim v Uzbekistánu může být jednoznačně označen jako nepatrimonialní, též těží z přijetí státní ideologie a selektivního užití srovnatelně dobře vypracovaných legálních a byrokratických procedur, částečně zděděných ze sovětského administrativního systému a částečně vypůjčených z legislativy západních zemí.*“ Podobná kombinace neformálních institucí a formálních institucí předznamenává právě existenci neopatrimonialismu v dané oblasti. V případě, že půjdeme „hlouběji“ do státu musíme zdůraznit povahu vztahu mezi prostorem centra a prostorem regionu, tj. soustředění moci v rukou úzké skupiny „velkého muže“ nebo předpokládající prvek konsociace v systému<sup>39</sup>. Míra kontroly regionů se do značné míry liší napříč Střední Asií, když v Kazachstánu a Kyrgyzstánu byl přijat relativně volný model vztahu centrum-region a naopak Uzbekistán značně omezil pravomoci regionům a vyznačuje se centralizující tendencí (viz např. Luong, 2002, Melvin, 2001, 2004).

Dalším výrazem posílení moci prezidenta skrze neformální rovinu je existence tzv. prezidentských rodin, které „... *vedou politiku země a rozdělují finanční zdroje a státní posty svému nejbližšímu okolí, které se rekrutuje z rodinného, pracovního a také klanového zázemí*“ (Horák, 2006, s. 205). Proslulosti doznala kupříkladu dcera uzbeckého prezidenta Karimova Dilnara, syn prezidenta Turkmenstánu Murad, zřejmě zapletený do obchodu s drogami, a dcera Nijazova Irina, spravující osobní účty prezidenta v Paříži (Horák, 2006, s. 211). Přesto v rámci zemí existuje mnoho dalších druhů elity<sup>40</sup>. Dalším ze znaků napříč středoasijskými

---

<sup>39</sup> De Walle (2003) při určování vztahu stranických systémů, instituce prezidenta a klientelismu v Africe poznamenává o formě a způsobu neopatrimonialismu následující: „*Rozhodně je konec konců prospěšné promyslet prvořadou funkci nepatrimonialní politiky ve většině států Afriky jako usnadnění mezielitní dohody v mladých, multietnických a málo sjednocených politických systémech. Je to, co Rothschild (1985) nazývá „hegemonickou výměnou“ a Bayart (1989) „reciprocitní asimilací elit“, politická stabilita v Africe je často vytvářena užitím státních zdrojů k vybudování spojenectví napříč rozdílnými sociálními elitami, často ve formě otevřeného sdílení moci. Takové úmluvy usnadňují shodu přes regiony a etnicitu, mezi mladšími a více vzdělanými elitami přicházejícími ze západních univerzit a většinou staršími, méně vzdělanými elitami, které jsou často spojeni tradiční autoritou, a mezi jedinci, kteří se dostanou do vedoucích pozicích ve státě, tj. ne jen politici, ale též vysoce postavení zástupci armády a církve.*“ (de Walle, 2003, s. 312) I z podobného předpokladu nesmíme a priori odmítat prvek neopatrimonialismu v politických institucích. Ovšem současně nesmíme idealizovat spojení, jelikož nemusí být výjimkou ústění neformální institucí do vyloučení aktérů ze soutěže.

<sup>40</sup> Například již citovaný Horák rozlišuje (2006, s. 205-209) rozlišuje skrze Střední Asii následující typy elit-rodinu, regionální/kmenový typ, stranické elity, ekonomické elity a společenské elity.



republikami je tzv. „rent-seeking“ chování a zneužívání státních zdrojů ve svůj prospěch, popř. jako prvek ospravedlnění daného systému. V důsledku můžeme hovořit ve Střední Asii o jakémisi hybridním politickém systému s důrazem na legální základ systému a současně s nepokrytou existencí tradičních struktur. V nejrůznějších formách se pokouší vládnoucí skupina ideologií ospravedlnit daný režim, např. v zemích se zdůrazňuje funkce silného prezidenta jako podporovatele udržení sociálního pořádku, což ústí až v jakýsi kult stability (Kubicek, 1998, s. 32). Prezident sám sebe označuje jako zachránce národa a státu nebo povyšuje ekonomiku nad politiku. Hybridní povaha režimu vznáší na vysoký požadavek na kapacitu daného státu udržet systém.

Pokud se vrátíme k typu přechodu, tzv. kontrolovaného přechodu, nutí nás přihlédnout k vztahu neformálních institucí v přechodu. Mezi neformálními organizacemi (Collins, 2006, v obměně regionalismu též Luong, 2002) dochází v době přechodu k paktu přinášejícímu stabilitu do systému, ovšem tento pakt zabraňuje vytvoření relevantní opozice po získání nezávislosti. Kde ovšem k paktu nedojde, případ Tádžikistánu, tranzice končí v konfliktní strategii, která zdůrazňuje převažující logiku hry „*vítěz bere vše*“. Důležitost paktu odráží i následný přístup k vnějším elitám, který je veden snahou o kooptaci a proces vyvažování jednotlivých elit a zájmů<sup>41</sup>. Povaha paktu na příkladu Střední Asie v procesu tranzice dokazuje, jakou nezbytnou roli v procesu přechodu hrají masy, resp. sociální základna při tlaku k demokratizaci. Nepřítomnost mas a hegemonické ideologie demokracie netlačí minulý režim k transformaci, jelikož v průběhu se spíše hraje o kontrolu nad zdroji, což opětovně odkazuje k charakteru hry při tvorbě instituce „*vítěz bere vše*“. V určitém smyslu můžeme přiřknout neopatrimonialismu funkci stabilizujícího prvku v systému.

K nezbytným makrostrukturálním proměnným při volbě trajektorie režimu a tím pádem i samotného chování prezidenta v politickém systému, patří též faktor mezinárodního prostředí společně s duchem doby (zeitgeist), jestliže totiž „... *je země součástí mezinárodní politické komunity, kde je (demokracie, pozn. Š. S.) jen jednou z mnoha silných soupeřících ideologií, vyhlídky na tranzici a konsolidaci demokracie jsou mnohem menší, než jestliže duch doby je takový, kde demokratická ideologie nemá silného vyzyvatele.*“ (Linz, Stepan, 1996, s. 74) Lijphart s Crawford (1997) při kritice teze o dědictví minulosti obdobně zdůrazňují především současný kontext vymezený novými institucemi, hegemonickými normami a mezinárodními příkazy<sup>42</sup>. Ve své práci jsem mu nevěnoval dostatečnou pozornost

---

<sup>41</sup> Vyvažující politiku mezi klany praktikuje i Nijazov, který později prosazuje oblast Tekke (Sanglibaev, 2010, s. 59)

<sup>42</sup> K mezinárodním normám přímo Lijphart a Crawford (1997, s. 34) zdůrazňují následující: „*Úroveň a druh zahraniční pomoci a investic bude silně ovlivňovat soutěživost a výkonnost průmyslových závodů, tok kapitálu vysílá důležitý signál, který vypovídá o domácím politickém boji o tvar a identitu post-komunistických institucí.*

především z důvodu rozsáhlosti problematiky, jež by si zasloužila možná nejen samostatnou kapitolu, ale i celou práci. Ve stručné poznámce lze tvrdit, že prostor Střední Asie po rozpadu SSSR stojí poněkud mimo hlavní oblasti mezinárodního zájmu na počátku tranzice, na druhou stranu disponuje významných budoucím potenciálem v rozsáhlých nerostných surovinách, i pro něž někteří analytici označují státy Střední Asie jako rentiérské (Ishiyama, 2002, s. 45)

S povahou prezidentství souvisí podle Busse a Luong (2004, s. 531) povaha státu, resp. budování státu, když v rámci post-sovětského prostoru rozlišují čtyři ideální typy budování státu-demokratický, autokratický, rozdělený a personalistický. Podle nich lze proces budování státu pojmut jako „... *soutěž mezi elitami o autoritu vytvářet strukturální systém, skrze který je politika tvořena a vynucovaná.*“ (Busse, Luong, 2004, s. 531). Proces budování státu personalizovanou formou, ke kterému dochází ve všech zemích Střední Asie<sup>43</sup>, též charakterizuje vysoká míra koncentrace moci v prezidentské instituci vedoucí často až k označení existence tzv. superprezidencialismu. Tato forma posílení instituce je charakterizován jako přesáhnutí všech ústavních orgánů de jure, kontrolou tvorby legislativy, bezzubou legislativou, která neomezí exekutivu, nedostatečnou autoritou ústavních orgánů, které nejsou schopny volat prezidenta k odpovědnosti, kontrolou soudů, zneužíváním moci (Ishiyama, Kennedy, 2001). S těmito tezemi souvisí pohled Ishiyami (2002, s. 45), který právě charakterizuje státy Střední Asie jako rentiérské ve smyslu personalizace systému, když stát musí prostoupit společnost, „... *aby přerozdělil a získal ekonomický přebytek a vytvořil spojení mezi společnostmi a státem ...*“ Výsledkem rentiérského stylu politiky je personalizovaný systém. Proti popření kooptace bychom mohli namítnout, že proces kooptace nemusí následovat formální instituce a tudíž být vyloučen, ale může k němu docházet ze samotného podmětu v daném režimu, jak dokazují výzkumy Cummings (2005, 2006) v Kazachstánu. Nicméně původní prvky formy kooptace bychom podle Collins (2006) mohli nalézt i v počátečním období po konci občanské války v Tádžikistánu.

Personalizace vlády nutně nemusí předpokládat neexistenci procesu kooptace. Ba přímo v některých případech kooptace odlišných skupin v rámci režimu představuje nezbytnost v okamžiku slabosti režimu, když popření této politické strategie v Tádžikistánu představuje ideální případ. Povaha vztahu centrum-region nás opětovně vede k pojetí

---

*Zahraniční zdroje mohou podepřít politickou podporou liberály na straně exportérů, finančníku a pracovní síly v exportním průmyslu.*“

<sup>43</sup> Jistou výjimkou by mohla být situace v Tádžikistánu, kde vlivem občanské války nehraje centrální vláda zásadní úlohu. Avšak pokud přihlídneme k nastoupenému vývoji po skončení občanské války (viz např. Jonson, 2006, Abazov, 2002) s větší mírou intenzity dochází ke koncentraci moci v okolí prezidenta, což podporuje tezi o personalizované povaze budování státu a post-sovětský konflikt bychom pojali jako deviantní, resp. nejzazší formu boje o následnou kontrolu státu.

minulého režimu, který reálně vytvářel předpoklad v republikách pro směr, rychlost a formu konsolidace moci instituce prezidenta ve Střední Asii.

Při vnímání existence prvků neopatrimonialismu jako neformální instituci přinejmenším v středoasijské části SSSR a pochopení neopatrimonialismu jakožto hlavního opěrného faktoru prezidentství, lze pojmut vzorec v jistém smyslu jako závazný pro další vývoj. Objevuje se i po pokusu ho opustit, např. pokus o vytvoření norem přítomných v demokracii Akajevem v Kyrgyzstánu, který vyústil v obdobný směr jako ve zbylých zemích<sup>44</sup>. Především rozchod s bývalým režimem není radikální a prokazuje kontinuitu v rámci institucí, tj. všechny státy Střední Asie se přiklánějí k silné pozici prezidenta, ač čistý prezidentský systém je patrný pouze v Turkmenistánu a ostatní státy volí poloprezidentský systém ovšem s postupnou koncentrací stále většího množství pravomocí v prezidentské kompetenci. Na první pohled to nepotvrzuje tezi z 2. kapitoly o dominanci typu elit při přechodu (nové vs. staré), která koreluje ve výsledném institucionálním nastavení, jež byla předkládána na počátku práce. Ovšem opětovně musí být hypotéza pojata jako ideální typ a současného musí být vzato na vědomí přibližování v pravomocích prezidentů ve Střední Asii až k pravomocím prezidentů v prezidentských systémech, tj. jejich extrémní dominance, již na počátku tranzice (viz Frye, 1997, Hellman, 1998). Do volby institucionálního nastavení se ovšem promítá prvek minulého režimu ve smyslu kontinuity institucionálního nastavení, tj. viz hypotéza o kontinuitě z 1. Kapitoly. Současná existence premiéra a prezidenta se vyskytuje již od sklonku SSSR. Míra jistoty aktérů při kontrolovaných přechodech odpovídá pozdějšímu institucionálnímu nastavení, které je odvislé od radikality a tím pádem od kontinuity. Pokud je tudíž tranzice v rukou starých elit, vzniká institucionální nastavení blízké se prezidentskému systému, když ne strukturálními parametry, tak reálnou silou. Zároveň si musíme uvědomit, že poloprezidentský systém a politický režim čerpá svoji sílu z tradice a neformální politiky, která v podobě neopatrimonialismu dominuje systému.

Při návratu k historickému institucionalismu musíme být opatrní, abychom nesloučily pouze faktory stabilizující instituci pod tezi path dependency, obzvláště při zdůraznění vlivu „dědictví minulosti“ na povahu politického systému v dané zemi. Prvek predeterminace, tj. idea path dependency v podobě „dědictví minulosti“, přináší především nebezpečí vysvětlením procesů a priori a tím zatlačení některých makro a mikrostrukturálních proměnných. Podobné vysvětlení ve svém základu spoléhá ne na vysvětlení, ale spíše na útěk

---

<sup>44</sup> Samozřejmě teze o tzv. pokusu opustit systém vznáší nemálo otazníků o původnosti podobného záměru prezidenta Akajeva. Interpretace postupného opouštění kurzu směrem k demokracii a přibližování se více charakteru vlády v okolních středoasijských zemích, nepředstavuje v akademické obci ucelený názorový proud. Pochybujeme mezi zdůraznění čistě oportunistických motivací užití ideologie demokracie (např. Anderson, 1997) až po pojetí obranného chování prezidenta proti nemožnosti prosadit žádný zákon (např. Horák, 2005)

od něho v intencích řeckého „*deus ex machina*“. I proto je práce soustředěna spíše na hledání faktorů stability instituce. Např. Skocpol a Pierson (2000) definují path dependency na základě výsledků kritického bodu, který zakládá mechanismus zpětné vazby a posiluje opakování některých vzorců v budoucnosti a v okamžiku, kdy „... *se aktéři pustí daleko po určité cestě, jakkoli pravděpodobně shledají obtížné změnit směr*“ (Skocpol, Pierson, 2000, s. 8). Nalezení mechanismu path dependency by zřejmě vyžadovalo detailnější rozbor a větší časový horizont.

Je to právě směřování každého z režimů, které nejvíce odráží úroveň konsolidace prezidentské moci v zemích Střední Asie. Přeneseně by bylo možné ukázat závislost mezi povahou politické instituce a formou politického režimu, podobně jako March a Olsson předpokládají závislost mezi politickou demokracií a formou politických institucí, tj. „...*politická demokracie závisí nejen na ekonomických a sociálních podmínkách, ale též na formě politických institucí.*“ (March, Olsson, 1984, s. 738) Na základě Linzovy typologie (podle Linz, Stepan, 1996) nedemokratických režimů může být termínem autoritářský označen pouze Uzbekistán a termínem sultanismus Turkmenistán, ostatní tři země jsou označovány např. jako kompetitivní autoritářství (Ishiyama, 2008). Povaha těchto režimů odráží postavení prezidenta v daném režimu a míru opozice v každé republice, i když samozřejmě faktorů ovlivňující povahu daného režimu je mnohem více např. etnická heterogenita, občanská společnost atd.

Přisouzení spojnice mezi prezidentem a nedemokracií ve Střední Asii by bylo metodologicky špatné, jelikož by nebralo v úvahu ostatní vlivy a tím pádem téměř zavěsilo prezidenta do vzduchoprázdna. Problémem prezidentských demokracií totiž podle Cheibuba nemusí být jejich institucionální chyba, ale „... *problém je, že se spíše objevují ve společnostech, kde demokracie jakéhokoli druhu bude/je (are) pravděpodobně nestabilní.*“ (Cheibub, 2007, s. 3) Další otázkou je vůbec „možnost“ projevu prezidencialismu jakožto „špatného institucionálního nastavení“ ve Střední Asii, když můžeme spekulovat v určitém smyslu o dvou projevech boje prezidenta a parlamentu (v Kazachstánu roku 1993-1994 a po přechodu v Kyrgyzstánu). Institucionální nastavení má evidentně vliv, ovšem současně nemusí představovat nezávislou proměnnou, ale spíše závislou proměnnou, které vychází z projevů neformálních institucí v zemi a charakteru přechodu. Přesto můžeme spojit ve Střední Asii prvek nevypočitatelnost prezidencialismu v době přechodu, k níž odkazuje Linz v době tranzice. Nevypočitatelnost je ovšem pojata spíše z prvku rigidity systému oproti parlamentarismu, tj. „... *během doby režimního přechodu a konsolidace, když rigidity prezidentských ústav se musí zdát nepříznivá samozřejmě ve srovnání s možnostmi*

*přizpusobitelnosti, kterou nabízí parlamentarismus.*“ (Linz, 1994, s. 55) Spojit politické režimy ve Střední Asii s kritikou prezidencialismu se nezdá adekvátní, daleko větší důležitost pro formování režimu má typ přechodu a prvek behaviorální, současně by z hlediska makrostrukturálních proměnných mohla být skloňována ekonomická vyspělost apod. Otočené tvrzení Fische (2006) prisuzující větší možnost konsolidace demokratického režimu v zemích s většími pravomocemi legislativě nás opětovně obrací k povaze přechodu, povaze neformálních institucí a nepřítomnosti silné opozice v republice umožňující vysokou míru personalizace systému.



## 6. Závěr

Pokud se v akademické literatuře setkáme s problematikou politických systémů Střední Asie, velmi často jsou reflektovány neformální instituce a organizace v republikách (viz např. Luong, 2002, Collins, 2006, Horák, 2005), ať je již zdůrazňován klan nebo regionalismus. V souhrnu můžeme mluvit o neformálních organizacích termínem Oliviera Roye „solidární skupiny“. Avšak míra jejich důležitosti se nepoměrně liší dle země ale i náhledu autora. V práci nebyly hledány konkrétní podpůrné skupiny, ale zaměřila se na projev celkové neformální politiky a její interakci s formálními institucemi, které ovlivňují politický systém. V úhrnu lze politický systém Střední Asie pojmut termínem neopatrimonialismus, jehož projevy a míra intenzity se různí podle každé republiky. Určité projevy neopatrimoniaslimu vznášejí meze a možnosti konsolidace postavení prezidenta. Na příkladu Tádžikistánu a jeho vysoké míry regionalizace politiky, resp. fragmentace a nekohorence podpůrných skupin, odkazují neformální instituce v určitém smyslu k dědictví minulosti z doby sovětské správy. Na první pohled dominantní postavení prezidenta se v analýze zdrojů a postupného silného postavení neukazuje jako a priori převažující oproti ostatním institucím. Zprvu je postavení prezidenta spojeno s procesem paktu neformálních elit během přechodu (Collins, 2006), od něhož se odvíjí míra a styl koherence elit. Ač někteří autoři tezi o paktu zpochybňují (Gill, 2000, s. 234) a ač by pakt nešlo pojmut z definice Schmittera a Karl (1991), v době přechodu došlo v sovětských republikách Střední Asie ke shodě vedoucích elit, což bylo zapříčiněno i slabou mírou opozice v režimech. Kde k podobné shodě elity nedospěly, tranzice skončila v řešení konfliktních strategií, viz případ Tádžikistánu.

Zásadní úlohu při budování prezidentství hraje typ přechodu, jenž byl v analýze pojat především z předešlého režimu (Kitschelt et al., 1999, Linz, Stepan, 1996) a z rozchodu mezi elitami (Munck, Leff, 1997) částečně predestinující následující vývoj instituce prezidenta v oblasti. Formát přechodu se ve Střední Asii vyznačuje prvky poměrné jistoty v tranzici, čemuž pomáhá i role neformálních institucí a míra koherence režimních elit. Jistota se i díky pozdějším parlamentním většinám promítá do institucionálního nastavení v ústavním pořádku, prezident Elsterovými slovy (1997) hraje krejčího sám pro sebe. Tvorba instituce prezidenta, v případě, že přijmeme tři hypotézy o vzniku institucionálního nastavení, neodpovídá naprostému ideálnímu typu, tj. v případě Kazachstánu, kdy procesu dominuje především stará elita a vzniká přesto poloprezidentský režim. V případě Tádžikistánu už můžeme částečně hovořit o naplnění tezí, jelikož vznik poloprezidentského režimu je částečně ovlivněn nejen mezinárodním prostředím (tj. v kontextu mírové smlouvy), ale i situací poměrné nejistoty v rozložení sil mezi opozicí a režimem. Do formování režimu, pojatého

jako poloprezidentský, promlouvá navíc faktor minulého uspořádání, jelikož na sklonku SSSR vzniká institucionální nastavení, tj. instituce premiéra a prezidenta. Odpověď na dílčí otázku po vlivu tranzice na formování instituce prezidenta proto musí modifikovat předpoklady z kapitoly 2. Menší radikalita vznáší větší stabilitu a kontinualitu elit, které mohou snáze promítnout své představy do institucionální volby, která je již na počátku do značné míry ovlivněna neformální institucí z hlediska volby aktérů a předešlým režimem, což koreluje s hypotézou z 1. kapitoly.

Ve vztahu k další důležité instituci parlamentu můžeme napříč Střední Asií hovořit o marginalizaci moci parlamentu, která je daná především samotnou povahou, resp. složením parlamentních většin v zemi, v jejichž čele stojí prezident. Ovšem i v prvopočátku procesu konsolidace prezidentské instituce hrál parlament určitou opozici vůči prezidentovi, tj. v případě Kazachstánu, což vedlo až k institutu samorozpuštění, či k anulaci voleb. Další z institucí tzv. prezidentská vertikála, která podpírá pozici prezidenta, je postavena na vztahu region-centrum, když udržování kontroly je prováděno skrze jmenování do regionů a proces jmenování většiny důležitých státních úřadů v zemi, a na centralizaci moci v rukou jedince.

K pohledu na fungování neformálních institucí se v teoretické literatuře váže otázka jejich podpory určitému směru a vývoji v trajektorii režimu. O'Donnell (1996) nepřímou zdůrazňuje důležitost znaku formální instituce, jejíž podstatou je univerzalizmus, pro vývoj směrem k demokracii a naopak neformální instituce, jejíž znakem je partikularismus, spíše ve směru k režimům v šedé zóně. Nicméně na příkladech dvou států se ukazuje důležitá role tzv. soutěživých neformálních institucí jako vyzývajících formální instituce ve Střední Asii. Soutěživé neformální instituce ve vztahu k formálním institucím „... přináší výsledky způsoby, které jsou neslučitelné s formálními pravidly, následováním jednoho pravidla, aktér musí porušit jiné.“ (Helme, Levitsky, 2004, s. 729). Příkladem těchto porušujících neformálních institucí může být klientelismus nebo prvek patronáže. Neformální instituce v podstatě představují základ pro udání směru trajektorie režimu v existenci neopatrimonialismu, avšak s vědomím existence dalších nezbytných doplňujících podmětů v republice, tj. především nepřítomností nebo slabostí opozice. V intencích načrtnutých případů sice může být neformální instituce pojata jako nepřející vládě práva a demokracii, ale současně ve vztahu s neformální organizací, která je spojena s projevem neformální instituce, musíme vidět i její stabilizační funkci pro daný politický systém, bez níž může následovat konec režimu v selhávajícím státu, viz případ Tádžikistánu. V pozici strukturálního nastavení systému, tj. poloprezidentského systému a směru od demokracie, operujeme spíše než



s vlivem institucionálního nastavení s prvkem behaviorálním, ve vztahu ke koherenci elit a jejich náhledu na prostor státu.

## 7. Použitá literatura

### Monografie:

- Anderson, J. 1999. Kyrgyzstan: Central Asia' Island of Democracy? New York: Routledge, 1999. 107 s. ISBN 978-9057023903
- Bodio, T.; Mołdawa, T. 2007. Konstytucje państw Azji centralnej : tradycje i współczesność. Warszawa: Elipsa, 2007, 607 s. ISBN 978-83-7151-770-9
- Borisova, J. A. 2005. Kazachstan : prezident i vnešnjaja politika. Moskva: Natalis, 2005, 175 s. ISBN 5-8062-0200-3
- Collins, K. 2006. Clan politics and regime transition in Central Asia. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, 376 s. ISBN 0-521-83950-5
- Cummings, S. N. 2005. Kazakhstan : power and the elite, London: Tauris 2005, 202 s. ISBN 1-86064-854-1
- Dave B. 2007. Kazakhstan : ethnicity, language and power. New York : Routledge, 2007, 301 s. ISBN 978-0-415-36371-6
- Dvořáková, V.; Kunc, J. 1994. O přechodech k demokracii. Praha: Slon. 1994, 156 s. ISBN 0-8018-2682-9
- Elster, J.; Offe K.; Preuss, U. K. 1998. Institutional design in post-communist societies : rebuilding the ship at sea. Cambridge: Cambridge University Press, 1998, 350 s. ISBN 0-521-47931-2
- Gill, G. 2000. The dynamics of democratization : elites, civil society, and the transition process, Houndmills: Palgrave MacMillan. 2000. 287 s. ISBN 0-312-23171-7
- Heathershaw, J. 2009. Post-conflict tajikistan : the politics of peacebuilding and the emergence of legitimate order. New York: Routledge. 2009, 240 s. ISBN 978-0-415-48403-9
- Horák, S. 2005. Střední Asie mezi východem a západem. Praha: Karolinum, 2005, 259 s. ISBN 978-80-7308-167-6
- Horák, S. 2008. Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR. Praha: Karolinum, 2008, 226 s. ISBN 978-80-246-1472-4

- Cheibub, J. A. 2007. Presidentialism, parliamentarism, and democracy. New York: Cambridge University Press, 2007. 202 s., ISBN 978-0-521-83467-4
- Jonson, L. 2006. Tajikistan in the new Central Asia : geopolitics, great power rivalry and radical Islam, London: Tauris, 2006. 252 s. ISBN 1-84511-293-8
- Kokaisl, P.; Pargáč, J. a kol. 2006. Pastevecká společnost v proměnách času: Kyrgyzstán a Kazachstán. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2006, 297 s. ISBN 80-7308-119-9
- Kokaisl, P.; Pargáč, J. a kol. 2007. Lidé z hor a lidé z pouští: Tádžikistán a Turkmenistán: střípky kulturních proměn Střední Asie. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2007, 343 s. ISBN 80-7308-119-9
- Linz, J. J.; Stepan, A. 1996. Problems of democratic transition and consolidation : Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996, 479 s. ISBN 0-8018-5157-2
- Luong, J. P. 2002. Institutional change and political continuity in post-soviet central Asia: power, perceptions, and pacts. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, 320 s. ISBN 0-521-80109-5
- O'Donnell, G.; Schmitter, P. G. 1986. Transitions from authoritarian rule. Tentative conclusions about uncertain democracies. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1986, 81. s, ISBN
- Olcott, M. B. 2003. Kazachstan : neprojdennyj put'. Moskva: Gendal'f, 2003, 354 s. ISBN 5880441555
- Peimani, H. 2002. Failed transition, bleak future? : war and instability in Central Asia and the Caucasus. Praeger: Westport, 2002. 163 s. ISBN 0-275-97504-5
- Roy, O. 2007. The new Central Asia: the creation of nations. London: I. B. Tauris, 2007. 222 s. ISBN 978-1-84511-552-4
- Sartori, G. 2001. Ústavní inženýrství. Praha: SLON, 2001. 238 s. ISBN 80-85850-94-X
- Schatz, E. 2004. Modern clan politics : the power of "blood" in Kazakhstan and blond. Seattle, Wash. : University of Washington Press, 2004, 250 s. ISBN 0-295-98446-5

Suny, R. G. 1993. *The revenge of the past: nationalism, revolution, and the collapse of the Soviet Union*. Stanford: Stanford University Press, 1993, 200 s. ISBN 0-8047-2134-3

Weber, M. 1997. *Autorita, etika a společnost : pohled sociologa do dějin*. Praha : Mladá fronta, 1997, 249 s. ISBN 80-204-0611-5

### **Části publikací, články, statě a sborníky:**

Abazov, R. 2003. *Independent Tajikistan: Ten Years Lost*. In Cummings, S. N. (ed.) *Oil, Transition and Security in Central Asia*. New York: Routledge, 2003, s. 59-73

Abdelal, R. 2002. *Memories Of Nations And States: Institutional History And National Identity, Post-Soviet Eurasia*. *Nationalities Papers*. September 2002, Vol. 30, No. 3, 2002, s. 459 - 484

Aben, E.; Bodio T. 2000. *W poszukiwaniu korzeni cywilizacyjnych państwowości kazachstańskiej*. In Bodio, T.; Wojtaszczyk, K. A. (ed.) *Kazachstan : historia - społeczeństwo – polityka*. Warszawa: Elipsa, 2000, s. 31-48

Akhmetzhabova, G.; Sadykov, N. 2000. *Kształtowanie nowej tożsamości obywatelskiej*. In In Bodio, T.; Wojtaszczyk, K. A. (ed.) *Kazachstan : historia - społeczeństwo – polityka*. Warszawa: Elipsa, 2000, s. 235-244

Alakbarov G.; Franke, A.; Gawrich A. January 2009. *Kazakhstan and Azerbaijan as Post-Soviet Rentier States: Resource Incomes and Autocracy as a Double ‘Curse’ in Post-Soviet Regimes*. *Europe-Asia Studies*. Vol. 61, No. 1, s. 109–140

Allworth, E. (ed.) 1994. *Central Asia, 130 years of Russian dominance: a historical overview*. Durham: Duke University Press, 1994, 650 s. ISBN 0-8223-1521-1

Anderson, J. 2003. *Constitutional Change in Central Asia*. In Cummings, S. N. (ed.) *Oil, Transition and Security in Central Asia*. New York: Routledge, 2003, s. 75-84

Atkin, M. 1997. *Thwarted Democratization in Tajikistan*. In Dawisha, K.; Parrott, B. (ed.) *Conflict, Cleavage, and Change in Central Asia and the Caucasus*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 277-312

Atkin, M. 2002. *Tajikistan: a president and his rivals*. In Cummings, S. N. (ed.) *Power and Change in Central Asia*. London: Routledge, 20002, s. 97-115

- Beeman, W. O. 1999. The Struggle for Identity In Post-Soviet Tajikistan. In: Middle East Review of International Affairs. December 1999, Vol. 3, No. 4, s. 100-105
- Berg, A.; Kreikemeyer, A. (ed.) 2006. Realities of transformation : democratization policies in Central Asia revisited, Nomos: Baden-Baden 2006, 236 s. ISBN 3832916377
- Bernhard, M.; Reenock, Ch.; Nordstrom, T. 2004. The Legacy of Western Overseas Colonialism on Democratic Survival International Studies Quarterly. January 2004, Vol. 48, No. 1, s. 225 - 250
- Beyer, J.; Wielgoths, J. 2001. On the limits of path dependency approaches for explaining postsocialist institution building: In critical response to David Stark. East European Politics & Societies. March 2001, vol. 15, no. 2, s. 356-388
- Bratton, M. 1994. Civil Society and Political Transition in Africa. IDR Reports, 1994, Vol. 11, No. 6, s. 1-21. Dostupný z WWW: <[www.worlded.org/docs/Publications/idr/pdf/11-6.pdf](http://www.worlded.org/docs/Publications/idr/pdf/11-6.pdf)>
- Bratton, M.; de Walle, N. 1994. Neopatrimonial Regimes and Political Transitions in Africa. World Politics. July 1994, Vol. 46, No. 4, s. 453-489
- Bratton, M. 2007. Formal Versus Informal Institutions in Africa. Journal of Democracy. July 2007, Vol. 18, No. 3, s. 96-110
- Bremmer, I., Welt, C. 1995. Kazakhstan Quandary. Journal of Democracy. July 1995, Vol. 6, No. 3, s. 139-154
- Brzezinski, Z. 2001. The Primacy of History and Culture. Journal of Democracy. October 2001, Vol. 12, No. 4, s. 20-26
- Bunce, V. 1995. Should Transitologists Be Grounded? Slavic Review. Spring 1995, Vol. 54, No. 1, s. 111-127
- Bunce, V. 2003. Rethinking Recent Democratization: Lessons from the Postcommunist Experience. World Politics. January 2003, Vol. 55, No. 2, s. 167-192
- Busse, A., Luong, J. P. 2002. Reconceptualizing the State: Lessons from Post-Communism. Politics & Society. December 2002, Vol. 30 No. 4, s. 529-554

- Čebotarev, A. 2000. Opozycja polityczna. In Bodio, T.; Wojtaszczyk, K. A. (ed.) *Kazachstan : historia - społeczeństwo – polityka*. Warszawa: Elipsa, 2000, s. 218-235
- Capoccia, G., Kelemen, D. 2007. The Study of Critical Junctures Theory, Narrative, and Counterfactuals in Historical Institutionalism, *World Politics*. April 2007, Vol. 59, s. 341–69
- Carothers, T. 2002 The End of the Transition Paradigm. *Journal of Democracy*. January 2002, Vol. 13, No. 1, s. 45-69
- Collins, K. 2003. The Political Role of Clans in Central Asia. *Comparative Politics*. January 2003, Vol. 35, No. 2 s. 171-190
- Collins, K. 2004. Logic of Clans Politics: Evidence from the Central Asian Trajectories. *World Politics*. January 2004, Vol. 56, No. 2, s. 224-261
- Collins, K. 2007. Ideas, Networks, and Islamist Movements Evidence from Central Asia and the Caucasus. *World Politics*. October 2007, Vol. 60, s. 64–96
- Collins, K. 2009. Economic and Security Regionalism among Patrimonial Authoritarian Regimes: The Case of Central Asia. *Europe-Asia Studies*. March 2009, Vol. 61, No. 2, s. 249–281
- Colomer, J. M. 1995. Strategies and outcomes in Eastern Europe. *Journal of Democracy*. April 1995, Vol. 6, No. 2, s. 74-85
- Cummings, S. N. 2002. Kazakhstan: an uneasy relationship – power and authority in the Nazarbaev regime. In: Cummings, S. N. (ed.), *Power and Change in Central Asia*, London: Routledge, 2002, s. 59-74
- Cummings, S. N. 2003. Independent Kazakhstan: Managing heterogeneity. In Cummings, S. N. (ed.) *Oil, Transition and Security in Central Asia*. New York: Routledge, 2003, s. 25-36
- Cummings, S. N. 2006. Legitimation and Identification in Kazakhstan. *Nationalism and Ethnic Politics*. July 2006, Vol. 12, No. 2, s. 177–204

- Dawish, K. 1997. Democratization and Political Participation: Research Concepts and Methodologies. In Dawisha; K., Parrott, B. (ed.) *Conflict, Cleavage, and Change in Central Asia and the Caucasus*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 40-69
- De Walle, N. 2003. Presidentialism and clientelism in Africa's emerging party systems. *Journal of Modern African Studies*. June 2003, Vol. 41, No. 2, s. 297-321
- Duverger, M. 1992. A New Political System Model: Semi-Presidentialism Government. In Lijphart, A. (ed.). *Parliamentary versus presidential government*. Oxford: Oxford University Press. 1992, s. 142-150
- Easter, G. M. 1997. Preference for Presidentialism: Postcommunist Regime Change in Russia and the CIS. *World Politics*. January 1997, Vol. 49, No. 2, s. 184-211
- Elgie, R. 1999. Politics of Semi-Presidentialism. In Elgie, R. (ed), *Semi-presidentialism in Europe*. New York: Oxford University Press, 1999, s. 1-22
- Elgie, R. (ed.) 2001. *Divided government in comparative perspective*. Oxford: Oxford University Press, 2001, 242 s. ISBN 0-19-829565-0
- Elgie, R. 2005. Variation on a Theme. *Journal of Democracy*. July 2005, Vol. 16 No. 3, s. 98-112.
- Elgie, R. 2007a. What is semi-presidentialism and where is it found? In Elgie; R., Moestrup S. (ed.), *Semi-presidentialism outside Europe: A comparative study*. New York: Routledge, 2007, s. 1-14
- Elgie, R. 2007b. Varieties of Semi-Presidentialism and Their Impact on Nascent Democracies. *Taiwan Journal of Democracy*. December, 2007, Vol. 3, No. 2, s. 53-71
- Erdmann, G., Engel, U. 2006. Neopatrimonialism Revisited-Beyond a Catch-All Concept, GIGA Working Papers, February 2006, No. 16, s. 1-39 Dostupný z WWW: <<http://www.giga-hamburg.de/content/publikationen/workingpapers.html>>
- Erdmann, G., Engel, U. 2007. Neopatrimonialism Reconsidered: Critical Review and Elaboration of an Elusive Concept. *Commonwealth & Comparative Politics*. February 2007, Vol. 45, No. 1, s. 95-119

- Elster, J. 1997. Afterword: the Making of Postcommunist Presidencies. In: In Taras, R. (eds.) *Postcommunist Presidents*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 225-238
- Fairbanks, Ch. H. 2001. Disillusionment in the Caucasus and Central Asia. *Journal of Democracy*. October 2001, Vol. 12, No. 4, s. 49-56
- Fish, S. M. 2006 Stronger Legislatures, Stronger Democracies. *Journal of Democracy*. January 2006, Vol. 17, No. 1, s. 5-20
- Fisun, O. 2003 Developing Democracy or Competitive Neopatrimonialism? The Political Regime of Ukraine in Comparative Perspective. The workshop on "Institution Building and Policy Making in Ukraine", Centre for Russian and East European Studies, University of Toronto, Canada, October 24, 2003, s. 1-7. Dostupný z WWW: <[www.utoronto.ca/jacyk/Fisun-CREES-workshop.pdf](http://www.utoronto.ca/jacyk/Fisun-CREES-workshop.pdf)>
- Frinson-Roché, F. 2007. Semi-presidentialism in a post-communist context. In Elgie, R.; Moestrup S. (ed.), *Semi-presidentialism outside Europe: A comparative study*. New York: Routledge, 2007, s. 56-78
- Frye, T. 1997. A Politics of Institutional Choice: Post-Communist Presidencies, *Comparative Political Studies*, October 1997, Vol. 30, No. 5, s. 523-552
- Furman, B. 2005. The Regime in Kazakhstan. In Rumer, B. (ed.). *Central Asia at The End of Transition*. Armonk, N.Y.: Sharpe, 2005, s. 195-267
- Gammer, M. 2000 Post-Soviet central Asia and post-colonial Francophone Africa: some associations. *Middle Eastern Studies*. April 2000, Vol. 36, No. 2, s. 124 – 149
- Geiss, P. G. 2006. State and regime change in Central Asia. In Berg, A.; Kreikemeyer, A. (ed.) *Realities of transformation. Democratization policies in Central Asia revisited*. Nomos: Baden-Baden, 2006, s. 23–41
- Gel'man, V. 2004. The Unrule of Law in the Making: the Politics of Informal Institution Building in Russia. *Europe-Asia studies*. November 2004, Vol. 56, No. 7, s. 1021–1040
- Gleason, G., Perlman, B. J. 2007. Cultural Determinism versus Administrative Logic: Asian Values and Administrative Reform in Kazakhstan and Uzbekistán. *International Journal of Public Administration*. October 2007, Vol. 30, No. 12-14, s. 1327–1342



Golembki, F., Tokarski, S. 2000, Geokulturowe uwarunkowania państwa Kazachów. In Bodio, T.; Wojtaszczyk, K. A. (ed.) Kazachstan : historia - społeczeństwo – polityka. Warszawa: Elipsa, 2000, s. 48-61

Gortat, R. 2000. Kazachstńska ideologia modernizacji. In Bodio, T.; Wojtaszczyk, K. A. (ed.) Kazachstan : historia - społeczeństwo – polityka. Warszawa: Elipsa, 2000, s. 101-127

Wojtaszczyk, K. A. 2000. Konstytucyjno-prawne podstawy systemu politycznego. In Bodio, T.; Wojtaszczyk, K. A. (ed.) Kazachstan : historia - społeczeństwo – polityka. Warszawa: Elipsa, 2000, s. 165-170

Gretsky, S. 2003 In Search of Civil Society in Central Asia. In Cummings, S. N. (ed.) Oil, Transition and Security in Central Asia. New York: Routledge, 2003, s. 84-96

Hall, P. A.; Taylor, R. C. R., Political Science and the Three New Institutionalisms, Paper presented by Professor Hall, a member of the MPIFG Scientific Advisory Board, as a public lecture during the Board's meeting on May 9, 1996, MPIFG Discussion Paper 96/6, s.1-32. Dostępny z WWW: <[www.uned.es/dcpa/old\\_Doctorado\\_1999.../HalyTaylor1996.pdf](http://www.uned.es/dcpa/old_Doctorado_1999.../HalyTaylor1996.pdf)>

Hellman, J. A. 1998. Winners Take All: The Politics of Partial Reform in Postcommunist Transitions. World Politics. Januar 1998, Vol. 50, No. 2. s. 203-234

Helme, G., Levitsky, S. 2004. Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda. Perspectives on Politics . December 2002, Vol. 2, No. 4, s. 725-740

Helme, G., Levitsky, S. 2006 Introduction, In: Helme, G., Levitsky, S. (ed.) Informal Institutions and Democracy: Lessons from Latin America. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2006, s. 1-33

Higley, J., Kullberg, J., Pakulski, J. 1996. The Persistence of Postcommunist Elites. Journal of Democracy. April 1996, Vol. 7, No. 2. s. 133-147

Hirsch, F. 2000. Toward an Empire of Nations: Border-Making and the Formation of Soviet National Identities. Russian Review. April 2000, Vol. 59, No. 2, s. 201-226

Hogan, J. W. 2006. Remoulding the Critical Junctures Approach. Canadian Journal of Political Science. September 2006, Vol. 39, No. 3, s. 657–679

- Horák, S. 2004. Role historie v ideologiích středoasijských režimů. In Končelík, J.; Köpplová, B.; Prázová, I.; Vykouka, J. (ed.) *Rozvoj české společnosti v Evropské unii : (příspěvky z konference konané ve dnech 21. - 23. 10. 2003)*. Praha: Matfyzpress. 2004, s. 231-239
- Horák, S. 2006. Hybrid mezi tradicí a modernitou-neformální struktury ve středoasijských zemích (na případu Turkmenistánu). *Slovanské historické studie*. 2006, Vol. 33, s. 199-225
- Hughes, J., Sasse, G. 2001. Conflict and Accommodation in the Former Soviet Union: The Role of Institutions and Regimes. *Regional & Federal Studies*. Autumn 2001, Vol. 11, No. 3, s. 220-240
- Ilkhamov, A. 2007. Neopatrimonialism, interest groups and patronage networks: the impasses of the governance system in Uzbekistán. *Central Asian Survey*. March 2007, Vol. 26, No. 1, s. 65–84
- Isaacs, R. 2010. Informal politics and the uncertain context of transition: revisiting early stage non-democratic development in Kazakhstan. *Democratization*. February 2010, Volume 17, No. 1, s. 1 – 25
- Ishiyama, J. T., Kennedy, R. 2002. Superpresidentialism and Political Party Development in Russia, Ukraine, Armenia and Kyrgyzstan. *Europe-Asia Studies*. December 2002, Vol. 53, No. 8, s. 1177-1191
- Ishiyama, J. 2002. Neopatrimonialism and the prospects for democratization in the Central Asian republics. In Cummings, S. N.,(ed.), *Power and Change in Central Asia*, London: Routledge, 2002, s. 42-59
- Jakubowski, W., Zaleski, P. 2000. Organizacja systemu władzy publicznej. In Bodio, T., Wojtaszczyk, K. A. (ed.) *Kazachstan : historia - społeczeństwo – polityka*. Warszawa: Elipsa, 2000, s. 170-188
- Junisbai, A., Junisbai, B. 2005. The Democratic Choice of Kazakhstan: A Case Study in Economic Liberalization, Intraelite Cleavage, and Political Opposition, *Demokratizatsiya*, Summer 2005, Vol. 13, No. 3, s. 373-392
- Kitschelt et al. 1999. Post-communist party systems : competition, representation, and inter-party cooperation. Cambridge: Cambridge University Press, 1999, kap. 1., *Historical Legacies and Strategies of Democratization: Pathways toward Post-comunist Politics*. ISBN 0-521-65288-X

- Kirschke, L. 2007. Semipresidentialism and the Perils of Power-Sharing in Neopatrimonial States. *Comparative Political Studies*. October 2007, Vol. 20, No. 10, s. 1-23
- Kolsto, P. 1996. Nation-building in the Former USSR. *Journal of Democracy*. January 1996, Vol. 7, No. 1, s. 118-132
- Kolsto, P. 2003. Nation-building and Language Standardization in Kazakhstan. In Cummings, S. N. (ed.) *Oil, Transition and Security in Central Asia*. New York: Routledge, 2003, s. 119-131
- Kubicek, P. 1998. Authoritarianism in Central Asia: Curse or Cure? *Third World Quarterly*. May 1998, Vol. 19, No. 1, s. 29-43
- Kusherbajev, K. 2000. Etnopolityka i demokratyzacja Zyci społecznego. In Bodio, T.; Wojtaszczyk, K. A. (ed.) *Kazachstan : historia - społeczeństwo – polityka*. Warszawa: Elipsa, 2000, s. 244-255
- Lauth, H. J., 2000. Informal institutions and democracy. *Democratization*. Winter 2000, Vol. 4, No. 7, s. 21-50
- Ledeneva, A. 2001. Unwritten rules How Russia really works. London: Centre for European Reform. 2001, s. 1-52 Dostępne z WWW: <[http://www.cer.org.uk/pdf/e246\\_unwritten\\_rules.pdf](http://www.cer.org.uk/pdf/e246_unwritten_rules.pdf)>
- Lijphart, A. 1992. Democratization and Constitutional Choices in Czecho-Slovakia, Hungary and Poland 1989-91. *Journal of Theoretical Politics*. April 1992, Vol. 4, No. 2, 207-223
- Lijphart, A.; Crawford, B. 1997. Old Legacies, New Institutions: Explaining Political and Economic Trajectories in Post-Communist Regimes. UC Berkeley.: GAIA Research Series. Global, Area, and International Archive. 1. 1. 1997 Dostępny z WWW: < <http://escholarship.org/uc/item/0ds5j5ss> >
- Lindner, J. 2003. Institutional stability and change: two sides of the same coin, *Journal of European Public Policy*, December 2003, Vol. 10, No. 6, s. 912–935
- Linz, J. J. 1990. The Perils of Presidentialism. *Journal of Democracy*. Summer 1990, Vol. 1, No. 1, s. 51-69.

- Linz, J. J. 1994. Presidential or Parliamentary Democracy: Does It Make a Difference? In Linz, J. J.; Valenzuela, A. (ed.) *The Failure of Presidential Democracy*. [Volume 1], Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1994, s. 3-91
- Linz, J. J. 1997. Introduction: Some Thoughts on Presidentialism in Postcommunist Europe. In Taras, R. (ed.) *Postcommunist Presidents*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 1-14
- Luong, P. J.; Weinthal, P. 1999. The NGO Paradox: Democratic Goals and Non-Democratic Outcomes in Kazakhstan. *Europe-Asia Studies*. November 1999, Vol. 51, No. 7, s. 1267-1284
- Luong, P. J. 2000. After the Break-up: Institutional Design in Transitional States. *Comparative Political Studies*. June 2000, Vol. 33, No. 5, s. 563-592
- Luong, P. J. (ed.) 2004. *The transformation of Central Asia: states and societies from Soviet rule to independence*. Ithaca: Cornell University Press, Ithaca. 2004, 332 s. ISBN 0-8014-8842-7
- Mahoney, J., Snyder, R. 1999. Rethinking Agency and Structure in the Study of Regime Change. *Studies in Comparative International Development*. June, 1999, Vol. 34, No. 2, s. 3-32
- Mahoney, J. 2000. Path Dependence in Historical Sociology, *Theory and Society*, August 2000, Vol. 29, No. 4, s. 507-548
- Mahoney, J. 2001. Path-dependent Explanations of Regime Change: Central America in Comparative Perspective. *Studies in Comparative International Development*. Jaro 2001, Vol. 36, No. 1, s. 111-141
- Mashan, M. 2000. Partie polityczne i ruchy społeczne. In Bodio, T.; Wojtaszczyk, K. A. (ed.) *Kazachstan : historia - społeczeństwo – polityka*. Warszawa: Elipsa, 2000, s. 188-218
- Maslovski, M. 1996. Max Weber's concept of patrimonialism and the Soviet system. *Sociological Review*. 1996. Vol. 44, No. 2, s. 294 - 308
- McFaul, M. 2001. A Mixed Record, Uncertain Future. *Journal of Democracy*. October 2001, Vol. 12, No. 4, s. 87-94
- McFaul, M. 2002. The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship: Noncooperative Transitions in the Postcommunist World. *World Politics*. January, 2002, Vol. 54, No. 2, s. 212-244

- Melville, A. I. 2004. On the Trajectories of Postcommunist Transformations. *Sociological Research*. November–December 2004, Vol. 43, No. 6, s. 6–28
- Melvin, N. J. 2001. Patterns of Centre-Regional Relations in Central Asia: The Cases of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic and Uzbekistan. *Regional & Federal Studies*. Autumn 2001, Vol. 11, No. 3, s. 165-193
- Melvin, J. 2004. Authoritarian Pathways in Central Asia: A Comparison of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic and Uzbekistán. In Ro'i, Y. (ed.) *Democracy and pluralism in Muslim Eurasia*. London: Frank Cass, 2004, s. 119-143
- Metcalf, L. K. 2000. Measuring Presidential Power. *Comparative Political Studies*. June 2000, vol. 33, no. 5, s. 660-685
- Meyer, G. (ed.) 2008. *Formal institutions and informal politics in Central and Eastern Europe: Hungary, Poland, Russia and Ukraine*. Opladen : Budrich, 2008, 324 s.
- Moestrup, S. 2007. Semi-presidentialism in young democracies: help or hindrance? In Elgie, R.; Moestrup S. (ed.), *Semi-presidentialism outside Europe: A comparative study*. New York: Routledge, 2007, s. 30-56
- Munck, G. L., Skalnik Leff, C. 1997. Modes of Transition and Democratization: South America and Eastern Europe in Comparative Perspective, *Comparative Politics*. April 1997, Vol. 29, No. 3, *Transitions to Democracy: A Special Issue in Memory of Dankwart A. Rustow*, s. 343-362
- Nodia, N. O. 2001. The Impact of Nationalism. *Journal of Democracy*. October 2001, Vol. 12, No. 4, s. 27-34
- Murphy, J. 2006. Illusory Transition? Elite Reconstitution in Kazakhstan: 1989-2002. *Europe-Asia Studies*. June 2006, Vol. 58, No. 4, s. 523-554
- O'Donnell, G. 1996. Illusions About Consolidation. *Journal of Democracy*. April 1996, Vol. 7., No. 2, s. 34-51
- Olcott, M. B. 1997a. Democratization and the Growth of Political Participation in Kazakhstan. In Dawisha, K.; Parrott, B. (ed.) *Conflict, Cleavage, and Change in Central Asia and the Caucasus*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 201-242

- Olcott, M. B. 1997b. Kazakhstan: Mursultan Nazarbaev as strong president. In Taras, R. (ed.) *Postcommunist Presidents*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 106-130
- Olimova, S. 2004. Regionalism and its perception by major political and social powers of Tajikistan. In De Martino, L. (ed.) *Tajikistan at a Crossroad: The Politics of Decentralization*. Geneva: Cibera publication, 2004, s. 86-119
- Pargač, J. 2009. Kazašská inteligence a nacionální hnutí Alaš na počátku XX. Století. In Pargač J. (ed.) *Výběrová bibliografie Střední Asie a Kazachstánu a studie ke kazašskému nacionálnímu hnutí*, Praha: Univerzita Karlova v Praze-Filosofická fakulta. 2009, s. 103-126
- Parrott, B. 1997. Perspectives on Postcommunist Democratization. In Dawisha, K.; Parrott, B. (ed.) *Conflict, Cleavage, and Change in Central Asia and the Caucasus*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 1-40
- Pierson, P. 2000a. Increasing Returns, Path Dependence, and the Study of Politics. *The American Political Science Review*. July 2000, Vol. 94, No. 2, s. 251-267
- Pierson, P. 2000b. The Limits of Design: Explaining Institutional Origins and Change. *Governance: An International Journal of Policy and Administration*. October 2000, Vol. 13, No. 4, s. 475-499
- Protsyk, O. 2006. Intra-Executive Competition between President and Prime Minister: Patterns of Institutional Conflict and Cooperation under Semi-Presidentialism. *Political Studies*. May 2006, Vol. 54, No. 2, s. 219-244
- Roth, G. 1968. Personal Rulership, Patrimonialism, and Empire-Building in the New States. *World Politics*. January 1968, Vol. 20, No. 2, s. 194-206
- Rustow, D. 1970. Transition to Democracy: Toward a Dynamic Model. *Comparative Politics*. April 1970, Vol. 2, No. 3, s. 337-363
- Sanglibajev, A. A. 2010. Ethnic Clan Politics in the Post-Soviet Space. *Russian Social Science Review*. January-February 2010, Vol. 51, No. 1, s. 56-71

- Satpajev, D. 2007. An Analysis of the Internal Structure of Kazakhstan's Political Elite and an Assessment of Political Risk Levels. In Tomohiko, U. Empire, Islam, and Politics in Central Eurasia, 21st. Hokaido: Slavic Research Center, 2007, s. 283-301
- Shugart, M. S. 1997. Politicians, Parties, and Presidents: An Exploration of Post-Authoritarian Institutional Design. UC Berkeley: GAIA Research Series, Global, Area, and International Archive, 1. 1. 1997 Dostupný z WWW: <<http://www.escholarship.org/uc/item/7np142gr?display=all#page-1>>
- Schatz, E. 2000. The Politics of Multiple Identities: Lineage and Ethnicity in Kazakhstan. *Europe-Asia Studies*. May 2000, Vol. 52, No. 3, s. 489-506
- Schatz, E. 2005. Reconceptualizing Clans: Kinship Networks and Statehood in Kazakhstan. *Nationalities Papers*. July 2005, Vol. 33, No. 2, s. 231-254
- Schatz, E. 2008. Transnational Image Making and Soft Authoritarian Kazakhstan. *Slavic Review*. Spring 2008, Vol. 67, No. 1, s. 50-62
- Schmitter, P., Karl, T. L. 1994 The Conceptual Travels of Transitologists and Consolidologists: How Far to the East Should They Attempt to Go? *Slavic Review*. Spring, 1994, Vol. 53, No. 1, s. 173-185
- Schmitter, P., Karl, T. L. 1991. Mode of Transition in Latin America, Southern and Eastern Europe, *International Social Science Journal*, May 1991, Vol. 43 No. 2, s. 269-284
- Skatch, C., Stepan, A. 1994. Presidentialism and Parliamentarism in Comparative Perspective In: Linz, J. J., Valenzuela, A. (ed.) *The Failure of Presidential Democracy*. [Volume 1], Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1994, s.119-139
- Snyder, R. 1992 Explaining Transitions from Neopatrimonial Dictatorships. *Comparative Politics*. July 1992, Vol. 24, No. 4, s. 379-399
- Starr, F. S. 1999. Civil Society in Central Asia, In: Holt Ruffin, M. H., Waugh D. C. (ed.) *Civil society in Central Asia*. Seattle: University of Washington Press, s. 27-35
- Starr, F. S. 2006. Clans, Authoritarian Rulers, and Parliaments in Central Asia. Uppsala: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program. A Joint Transatlantic Research and Policy Center. June 2006, s. 13 ISBN: 91-85473-15-4 Dostupný z WWW: <[http://www.silkroadstudies.org/new/inside/publications/silk\\_road.htm](http://www.silkroadstudies.org/new/inside/publications/silk_road.htm)>

- Steinmo, S. 2008. What is Historical Institutionalism? In Della Porta, D., Keating, M. (ed.) *Approaches in the Social Science*. Cambridge UK: Cambridge University Press, 2008, s. 149-178
- Strayer, R. 2001. Decolonization, Democratization, and Communist Reform: The Soviet Collapse in Comparative Perspective. *Journal of World History*. Autumn 2001, Vol. 12, No. 2, s. 375-406
- Surucu, G. 2002. Modernity, nationalism, resistance: identity politics in post-Soviet Kazakhstan. *Central Asia Survey*. December 2002, Vol. 21, No. 4, s. 385-402
- Šmíd, T.; Vaňura, V. 2004. Teoretické vymezení a konceptualizace fenoménu slabých a selhávajících států. *Mezinárodní vztahy*. 2009, vol. 44, No. 2, s. 44-64
- Taras, R. 1997. Separating Power: Krepiny Presidents in Check. In Taras, R. (eds.) *Postcommunist Presidents*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 15-38
- Thelen, K. 1999 Historical Institutionalism In Comparative Politics. *Annual Review of Political Science*. June 1999, Vol. 2, s. 369-404
- Theobald, R. 1982. Patrimonialism. *World Politics*. July 1982, Vol. 34, No. 4, s. 548-559
- Tolipov, F. 2006. Power, nation-building, and legacy – a comparative analysis of Central Asian leadership. In Berg, A., Kreikemeyer, A. (ed.) *Realities of transformation: democratization policies in Central Asia revisited*. Nomos: Baden-Baden, 2006, s. 63–79
- Tsygankov, P. A. 2007. Modern at last? Variety of weak states in the post-Soviet world. *Communist and Post-Communist Studies*. December 2007, Vol. 40, No. 4, s. 423-439
- Tulegulov, A. 2000. Elita polityczna. In In: Bodio, T.; Wojtaszczyk, K. A. (ed.) *Kazachstan : historia - społeczeństwo – polityka*. Warszawa: Elipsa, 2000, s. 255-268
- Wooden, F.; Stefes, H. Ch. (ed.) 2009. *The politics of transition in Central Asia and the Caucasus*. London: Routledge, 2009, 265 s.
- Zelkin, A. 2003. Continuity and Change in Civil Society of Central Asia and the Caucasus: a Theoretical Approach. In Cummings, S. N. (ed.) *Oil, Transition and Security in Central Asia*. New York: Routledge, 2003, s. 96-118



**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE**  
Filozofická fakulta  
Katedra / ústav: Ústav Politologie

## **ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE**

Jméno a příjmení studenta: Štěpán Suchý

Datum narození: 8.5.1987

Kontaktní adresa: Pátek nad Ohří, č. p.24, 43908 okr. Louny

Obor studia / kombinace: Politologie/ Jednooborové Bakalářské Studium Prezenční

Diplomní obor: Bakalářská práce

Název práce v češtině: Postavení prezidentů v státech střední Asie

Název práce v angličtině: The Role of Presidents in the States of Central Asia

Vedoucí práce: PhDr. Radek Buben

Konzultant:

Pokyny k vypracování:

Bakalář se ve své práci bude zabývat postavením prezidentů v zemích střední Asie, jmenovitě Kazachstánu, Kyrgyzstánu, Tádžikistánu, Turkmenistánem a Uzbekistánem, a důsledky postavení prezidenta pro vývoj v zemi. Postavení prezidenta bude zkoumat od procesu nabytí nezávislosti do doby konsolidace režimů v devadesátých letech dvacátého století. Především se zaměří na faktory ovlivňující postavení prezidentů, tj. neformální struktury ve středoasijských republikách, nerostné bohatství, elity nebo vliv náboženství, a na proces přechodu zemí k nezávislosti a jeho důsledky pro utváření moci prezidentů. Pokusí se znázornit vliv prezidentů na možnou demokratizaci, či na charakter režimů i jejich vliv na utváření pojmu národa ve střední Asii. Jako ukázkové případy si zvolí dvojici zemí Kazachstán a Tádžikistán, na které bude brát větší zřetel ve své práci.

Doporučená literatura:

R. Elgie, (eds.) *Divided government in comparative perspective*, Oxford University Press, Oxford 2001

P. J. Luong, *Institutional change and political continuity in post-soviet central Asia : power, perceptions, and pacts*, Cambridge University Press, Cambridge 2002

P. J. Luong (eds.), *The transformation of Central Asia : states and societies from Soviet rule to independence*, Cornell University Press, Ithaca 2004

K. Collins, *Clan politics and regime transition in Central Asia*, Cambridge University Press, Cambridge 2006

A. Berg/A. Kreikemeyer (eds.) *Realities of transformation : democratization policies in Central Asia revisited*, Nomos, Baden-Baden 2006

S. N. Cummings, *Kazakhstan : power and the elite*, Tauris, London 2005

E. Schatz, *Modern clan politics : the power of "blood" in Kazakhstan and beyond*, University of Washington Press, Seattle 2004

B. Dave, *Kazakhstan : ethnicity, language and power*, Routledge, New York 2007

P. Bergne, The birth of Tajikistan : national identity and the origins of the Republic,  
Tauris, London 2006

L. Jonson, Tajikistan in the new Central Asia : geopolitics, great power rivalry and radical  
Islam, Tauris, London 2006

Vedoucí práce (podpis):

Datum zadání práce:

L.S.

.....  
Vedoucí základní součásti:

.....  
Děkan:

Datum: